

सङ्घीय नेपाल

खण्ड १

प्रस्तावित
मोडेलहरूको
विश्लेषण

पीताम्बर शर्मा र नरेन्द्र खनाल

सहयोगी

सुभाष चौधरी थारु

सङ्घीय नेपाल

प्रस्तावित मोडेलहरूको विश्लेषण

पीताम्बर शर्मा र नरेन्द्र खनाल

सहयोगी

सुभाष चौधरी थारु

|| सीशल साइन्स बहा ||
SOCIAL SCIENCE BAHU

हिमाल
किताब

यस प्रकाशनको आर्थिक व्ययभार एसिया फाउन्डेसनले बेहोरेको छ ।

प्रथम संस्करण 2009

© 2009, सोशल साइन्स बहा:

आवरण सज्जा : विलाश राई
लेआउट : चिरन घिमिरे

ISBN: 978 9937 8144 2 3

सोशल साइन्स बहा:का लागि हिमाल किताब प्रा.लि.द्वारा प्रकाशित

सोशल साइन्स बहा:
रामचन्द्र मार्ग, बत्तीसपुतली, काठमाडौँ-9, नेपाल
जीपीओ बक्स 25334, काठमाडौँ, नेपाल
फोन: +977-1-4472807 • फ्याक्स: +977-1-4461669
info@soscbaha.org • www.soscbaha.org

हिमाल किताब प्रा.लि.
पोबनं. 166, पाटनढोका, ललितपुर, नेपाल
फोन: +977-1-5542544 • फ्याक्स : +977-1-5541196
info@himalbooks.com • www.himalbooks.com

मुद्रण: जगदम्बा प्रेस, हात्तीवन, ललितपुर, नेपाल

रु. 100/-

विषयसूची

अध्याय एक

राज्य पुनर्संरचनाका लागि प्रस्तावित मोडेलहरूको सारांश	1
1.1 प्रस्तावित पुनर्संरचनाका मोडेलहरू	2
1.2 सङ्घीयतासम्बन्धी राजनीतिक दलहरूको धारणा	16
1.3 विभिन्न आदिवासी समूहसँग सम्बन्धित सङ्गठन र तिनका सदस्यका धारणा	20
1.4 देशलाई सङ्घीय राज्यमा पुनर्संरचना गर्ने आधार	22

अध्याय दुई

राज्य पुनर्संरचनाका बारेमा प्रस्तावित मोडेल/स्वरूप/अवधारणाहरूको मूल्याङ्कन	24
2.1 प्रस्तावित सङ्घीय एकाइको संख्या, नाम र आकार	25
2.2 सङ्घीय राज्यहरूमा जातीय/भाषिक समूहको हिस्सा	26
2.3 प्राकृतिक सम्पदाको उपलब्धता	27
2.4 खाद्यान्नको अवस्था	32
2.5 आर्थिक स्रोत: राजस्वको वर्तमान अवस्था	32

अध्याय तीन

निष्कर्ष	34
सन्दर्भसामग्री	36

तालिका

1. प्रस्तावित सङ्घीय एकाइहरूको संख्या	25
2. छानिएका मोडेलहरूमा प्रस्तावित सङ्घीय राज्य	26
3. प्रस्तावित सङ्घीय एकाइहरूको आकार	26
4. प्रस्तावित सङ्घीय प्रदेशको क्षेत्रीय र राष्ट्रिय जनसंख्यामा प्रमुख जातजाति र भाषिक समूहको जनसंख्याको प्रतिशत	27
5 क. जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत, नेकपा (माओवादी) द्वारा प्रस्तावित	28
ख. जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत, आलोककुमार बोहराद्वारा प्रस्तावित	28
ग. जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत, रामचन्द्र आचार्यद्वारा प्रस्तावित	29
घ. जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत, पीताम्बर शर्माद्वारा प्रस्तावित	29
6. जग्गाको स्वामित्वको संख्या र क्षेत्रफल, बाढी/भूक्षयले खेतीका लागि अयोग्य बनाएको जग्गाको क्षेत्रफल (नेकपा (माओवादी) मोडेल)	32
7. खाद्यान्नको अवस्थाको सन्दर्भमा सङ्घीय राज्य (उपलब्ध क्यालोरी र आवश्यकताको सन्तुलनको तुलनात्मक स्थिति)	33
8. प्रस्तावित सङ्घीय राज्य र तिनीहरूको वित्तीय अवस्था (आय र व्ययको सन्तुलन) स्तरका आधारमा	33

चित्र

1 क. नेकपा (माओवादी) द्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइमा जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत	30
ख. पीताम्बर शर्माद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइमा जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत	30
ग. आलोककुमार बोहराद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइमा जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत	31
घ. रामचन्द्र आचार्यद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइमा जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत	31

अनुसूची

1 क. क्यालोरीको अवस्था, नेकपा (माओवादी)	41
ख. क्यालोरीको अवस्था, आलोककुमार बोहरा	41
ग. क्यालोरीको अवस्था, रामचन्द्र आचार्य	41
घ. क्यालोरीको अवस्था, पीताम्बर शर्मा	42
2 क. राजस्व र व्ययको सन्तुलन, नेकपा (माओवादी)	42
ख. राजस्व र व्ययको सन्तुलन, आलोककुमार बोहरा	43
ग. राजस्व र व्ययको सन्तुलन, रामचन्द्र आचार्य	43
घ. राजस्व र व्ययको सन्तुलन, पीताम्बर शर्मा	44

नक्सा

1.1 गोविन्द न्यौपानेद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	47
1.2 हर्क गुरुङद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	48
1.3 पीताम्बर शर्माद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	49
1.4 आलोककुमार बोहराद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	50
1.5 भवानी बरालद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	51
1.6 सुरेन्द्र के.सी.द्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	52
1.7 प्रेमबहादुर सिंहद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	53
1.8 शंकर पोखरेलद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	54
1.9 रामचन्द्र आचार्यद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	55
1.10 बृषेचन्द्र लालद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	56
1.11 राजेन्द्र श्रेष्ठद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	57
1.12 के.बी. गुरुङद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	58
1.13 कुमार योजन तामाङद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	59
1.14 अमरेश नारायण भ्नाद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	60
1.15 बाबुराम आचार्यद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	61
1.16 चन्द्रकान्त ज्ञवालीद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	62
1.17 मङ्गलसिद्धि मानन्धर, शोभा श्रेष्ठ र पुष्पा शर्माद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	63
2.1 नेकपा (माओवादी) द्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ	64
3.1 थारू कल्याणकारी सभाका लागि ज्योति दनुवारद्वारा प्रस्तावित थारुवान	65
3.2 गुरुङ (तमु) राष्ट्रिय परिषद्द्वारा प्रस्तावित तमुवान	66
3.3 नेपाल मगर संघ केन्द्रीय समितिद्वारा प्रस्तावित मगरात	67
3.4 किराँत याकथुम्बा केन्द्रीय कार्यसमितिद्वारा प्रस्तावित किराँत स्वायत्त राज्य (क्षेत्र)	68
3.5 किराँत याकथुम्बा केन्द्रीय कार्यालयद्वारा प्रस्तावित लिम्बूवान	69
3.6 नेपाल तामाङ घेदुङका तर्फबाट कुमार योजन तामाङद्वारा प्रस्तावित ताम्सालिङ	70
3.7 नेपाल चेपाङ संघद्वारा प्रस्तावित नेपाल स्वायत्त क्षेत्र	71
3.8 लोकतान्त्रिक सेर्पा संघद्वारा प्रस्तावित हिमाल-सेर्पा क्षेत्र	72

अध्याय एक

राज्य पुनर्संरचनाका लागि प्रस्तावित मोडेलहरूको सारांश

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ ले नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा रूपान्तरण गर्ने सङ्कल्प र अभिप्राय पहिलो पटक व्यक्त गर्‍यो। त्यसो त नेपाललाई सङ्घीय राज्यमा रूपान्तरित गर्नुपर्छ भन्ने तर्क नयाँ होइन। मुख्य जनजाति समूहको मूलथलोलाई मान्यता दिने आधारका रूपमा सङ्घीयताको कुरा धेरै कालदेखि उठाउँदै आइएको थियो।

राज्यलाई सङ्घीय प्रणालीमा पुनर्संरचना गर्नका लागि २०६२/६३ को जनआन्दोलनपछि धेरै किसिमका मोडेलहरू प्रस्ताव गरिएका छन्। यस पुस्तकमा सार्वजनिक बहसमा आएका विभिन्न मोडेलको समीक्षा प्रस्तुत गरिएको छ। यस विषयमा धेरै मोडेलहरू प्रस्तावित गरिएकाले यस पुस्तकमा ती सबै मोडेल समेटिएका छैनन्। त्यसो गर्नु सम्भव पनि थिएन। अधिकांश मोडेल विभिन्न ठाउँबाट प्रकाशित नेपाली पत्रपत्रिकामा छापिएका हुनाले ती सबै सजिलैसँग उपलब्ध छैनन्। अधिकांश मोडेलले राज्य वा प्रदेशको भौगोलिक सीमाङ्कनमा मात्र बढी ध्यान दिएका छन् र त्यस्तो विभाजनका लागि सैद्धान्तिक आधार स्थापित गर्ने विषयमा त्यति ध्यान दिएका छैनन्। यस पुस्तकमा प्रस्तावित मोडेलहरूको यथेष्ट प्रतिनिधित्व गर्ने प्रयत्न गरिएको छ।

प्रस्तावित मोडेलहरूको विश्लेषणलाई पाँचवटा शीर्षक वा विषयअन्तर्गत प्रस्तुत गरिएको छ:

उद्देश्य: राज्य पुनर्संरचनाको प्रस्ताव गर्नुका उद्देश्य। यसले राज्य पुनर्संरचनाको तार्किक आधार प्रदान गर्छ।

लिइएका सिद्धान्त/आधार: सङ्घीय एकाइको पहिचान र विभाजन वा सीमाङ्कन गर्नका लागि उपयोग र प्रस्ताव गरिएका आधार।

तथ्याङ्क र सूचनाको तह: विश्लेषणमा प्रयोग गरिएका तथ्याङ्कको स्रोत र त्यस्तो तथ्याङ्कको उपयुक्त र प्रासङ्गिक भौगोलिक वा प्रशासनिक तह। यसले तथ्याङ्कको प्रमाणिकताबारे जानकारी दिन्छ।

प्रस्तावित सङ्घीय मोडेल वा स्वरूप: सङ्घीय एकाइको भौगोलिक विभाजन वा सीमाङ्कन र ती एकाइले हाल कायम रहेका कुन कुन प्रशासनिक र भौगोलिक एकाइ समेट्छन् भन्ने कुरा। सामान्यतया, यस्तो विश्लेषणका साथमा भौगोलिक विभाजन देखाउने नक्सा पनि दिइएको छ।

प्रस्तावित सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन र हस्तान्तरण: केन्द्र र प्रदेश वा राज्यदेखि स्थानीय तहसम्मको शासनका विभिन्न तहका लागि प्रस्तावित विकेन्द्रीकरण र अधिकार प्रत्यायोजन र हस्तान्तरणसम्बन्धी योजनाका बारेमा जानकारी।

प्रस्तावित विभिन्न मोडेलका सम्बन्धमा तीनवटा कुरामा ख्याल राख्नु आवश्यक छ। पहिलो, हरेक मोडेलले राज्यको पुनर्संरचना र सङ्घीय एकाइको भौगोलिक क्षेत्र निर्धारणका लागि विभिन्न सिद्धान्त र आधार प्रस्ताव गरेका छन्। तर यस्ता आधारका बीच सामञ्जस्य नहुन पनि सक्छ अर्थात् लिइएका आधारहरू एकअर्कासँग नमिल्न पनि सक्छन्। उदाहरणस्वरूप जातीय जनसंख्याको सघन वितरण भन्ने आधार र आर्थिक सम्भाव्यता भन्ने आधारको भौगोलिक सामञ्जस्य नहुन सक्छ। दोस्रो, अधिकांश मोडेलले सङ्घीय एकाइको भौगोलिक विभाजनमा ध्यान केन्द्रित गरेका छन्। तिनले २०५८ सालको जनगणनाले देखाएको जातीय घनत्व र भाषिक समूहलाई ध्यान दिएका छन्। यसो गर्दा प्रायशः जिल्ला तहको तथ्याङ्कलाई आधार मानिएको छ र तेस्रो, प्रायःजसो सबै मोडेलले सरकारका तह, अधिकार प्रत्यायोजन र शक्तिको हस्तान्तरण र विभिन्न तहका सरकारबीचको शक्ति बाँडफाँडसँग सम्बन्धित विषयलाई या त अलिकति छोएका मात्र छन् या पूर्ण रूपमा बेवास्ता गरेका छन्।

प्रायः सबै प्रस्तावित मोडेलहरूले प्रदेश वा राज्यको विभाजनलाई मात्र ध्यान दिएजस्तो देखिन्छ। सरकारका तह, तिनीहरूको संरचना र कार्य अनि तल्लो तहलाई अधिकार प्रत्यायोजन र हस्तान्तरण गर्ने विषयलाई राज्यको पुनर्संरचनाको बहससँग सान्दर्भिक ठानिएको छैन। फलस्वरूप, राज्य पुनर्संरचनामा अति महत्त्व राख्ने तार्किक आधार विकेन्द्रीकरण र सबैभन्दा तल्लो तहलाई अधिकार प्रत्यायोजन र हस्तान्तरणबारेमा अपेक्षित ध्यान दिइएको छैन। विभिन्न तहका सरकारमा प्रतिनिधित्वको किसिम र स्वरूप राज्य पुनर्संरचनाको अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष हो। यस विषयमा पनि पर्याप्त विचार पुऱ्याएको देखिँदैन।

1.1 प्रस्तावित पुनर्संरचनाका मोडेलहरू

राज्यलाई सङ्घीय प्रणालीमा पुनर्संरचना गर्नका लागि हालसम्म प्रस्तावित विभिन्न मोडेलहरूको सारांश तल दिइएको छः

विकेन्द्रीकृत शासन र जातीय सत्ता साभेदारीका लागि संरचना – स्वायत्त सङ्घीय संरचना र समावेशी शासनका लागि प्रस्ताव

गोविन्द न्यौपाने, सामाजिक/सामुदायिक सचेतनाका क्षेत्रमा क्रियाशील, 2000

उद्देश्य

जातीय समस्या समाधान गर्ने, जातीय समानता अभिवृद्धि गर्ने, सामाजिक न्याय र सबैका लागि अवसरको समानता, सरल तथा पारदर्शी व्यवस्थापन र जातीय साभेदारीको अभिवृद्धि गर्ने।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

- जातजातिको पुख्यौली भूमि, भाषा र सांस्कृतिक समूह (पहिचान), जातीय उपस्थिति
- भू-बनोट र भौगोलिक सम्भाव्यता
- जातीय स्वायत्तता र आत्मनिर्णय
- जनताको चाहनाको अभिव्यक्ति

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

- जातीयता र भाषासम्बन्धी 2048 सालको जनगणनाको जिल्लागत तथ्याङ्क
- राष्ट्रिय तहको निर्णय प्रक्रिया (राजनीतिक, न्यायिक र प्रशासनिक प्रणाली र शिक्षा तथा बौद्धिक क्षेत्रमा) मा विभिन्न जनजाति समूहको सहभागितासम्बन्धी तथ्याङ्क।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.1)

- 11 वटा स्वायत्त प्रदेश : किराँत (11 जिल्ला), विजयपुर (3), मिथिला (5), ताम्बासालिङ (9), नेपा: (3), लुम्बिनी (6), कपिलवस्तु (6), तमु-मगरात (9), पूर्वी खसान (9), मध्य खसान (7) र पश्चिमी खसान (7)।
- आफ्नो पछिल्लो कार्यपत्र 'बहुजातीय संघात्मक राज्य र समावेशी लोकतान्त्रिक शासन प्रणाली' (सीताराम तामाङ (सं.), नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना, 2006) मा न्यौपानेले आठवटा प्रदेशको प्रस्ताव गरेका छन् : किराँत (11 जिल्ला), ताम्बासालिङ (9), नेपा: (3), तमुमगरात (9), खसान (23), थारुवान (6), भोजपुरी (6) र मिथिला (8)। उनले पहिले प्रस्ताव गरेका तीनवटा खसान प्रदेश (पश्चिमी, मध्य र पूर्वी) लाई एउटै प्रदेश बनाएका छन् भने कपिलवस्तुलाई थारुवान नामकरण गरेका छन्। विजयपुर र मिथिलालाई मिलाएर मिथिला प्रदेश बनाएका छन्। अनि लुम्बिनीलाई भोजपुरी नामकरण गरेका छन्।

यी प्रदेश विभाजनका लागि भू-बनोट र भौगोलिक सम्भाव्यताका बारेमा उनले केही पनि उल्लेख गरेका छैनन्। तराईका जिल्लालाई मिलाएर तराईमा तीनवटा सङ्घीय प्रदेश बनाउन प्रस्ताव गरिएको छ।

शासनका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

- तीन तहको सरकार: केन्द्रीय, प्रादेशिक/क्षेत्रीय र स्थानीय
- रक्षा, परराष्ट्र मामला, वैदेशिक व्यापार र मौद्रिक नीति केन्द्रको अधीनमा, भूमि प्रशासन, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन, शिक्षा, संस्कृति र समाजसेवा प्रादेशिक/क्षेत्रीय सरकारको अधीनमा र स्थानीय निकायलाई विकेन्द्रीकृत शक्ति।

विभिन्न तहका सरकारमा प्रतिनिधित्वको संरचना र बनोट सम्बन्धमा स्पष्ट उल्लेख छैन।

विकेन्द्रीकरण र क्षेत्रीय विकासका दृष्टिले जिल्ला पुनर्गठन र पुनर्संरचनासम्बन्धी प्रस्ताव हर्क गुरुङ, भूगोलविद्/योजनाविद्, 2000, 2006

उद्देश्य

राज्यभन्दा तल उपराज्य वा क्षेत्रीय राजनीतिक/प्रशासनिक एकाइको पुनर्संरचना गरी विकेन्द्रीकरण र शक्ति तथा अधिकार प्रत्यायोजन/हस्तान्तरणमार्फत राष्ट्रिय विकासमा क्षेत्रीय सन्तुलन कायम गर्नु। खासै भन्ने हो भने गुरुङको प्रस्ताव सङ्घीय नेपालको मोडेल होइन। यो हाल भएका जिल्लालाई आर्थिक र भौगोलिक सम्भाव्यताका आधारमा पुनर्गठन र पुनर्संरचना गर्ने प्रस्ताव मात्रै हो।

लिइएका सिद्धान्त र आधार

- विकास प्रशासन (विकेन्द्रीकरण र शक्ति तथा अधिकार प्रत्यायोजन/हस्तान्तरण)
- यातायात सञ्जालको विस्तार
- आर्थिक सम्भाव्यता (आर्थिक स्रोत- जिल्लाको राजस्व र व्ययको अवस्था)।

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

जिल्ला तहको राजस्व र खर्चसम्बन्धी तथ्याङ्क, जिल्ला तहमा स्रोत परिचालनको सम्भाव्यता, क्षेत्रीय असन्तुलन (कुल ग्राहस्थ उत्पादन, विकासको अवस्था र यसको प्रवृत्ति), भू-उपयोग, पहुँच, जिल्ला र विकास क्षेत्रको तहमा औद्योगिक अवस्थिति र सहरी प्रणाली।

जिल्लाको पुनर्गठनका लागि प्रस्तावित मोडेल (हेर्नुहोस् नक्सा 1.2)

कार्यक्षेत्रका आधारमा चार तहका भौगोलिक/प्रशासनिक एकाइ : सबैभन्दा माथि पाँचवटा योजना तथा विकास क्षेत्र, दोस्रोमा 25 वटा प्रशासनिक र विकास जिल्ला, तेस्रोमा 75 वटा सेवा प्रदान गर्ने क्षेत्र र चौथोमा स्थानीय तहका सेवा प्रदायक र विकास एकाइका रूपमा तीन हजार गाविस र 34 नगरपालिका।

सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

- पाँच तह: केन्द्र, योजना तथा विकास क्षेत्र, जिल्ला, इलाका र गाविस/नगरपालिका
- क्षेत्रीय स्तरका विकास गतिविधिको संयोजनका लागि क्षेत्रीय विकास परिषद्। सम्बन्धित सरकारी निकाय सोही परिषद्को सुपरीवेक्षणमा रहने। शासन र शक्ति प्रत्यायोजन क्षेत्रका सम्बन्धमा विस्तृत व्याख्या नगरिएको।

क्षेत्रीय विकास र जातीय पहिचानको दृष्टिकोणयुक्त सङ्घीय राज्य

पीताम्बर शर्मा, भूगोलविद्/प्रादेशिक योजनाविद्, 2006, 2007

उद्देश्य

सङ्घीयतालाई तीनवटा मुख्य विकासका चुनौतीलाई सम्बोधन गर्ने साधनका रूपमा प्रस्ताव गरिएको छ: (क) विभिन्न समूहको जातीय/भाषिक/सांस्कृतिक पहिचान, (ख) समावेशी विकास तथा उन्नत जीविका र (ग) विकेन्द्रीकरण तथा सबैभन्दा तल्लो तहसम्म शक्तिको प्रत्यायोजन/हस्तान्तरण। सङ्घीयताको उद्देश्य नै क्षेत्रीय विकास हुनुपर्छ भन्ने प्रस्ताव गरिएको छ। मुख्य जाति/जातको परम्परागत बसोबास लगायत जातीय सघनतालाई सङ्घीय एकाइअन्तर्गतका जिल्ला (अथवा निर्वाचन क्षेत्र) विभाजनको आधार मानिएको छ।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

- भौगोलिक विविधता र पर्यावरणीय अन्तरसम्बन्ध
- नदी प्रणाली/जलाधार
- सम्पदाको उपलब्धता, सम्पन्नता- विशिष्ट अवस्थिति र सम्पदा (विशिष्टता), तुलनात्मक लाभ र विकासको सम्भाव्यता
- पर्वतीय (हिमाल, पहाड) र समथर भेक (तराई) बीचको अन्तरसम्बन्ध र वातावरणीय, जनसंख्या र अर्थतन्त्रका क्षेत्रमा परिपूरकता
- प्रमुख जातीय/भाषिक थलोका रूपमा विशिष्ट सामाजिक-सांस्कृतिक पहिचान
- समावेशीपना र अर्थपूर्ण सशक्तीकरण (विकेन्द्रीकरण, सङ्घीयताको मर्मबमोजिमको शक्ति प्रत्यायोजन/हस्तान्तरण)।

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

- जिल्ला र गाविस तहमा जातीय र भाषिक समूहको वितरणसम्बन्धी 2058 सालको जनगणनाको तथ्याङ्क।
- जिल्ला तहको जनसंख्याको आकार, क्षेत्र र कुल ग्राहस्थ उत्पादन, खाद्य सामग्रीको आपूर्तिको अवस्था, जलस्रोतको सम्भाव्यता, मुख्य सहरी क्षेत्र र उपलब्ध सडक सञ्जाल।

प्रस्तावित सङ्घीय/क्षेत्रीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.3)

छवटा प्रदेश/क्षेत्र: पूर्वी (तीनवटा जिल्ला भएको कोसी जलाधार), मध्य (तीन जिल्ला भएको कोसी-गण्डकी जलाधार), राजधानी (बागमती जलाधार), पश्चिमी (पाँचवटा जिल्ला भएको गण्डकी जलाधार), कर्णाली (दुईवटा जिल्ला भएको माथिल्लो कर्णाली र भेरी जलाधार), र सुदूर पश्चिमी (पाँचवटा जिल्ला भएको बृहत् कर्णाली जलाधार)। छवटा प्रदेश/क्षेत्रका कुल 19 वटा जिल्ला। राजधानी र कर्णालीबाहेक अरू सबै क्षेत्रमा हिमाल/पहाड र तराई समेटिएका छन्। प्रस्तावित जिल्लाका सिमानालाई 2058 सालको जनगणनामा उल्लेख भएका गाविस तहको जातीय र भाषिक घनत्वबमोजिम पुनर्निर्धारित गर्न सकिन्छ। अधिकांश जिल्लामा एउटा वा दुईवटा जातीय समूहको सघनता रहने हुनाले यसले विशिष्ट जातीय पहिचान भल्काउँछ।

सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

चार तहका सरकार: केन्द्रीय, प्रादेशिक/क्षेत्रीय, जिल्ला र गाउँ/नगरपालिका।

केन्द्रमा द्विसदनात्मक संसद (प्रतिनिधिसभा र जातीय सभा) र प्रादेशिक/क्षेत्रीय तहमा सानो एक सदनात्मक व्यवस्थापिका। जिल्ला वा निर्वाचन क्षेत्रले प्रादेशिक/क्षेत्रीय र केन्द्रीय विधायिकामा प्रत्यक्ष निर्वाचनद्वारा प्रतिनिधि पठाउने। रक्षा, मौद्रिक/आर्थिक, विदेश मामला र प्रमुख पूर्वाधारलाई केन्द्रीय सरकारले नियमित गर्ने। अरू सबै अधिकार तल्ला एकाइहरूमा हस्तान्तरण गर्ने। त्यस्ता अधिकार प्रादेशिक र स्थानीय तहका सरकारले बाँडफाँड गर्ने। सन्विडियारिटीको सिद्धान्त (अर्थात् समस्याले जुन तहमा प्रभाव पार्छ त्यही तहमा नै सोसम्बन्धी अधिकार प्रत्यायोजित हुनुपर्छ भन्ने सिद्धान्त) का आधारमा बस्ती र गाउँ तहसम्म स्वायत्तता र शक्तिको हस्तान्तरण। गाउँ/नगरपालिका र शक्ति बाँडफाँडको संरचना सम्बन्धमा विस्तृत जानकारी नदिइएको।

सहयोगात्मक सङ्घीय संरचना

आलोककुमार बोहरा, गैरआवासीय नेपाली, अर्थशास्त्री, 2007/2008

उद्देश्य

जातीय तनाव घटाउने, जातीय गर्व जोगाउने, आर्थिक सहयोग बढाउने, क्षेत्रीय अखण्डता र वातावरण संरक्षण गर्ने र शक्ति प्रत्यायोजन गर्ने सहयोगात्मक सङ्घीय संयन्त्र स्थापना गर्ने।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

- हालका जिल्लाअनुसारका जातीय थलो
- ठूला तथा साना नदीका जलाधार
- जनसंख्याको आकार र वितरण
- विभिन्न प्रदेशका परिपूरक स्रोतसाधन र सम्पदाको उपयोगबाट हुने तुलनात्मक लाभ, फलस्वरूप पर्यावरणीय अन्तरनिर्भरता र ठूलो आर्थिक कारोबार तथा अर्थतन्त्रको फाइदा लिन सकिने स्थिति
- साझा समस्याको समाधान खोज्ने साधनका रूपमा सङ्घीय एकाइ।

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

- जिल्ला तहका जनगणनाका सामान्य तथ्याङ्क, केही जानकारीको सन्दर्भ उल्लेख भए पनि प्रस्तावित सङ्घीय एकाइबमोजिमका स्पष्ट तथ्याङ्क नदिइएको।
- विभिन्न पर्यावरणीय क्षेत्रमा गरिबीको साझा समस्या भल्काउनका लागि दोस्रो नेपाल जीवनस्तर सर्वेक्षण (2004) को गरिबीसम्बन्धी तथ्याङ्क। यस तथ्याङ्कले हरेक भौगोलिक क्षेत्रमा पहाड र मधेसका दलित र जनजाति सबैभन्दा बढी सीमान्तीकृत र पाखा परेको कुरा देखाएको छ। तर्क के छ भने विभिन्न थरीका सामाजिक-आर्थिक समस्या समाधान गर्नका लागि जातीय हिसाबले विभाजित प्रशासनिक एकाइ मात्रै पर्याप्त हुँदैन।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.4)

निम्न तीनवटा ठूला र एउटा सानो जलाधार क्षेत्रका चारवटा राज्य:

- कर्णाली (महाकाली, सेती, कर्णाली, भेरी र राप्ती जलाधार) का 25 वटा जिल्ला भएको क्षेत्र जसमध्ये पाँचवटा तराईका जिल्ला छन्। यस राज्यमा चारवटा क्षेत्र र चारवटा प्रमुख जातीय थलो छन्।
- गण्डकी (गण्डकी र बागमती जलाधार) का 23 वटा जिल्ला भएको क्षेत्र जसमा सातवटा जिल्ला तराईका छन्। यस राज्यमा पाँचवटा क्षेत्र र त्यति नै प्रमुख जातीय थलो छन्।
- कोसी (समग्र कोसी जलाधार) का 24 वटा जिल्ला भएको क्षेत्र जसमध्ये आठवटा तराईमा छन्। कोसीमा तीनवटा क्षेत्र र त्यति नै जातीय/भाषिक थलो छन्।
- काठमाडौँ (उपत्यकाका तीनवटा जिल्ला समेट्ने बागमती जलाधार क्षेत्र (जसलाई नेवारको जातीय थलो र सङ्घीय नेपालको राजधानीका रूपमा पनि हेर्न सकिन्छ)।

कर्णाली, गण्डकी र कोसी गरी तीनवटा प्रमुख राज्यको पहाडी भेकमा जैविक विविधता, काठबाहेकका वन पैदावर, जलविद्युत् र पर्यटनका सम्भावना छन्। तराईमा कृषि, माछापालन र औद्योगिक गतिविधिको सम्भावनाको उल्लेख छ। स्रोतसाधनको सम्भाव्यता र जातीय तथा भाषिक थलोका बारेमा थप व्याख्या गरिएको छैन।

सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

चार तहका सरकार: केन्द्र, राज्य, क्षेत्र र गाउँ/बजार केन्द्र।

उदाहरणका लागि निम्नबमोजिमको शक्ति बाँडफाँडको रूपरेखा

केन्द्र : आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर, हवाई सेवा शुल्क, उड्डयन शुल्क, अन्वेषण र स्वामित्व अधिकार, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार, सीमा भन्सार र आयात-निर्यात शुल्क, हुलाक सेवा, नेपाली सेना र राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्कसँग सम्बन्धित क्षेत्रीय र अन्तर्राष्ट्रिय विषय, नागरिकता, विज्ञान र प्रविधि, आप्रवासन, राज्यका बीच सन्धि, मानवअधिकार, राष्ट्रिय राजमार्ग, प्रकोप व्यवस्थापन, वातावरणीय नियम, जनस्वास्थ्य र महामारी, मौद्रिक नीति, राष्ट्रिय निकुञ्ज र वन, भू-उपयोग व्यवस्थापन, अनुसन्धान र विकास, जलस्रोत, र ठूला जलविद्युत् तथा बाँध।

केन्द्रीय सरकारको संरचनाका बारेमा उल्लेख नभएको।

सहयोगात्मक राज्य : मध्य तथा साना जलविद्युत्, विद्युत् सेवा, खानि, पर्यटन, राज्य स्तरका निकुञ्ज र भूमि, राज्य प्रहरी, बाढी नियन्त्रण, जलमार्ग र जलयात्रा।

राज्य सरकारको विस्तृत संरचनाका सम्बन्धमा व्याख्या नगरिएको। क्षेत्रले राज्यसभामा प्रतिनिधि पठाउने र राज्यका गभर्नर प्रत्यक्ष निर्वाचनबाट छानिने।

क्षेत्र : बिक्री कर, गाडी दर्ता, व्यापार दर्ता कर, स्कूल, व्यावसायिक स्कूल, स्वास्थ्य, सामुदायिक वन, स्थानीय कानून र शान्ति सुरक्षा।

क्षेत्रीय सरकारका बारेमा उल्लेख नभएको।

गाउँ/बजार केन्द्र : सम्पत्ति कर, स्वास्थ्य चौकी, स्थानीय बाटो, पशु आश्रय केन्द्र, मनोरञ्जन शुल्क, सरसफाइ शुल्क र महसुल, स्थानीय ट्राफिक र पार्किङ शुल्क, प्राथमिक स्कूल र स्थानीय पर्यटन आदि। गाउँ/बजार केन्द्रको सरकारका बारेमा उल्लेख नभएको।

केन्द्रीय सरकार राजस्वलाई न्यायोचित तरिकाले वितरण गर्ने प्रणालीयुक्त र शक्तिसम्पन्न हुनुपर्छ भन्ने मान्यता राखिएको छ। तर राज्यसँग आफ्नो हितका पक्षमा वकालत गर्ने दह्रो शक्ति हुनुपर्छ। हालका जिल्लालाई विकास योजना जिल्ला वा विकास जिल्लाका रूपमा राख्न प्रस्ताव गरिएको छ।

स्थानीय नियमकाको संरचना र विभिन्न तहका सरकारबीच शक्ति बाँडफाँडका बारेमा उल्लेख गरिएको छैन।

जातीय स्वायत्त सङ्घीय संरचना

भवानी बराल, सामाजिक सचेतनाका क्षेत्रमा क्रियाशील, 2004, 2006

उद्देश्य

असमानता र विभेदको समस्या (जातीय, भाषिक, धार्मिक र क्षेत्रीय) हल गरेर राष्ट्रिय एकता अभिवृद्धि गर्ने र अझ बढी सहभागिता र आत्मनिर्णयमार्फत समावेशी प्रणाली स्थापना गर्ने।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

- जातीय पुख्यौली थलो
- भाषा र संस्कृति
- भौगोलिक/क्षेत्रीय विशेषता
- समावेशीपना र सहभागिता
- शासनमा स्वायत्तता

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

जातीयता र भाषासम्बन्धी 2058 सालको जनगणनाको जिल्ला तहको तथ्याङ्क।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.5)

दशवटा स्वायत्त प्रदेश र एक विशेष स्वायत्त क्षेत्र: लिम्बूवान (भापा, मोरङ र सुनसरी जिल्लाको चारकोसे भाडीको उत्तरको क्षेत्रसमेत छ र तीन जिल्ला), खम्बुवान (उदयपुर जिल्लाको चारकोसे भाडीको उत्तरको क्षेत्रसमेत पाँच र एक जिल्ला), मधेस (एघार जिल्ला, चारकोसे भाडी वा पूर्व-पश्चिम राजमार्ग दक्षिणको उदयपुर, सुनसरी, मोरङ र भापा जिल्ला, थारुवान (नौ जिल्ला), ताम्सालिङ (नौ जिल्ला), नेवा (तीन जिल्ला), तमुवान (आठ जिल्ला), मगरात (दश जिल्ला), खसान (दश जिल्ला), नमुना प्रदेश (दार्चुला, बैतडी, डडेलधुरा, डोटी गरी चार जिल्ला) र कोचिला (मोरङ र भापा) लाई विशेष स्वायत्त क्षेत्र बनाउने। प्रदेश र क्षेत्र जिल्ला तहको जातीय समूहको घनत्वसँग मिल्ने किसिमले गर्न प्रस्ताव गरिएको। सिमाना भने हालका जिल्लाको सिमानासँग मिल्दैन (उदाहरणका लागि चारकोसे भाडीको सिमाना)। धेरैवटा विशेष स्वायत्त क्षेत्र, उपक्षेत्र/कम्युन र क्षेत्र को प्रस्ताव।

सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

- केन्द्रीय सरकार, सङ्घीय राज्य सरकार, विशेष स्वायत्त क्षेत्र सरकार, क्षेत्र (इलाका), गाउँ/बजार/जातीय अल्पसंख्यक समिति
- प्रस्तावित शासन प्रणालीको भूमिका र जिम्मेवारीबारेमा स्पष्ट उल्लेख नभएको।

सांस्कृतिक स्वायत्तता र स्वशासनको प्रस्ताव

सुरेन्द्र के.सी., इतिहासविद्, 2006

उद्देश्य

जाति, भाषा, क्षेत्रमा आधारित उत्पीडन घटाएर राष्ट्रिय एकता अभिवृद्धि गर्ने, सामाजिक न्याय, शक्तिको न्यायोचित बाँडफाँड, अझ बढी सहभागिता र आत्मनिर्णयका माध्यमबाट समावेशी लोकतन्त्र स्थापना गर्ने, द्वन्द्व समाधान गर्ने र दिगो शान्ति स्थापना गर्ने।

लिइएका सिद्धान्त/आधारहरू

- जातीयता, भाषा, धर्म, संस्कृति
- इतिहास
- भूगोल
- स्वायत्तता

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

2058 सालको जनगणनाको जिल्लास्तरीय जातीय र भाषिक तथ्याङ्क। लिइएका आधारहरूको प्रयोग स्पष्ट छैन न त तिनको विस्तृत व्याख्या नै गरिएको छ।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.6)

दुईवटा मोडेल प्रस्ताव गरिएका छन्:

- क) आठवटा स्वायत्त सांस्कृतिक क्षेत्रहरू : किराँत प्रदेश (11 जिल्ला), ताम्बासालिङ (9 जिल्ला), नेपाल मण्डल (3), मगरात (7), तमुप्रदेश (8), मिथिलाञ्चल (11), लुम्बिनी प्रदेश (8), सिञ्जा प्रदेश (17) र
- ख) ऐतिहासिक र भौगोलिक क्षेत्रहरूमा आधारित पाँच प्रदेश: किराँत (11 जिल्ला), नेपाल मण्डल (12), गण्डक (13), मधेस (20) र कर्णाली (19)। जातीय सन्दर्भ बुझाउने कुरामा गण्डक र मधेस प्रदेश स्पष्ट छैन। यो दोस्रो मोडेलमा समग्र तराईलाई 'एक मधेस, एक प्रदेश' मानिएको छ।

सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

सरकारका तह वा शासकीय पद्धति अथवा स्वायत्तताको प्रकृतिका बारेमा केही उल्लेख छैन।

समावेशी लोकतान्त्रिक सङ्घीय राज्य

प्रेमबहादुर सिंह, राजनैतिक कार्यकर्ता, 2006

उद्देश्य

स्वशासनको अधिकार स्थापित गर्ने, अझ बढी सहभागिताका माध्यमबाट राष्ट्रिय एकता अभिवृद्धि गर्ने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्ने र दिगो शान्ति तथा स्थायित्व कायम गर्ने।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

- जाति, भूमि र भाषा
- भौगोलिक क्षेत्र (पिछडिएका/उत्पीडनमा परेका क्षेत्र)

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

जातजाति र भाषासम्बन्धी 2058 सालको जनगणनाका जिल्लास्तरीय तथ्याङ्क।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.7)

14 प्रदेशहरू: लिम्बूवान (5 जिल्ला), खम्बुवान (6), तामाङ (9), नेवारी (3), तमुवान (6), मगरात (10), भेरी (4), कर्णाली (5), खप्तड (7), राजवंशी (3), मिथिला (5), भोजपुरी (4), अवधी (3) र थारुवान (5)।

सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

शासन पद्धति वा अधिकार प्रत्यायोजनका बारेमा उल्लेख छैन।

सङ्घीय स्वरूप

शंकर पोखरेल, नेकपा (एमाले) सँग आबद्ध, 2006

उद्देश्य

आत्मनिर्णयको अभिवृद्धि गर्ने, आदिवासी/जातीय समूह र दलितको पहिचान र राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक प्रक्रियासम्म पहुँच।

लिङ्गएका सिद्धान्त/आधार

- भौगोलिक अवस्थिति
- जातिगत सघनता र बसोबासको अवस्था
- मातृभाषा र भाषा प्रयोगको अवस्था
- सामाजिक-सांस्कृतिक अवस्था
- आर्थिक साधन र अवस्था
- प्रशासकीय सुगमता
- प्राकृतिक स्रोत र साधनको उपलब्धता
- ऐतिहासिकता
- प्रशासनिक खर्च

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

2058 सालको जनगणनाका जिल्लास्तरीय तथ्याङ्क।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.8)

15 प्रदेश: तमोर (6 जिल्ला), कोसी (5), विराट (3), जनकपुर (5), सिम्रौनगढ (3), काठमाडौं (4, काभ्रेको केही भागसहित), सुनकोसी (9), नारायणी (6), अन्नपूर्णा (4), कालीगण्डकी (6), लुम्बिनी (3), राप्ती (5), कर्णाली (9), खप्तड (7), भावर (4 जिल्ला- बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर)। ललितपुर, काभ्रे, धादिङ, मकवानपुर, गोरखा र नवलपरासी जस्ता केही जिल्लाहरूको सिमाना पुनर्निर्धारण गर्न प्रस्ताव गरिएको छ। जिल्लाका भागहरू पनि विभाजित गरिएकाले जिल्लाको संख्या 75 भन्दा बढी हुन सक्छ।

प्रदेशहरूको पहिचान गर्नका लागि अपनाइएका सिद्धान्त/आधारको विस्तृत व्याख्या गरिएको छैन।

सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

- तीन तहका सरकार: केन्द्रीय, प्रादेशिक र स्थानीय
- विभिन्न तहमा शक्ति बाँडफाँड
 - केन्द्र: राष्ट्रिय सुरक्षा, वैदेशिक सम्बन्ध, केन्द्रीय बैंक, मुद्रा र वित्तीय प्रणाली, रेलमार्ग, हवाई उड्डयन, प्रमुख राष्ट्रिय मार्ग, केन्द्रीय विश्वविद्यालय, मानवअधिकार र मौलिक हक संरक्षण, सर्वोच्च अदालत, भन्सार, ठूला जलविद्युत् योजना, बहु-प्रादेशिक प्राकृतिक सम्पदाको बाँडफाँड, प्रादेशिक विवादहरूको समाधान
 - प्रदेश: सार्वजनिक सुरक्षा, व्यापार, उद्योग, श्रम व्यवस्था, सडक, जल, जङ्गल, जमिनको व्यवस्थापन
 - स्थानीय सरकार: विस्तृत व्याख्या गरिएको छैन।

शासनको संरचनाका बारेमा विस्तृत कुरा उल्लेख छैन।

सङ्घीय नेपालको राजनैतिक पुनर्संरचना र निर्वाचन प्रणालीको स्वरूप: जातीय विविधताको शक्ति र क्षेत्रीय परिपूरकतामा आधारित मोडेल

रामचन्द्र आचार्य, गैरआवासीय नेपाली, अर्थशास्त्री, 2007

उद्देश्य

प्रमुख जातीय तथा भाषिक समूहको पुख्यौली थलो पहिचान गर्ने, समावेशी लोकतन्त्रका लागि निर्वाचन क्षेत्रहरूको पहिचान गर्ने, समावेशीपनलाई दिगो राख्ने र आर्थिक विकासलाई अभिवृद्धि गर्ने, राजनैतिक उपराष्ट्रिय क्षेत्रहरूको पहिचान गर्ने, राष्ट्रिय र उपराष्ट्रिय तहका संसदका लागि समानुपातिक निर्वाचन पद्धतिको मोडेल प्रदान गर्ने, राजनैतिक निर्णय प्रक्रियामा जनजाति, भाषा र जातगत (जभाजा) समूह र महिलाको प्रतिनिधित्वका लागि मोडेल प्रदान गर्ने।

लिङ्गएका सिद्धान्त/आधार

- जनजाति, भाषिक र जातगत (जभाजा) केन्द्रित क्षेत्रलाई निर्वाचन क्षेत्रका रूपमा स्थापित गरी राजनैतिक शक्ति बाँडफाँडलाई समावेशी बनाउने।

- उत्तरी र दक्षिणी क्षेत्रका प्राकृतिक सम्पदाको सम्पन्नता र तुलनात्मक लाभको व्यापक फाइदा लिनका लागि केही जभाजा क्षेत्रलाई उत्तर-दक्षिण जोड्ने।
- आर्थिक शक्तिकेन्द्रका रूपमा द्रुत गतिमा उदय भइरहेका चीन र भारत जस्ता देशहरूसँग छुने गरी सबै प्रदेशको सिमाना कायम गर्ने।
- जनजाति, भाषिक र जातगत (जभाजा) क्षेत्र छुट्टयाउने विधि: बाहुन, छेत्री, ठकुरी र सन्यासीबाहेक नेपालको जनसंख्याको एक प्रतिशतभन्दा बढी जनसंख्या भएका सबै जनजाति (लिम्बू, राई, तामाङ, गुरुङ, नेवार, मगर र थारू), भाषिक (मैथिली, भोजपुरी र अवधी) र जात (दलित) समूहहरूको पुर्ख्यौली थलोलाई राष्ट्रिय र प्रादेशिक संसदका निर्वाचन क्षेत्र कायम गर्नका लागि विशेष क्षेत्रका रूपमा पहिचान गर्ने। हालका कुनै जिल्लामा 11 वटा जभाजा समूहमध्ये कुनै एक समूह बहुमतमा (50 प्रतिशतभन्दा बढी जनसंख्या भएको) अथवा सबैभन्दा ठूलो समूह (50 प्रतिशतभन्दा कम तर सबैभन्दा बढी जनसंख्या भएको समूह) रहेछ भने उक्त जिल्लालाई उक्त समूहको पुर्ख्यौली थलो मान्ने। कुनै जिल्लामा उक्त 11 वटा जभाजा समूहमध्येका कुनै एक समूह बाहुन, छेत्रीपछि दोस्रो ठूलो समूह रहेछ भने त्यस्तो जिल्लालाई पनि उक्त समूहको पुर्ख्यौली थलो मान्ने। देशका 75 मध्ये 46 जिल्लामा यो अवस्था विद्यमान छ र यी जिल्ला जभाजा समूहको पुर्ख्यौली थलोका रूपमा स्थापित हुन योग्य छन्। यस प्रकार माथिका सर्तका आधारमा कुनै विशेष समूहको पुर्ख्यौली थलो स्थापित हुन योग्य रहेका सबै जिल्लाहरूलाई मिलाएर त्यो समूहका लागि केन्द्रित क्षेत्र (फोकस रिजन) स्थापित गर्न सकिन्छ। यस्ता क्षेत्रको संख्या 68 हुन्छ। माथि उल्लेखित जनजाति, भाषिक र जात समूहको बहुसंख्या वा बहुलता नभएका जिल्लालाई सामान्य क्षेत्रका रूपमा वर्गीकरण गरिएको छ।
- माथि उल्लेखित जनजाति, भाषिक र जात समूहहरूको बहुसंख्या वा बहुलता नभएका दुर्गम क्षेत्रका जिल्लाहरूलाई खास क्षेत्र (टेरिटरी) भनी वर्गीकरण गरिएको छ।

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

जनजाति र भाषासम्बन्धी 2058 सालको जनगणनाको जिल्लास्तरीय तथ्याङ्क।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.9)

21 वटा जभाजा क्षेत्रसहितका चार प्रदेश— मेची, कोसी, गण्डकी र कर्णाली र एउटा खास क्षेत्र रारा (डोल्पा, हुम्ला, जुम्ला, मुगु जिल्ला)। 12 जभाजा क्षेत्रमा कञ्चनजङ्घा (3 जिल्लामा लिम्बू), सगरमाथा (8 जिल्लामा राई), मेची प्रदेशमा पूर्वी तराई (सामान्य क्षेत्रका 3 जिल्ला), गौरीशंकर (9 जिल्लामा तामाङ), काठमाडौं (3 जिल्लामा नेवार), कोसी प्रदेशमा मिथिला (5 जिल्लामा मैथिली), अन्नपूर्णा (5 जिल्लामा गुरुङ), रिडी (13 जिल्लामा मगर), गण्डकी प्रदेशमा मध्य तराई (4 जिल्लामा भोजपुरी), खप्तड (11 जिल्लामा दलित), लुम्बिनी (3 जिल्लामा अवधी) र कर्णाली प्रदेशमा पश्चिम तराई (4 जिल्लामा थारू) पर्दछन्।

नोट : आचार्यले जनजाति, भाषिक र जात (जभाजा) क्षेत्रको पहिचान र निर्धारणमा देखिने समस्यासमेत औल्याएका छन्। जस्तै जभाजा क्षेत्रका बीच क्षेत्रफल र जनसंख्यामा ठूलो अन्तर छ। जभाजा क्षेत्र जोडिएका छैनन्। फेरि जभाजा क्षेत्रको पहिचान गर्दा दुईवटा ठूला जात समूह बाहुन र छेत्रीलाई समावेश गरिएको छैन। यसो गर्दा प्रजातान्त्रिक मान्यता र सिद्धान्तको उल्लङ्घन हुन्छ। आचार्यको निष्कर्ष के छ भने नेपालको जातीय जनसंख्याको वितरण यति मिश्रित छ र दुवै थरी विभेद— तेस्रो अर्थात् वर्ग विभेद (विभिन्न समूहका बीचमा स्रोतको वितरणमा विभेद) र ठाडो वर्ग विभेद (एकै समूहभित्र सम्पत्तिको वितरणमा असमानता) यति चर्को छ जातीयताका आधारमा मात्रै सङ्घीय राज्यहरूको विभाजन गर्ने सम्भावना छैन। त्यसैले, जनजाति, भाषिक र जात समूहगत क्षेत्रलाई सङ्घीयताको आवश्यक अङ्ग मानिनुपर्छ तर यस्ता क्षेत्रका आधारमा मात्र संघ बनाइएमा यस्तो सङ्घीयता न त राजनैतिक रूपले औचित्यपूर्ण न आर्थिक रूपले नै वाञ्छित हुन्छ। यसैले जनजाति, भाषिक र जातगत (जभाजा) क्षेत्र निर्वाचन क्षेत्रका लागि प्रस्तावित गरिएका छन्। जनजाति, भाषिक, जात, लिङ्ग र क्षेत्रीयतासम्बन्धी मुद्दालाई सम्बोधन गर्दै समावेशी लोकतन्त्रको अभिवृद्धि गर्नका लागि समानुपातिक प्रतिनिधित्व प्रणाली र निर्वाचन-सूत्रको प्रस्ताव गरिएको छ। यसमा ३० प्रतिशत जनसंख्या भएका बाहुन, छेत्री समूहलाई जभाजा क्षेत्र निर्धारणमा समावेश गरिएको त छैन।

सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

तीन तहको सरकार: केन्द्रीय, प्रादेशिक र स्थानीय

- राष्ट्रिय र प्रादेशिक दुवै स्तरमा द्विसदनात्मक संसद। दुवै तहका तल्लो सदनमा नागरिकहरू समान रहन्छन्, राष्ट्रिय संसदको माथिल्लो सदनमा सबै प्रदेशहरू समान रहन्छन्, सबै जनजाति, भाषिक र जातगत क्षेत्रहरू प्रादेशिक संसदको माथिल्लो सदनमा समान रहन्छन्।
- खास क्षेत्रमा एक सदनात्मक पद्धति।
- केन्द्रीय र प्रादेशिक सरकारका बीचमा शक्तिको बाँडफाँड, उनीहरूको भूमिका र जिम्मेवारीका बारेमा उल्लेख छैन।

- समावेशी लोकतन्त्र अभिवृद्धिका लागि जातीय, भाषिक, लैङ्गिक र क्षेत्रीय सवालहरू सम्बोधन हुने गरी समानुपातिक प्रतिनिधित्व प्रणाली र निर्वाचन-सूत्र प्रस्ताव गरिएको छ।

समावेशी लोकतान्त्रिक पुनर्संरचनात्मक मोडेल

नरहरि आचार्य, नेपाली कांग्रेससँग आबद्ध, 2005, 2006

उद्देश्य

राजनैतिक, आर्थिक र सांस्कृतिक अधिकारसहितको समावेशी लोकतान्त्रिक प्रणाली स्थापना गर्ने, सहभागिता अभिवृद्धि गर्नका लागि स्वायत्तता र समानुपातिक प्रतिनिधित्व, विकेन्द्रीकरण, अधिकार प्रत्यायोजन र असल शासन कायम गर्ने, सामाजिक, आर्थिक र क्षेत्रीय विभेद कम गर्ने र द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्ने।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

- भौगोलिक अनुकूलता र प्रमुख जलाधार, जस्तै— कोसी, बागमती, गण्डकी र कर्णाली
- भाषिक र सांस्कृतिक विशेषता
- प्राकृतिक स्रोत र आर्थिक सम्भावना
- जनघनत्व
- जातीय मिश्रण र अनुपात

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

गुणात्मक सूचनामा आधारित, जनगणनाका तथ्याङ्क प्रयोग गरिएको छैन।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (नक्सा उपलब्ध छैन)

- पहाड र हिमालमा चार प्रदेश (मेची र कोसी नदीबीचको क्षेत्र), बागमती (बागमती नदी र यसका सहायक नदीको जलाधार क्षेत्र), गण्डकी (पूर्वमा गोसाइँथानदेखि पश्चिममा धवलागिरिसम्म फैलिएको सप्तगण्डकी जलाधार) र कर्णाली (धवलागिरिदेखि नन्दागिरि)
- तराईमा पाँच प्रदेश: मेची-कोसी, कोसी-बागमती, बागमती-नारायणी, नारायणी-पश्चिम राप्ती र राप्ती-महाकाली।

सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

- तीन तहका सरकार: केन्द्रीय, प्रादेशिक र स्थानीय
- केन्द्र: परराष्ट्र, रक्षा, मौद्रिक नीति, सूचना र सञ्चार
- प्रादेशिक सरकार: राजनैतिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र भाषिक
- स्थानीय: स्वशासन

अधिकार प्रत्यायोजन र शासन प्रणालीका बारेमा उल्लेख छैन।

प्रस्तावित पुनर्संरचनाको मोडेल,

बृषेचन्द्र लाल, तराई मधेस लोकतान्त्रिक पार्टीसँग आबद्ध, मिति उल्लेख नभएको

उद्देश्य

असमानता र उत्पीडनलाई निर्मूल गर्नु, समान सहभागिताका लागि अवसर बढाउनु, स्रोतसम्म पहुँच बढाउनु, राष्ट्रिय एकता, स्वःशासन र आत्मनिर्णय सुदृढ गर्नु र सांस्कृतिक पहिचान प्रवर्द्धन गर्नु।

लिइएका सिद्धान्त र आधार

- भूगोल (भू-बनोट र बसोबास)
- जातीयता

- भाषा
- संस्कृति

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

2058 सालको जनगणनाको जिल्लास्तरीय तथ्याङ्क।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.10)

चार प्रदेश (पूर्वोत्तर, काठमाडौं, पश्चिमोत्तर र मधेस) र 11 प्रखण्ड। मधेस प्रदेशमा चारवटा प्रखण्ड (विराट, मिथिला, कपिलवस्तु र अवध), पूर्वोत्तर प्रदेशमा तीन (किराँत, सैलुङ र त्रिशूली), पश्चिमोत्तर प्रदेशमा दुई (धवलागिरि र कर्णाली) र काठमाडौं प्रदेशमा एक (काठमाडौं)।

सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

उल्लेख छैन।

जातीय र स्वायत्त प्रदेश

राजेन्द्र श्रेष्ठ, नेकपा एमालेसँग आबद्ध, 2006

उद्देश्य

सबै जाति, भाषा, धर्म, क्षेत्र र लिङ्गलाई समान अवसर र अधिकारसहितको समावेशी लोकतान्त्रिक प्रणाली स्थापना गर्नु।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

- भौगोलिक सुगमता
- जनसंख्या
- जातीय-क्षेत्रीय सम्बन्ध (जातीय समूहको ऐतिहासिक उद्गमस्थल, जातीय सम्मिश्रणको वर्तमान अवस्था, जनताको मनोभावना।
- सामाजिक र आर्थिक सम्बन्ध – आर्थिक प्रबन्ध, वित्तीय व्यवस्थापन, उत्पादन सम्बन्ध, स्रोत र साधनको स्थिति, बजार व्यवस्था, विनिमय, शिक्षा, स्वास्थ्य, सञ्चार, यातायात आदि।

तथ्याङ्क र सूचनाको र तह

गुणात्मक विश्लेषण, तथ्याङ्क उपयोग गरिएको छैन।

प्रस्तावित सङ्घीय मोडेल (हेर्नुहोस् नक्सा 1.11)

14 प्रदेश : याकथुङ (6 जिल्ला), खम्बु (5 जिल्ला र धनकुटा तथा संखुवासभाको केही भाग), सेशान्त/ताम्बासालिङ (9 जिल्ला र ललितपुरको केही भाग), नेपाल मण्डल (3 जिल्ला र काभ्रे र मकवानपुरको केही भाग), तमु गण्डक (5 जिल्ला र तनहुँ, स्याङ्जा र पर्वतको केही भाग), मगर गण्डक (11 जिल्ला), भेरी (6 जिल्ला तथा रुकुम र बाजुराको केही भाग), कर्णाली (5 जिल्ला र कालीकोटको केही भाग), महाकाली (5 जिल्ला), कोसी/कोचिला (3 जिल्ला), जनकपुर/मिथिला (5 जिल्ला), भोजपुरा/सिम्रौन (4 जिल्ला) गौतमबुद्धपुर/अवध (3 जिल्ला) र थरुहट (5 जिल्ला)।

प्रस्तावित सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

शासनका चार तह: केन्द्र, प्रदेश वा अञ्चल, जिल्ला, नगर/गाउँपालिका (मुख्य जातीय/भाषिक समूहका आधारमा स्वायत्त जिल्ला र नगर/गाउँपालिकाको प्रस्ताव गरिएको छ तर स्वायत्तताको प्रकृति र विशेषताका बारेमा बयान गरिएको छैन।)

जातीय स्वायत्तताको मोडेल

के.बी. गुरुङ, जनजाति आन्दोलनमा सक्रिय, 2006

उद्देश्य

सबैलाई बराबर पहुँच र शासनमा स्वायत्ततासहितको समावेशी र सहभागितात्मक शासन प्रणाली स्थापना गर्ने।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

- जाति/जनजातिको संख्या, बसोबासको भूगोल र भाषा
- शिक्षा, संस्कृति, परम्परा र धर्म
- भूबनोट
- आर्थिक आधारको विद्यमान अवस्था र भविष्य
- भौगोलिक विकासका पूर्वाधारको स्थिति र सम्भाव्यताको वस्तुगत अवस्था
- आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक तथा भौतिक विकासको सम्बन्ध, आपसी सहमतिको सम्बन्ध
- समानता र सहअस्तित्व।

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

2058 सालको जनगणनाको जिल्लाअनुसार जातिसम्बन्धी तथ्याङ्क।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.12 जिफन्ट, 2007)

11 स्वशासित क्षेत्रहरू: लिम्बूवान, खम्बुवान, ताम्बासालिङ, नेवार, मैथिली-थारू, तमु (गुरुङ), मगरात, पश्चिम खसान, थरुहट र थारू-भोजपुरी। 6 स्वशासित इलाकाहरू: सेर्पा, मैथिली, राजवंशी, बज्जिका (भोजपुरी), अवधी र भोजपुरी तथा धेरै स्वशासित कम्युन।

प्रस्तावित सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

- चार तह: केन्द्र, क्षेत्र, इलाका र जनकम्युन
 - केन्द्रमा द्विसदनात्मक संसद: जातीय सभा (प्रत्येक जातीय समूहबाट कम्तीमा एक जना प्रतिनिधि) र जनप्रतिनिधि सभा र राष्ट्रिय परिषद् (संयुक्त)
 - स्वशासित क्षेत्रीय सभा (समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीद्वारा निर्वाचित)
 - स्वशासित इलाका सभा (समानुपातिक निर्वाचन प्रणालीद्वारा निर्वाचित)
 - स्वशासित जनकम्युन।

अधिकार प्रत्यायोजनका बारेमा विस्तृत जानकारी दिइएको छैन।

जातीय प्रादेशिक स्वायत्तताको मोडेल

परि थापा, जनमोर्चा-पी.सँग आबद्ध, 2006

उद्देश्य

सर्वसमावेशी र सहभागितामूलक शासन प्रणाली तथा राष्ट्रिय एकता र एकीकरणको अभिवृद्धि गर्ने।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

- जातिगत जनसंख्या
- स्थानीय भूगोल
- भाषिक क्षेत्र

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

संख्यात्मक विश्लेषण छैन। तथ्याङ्क उपयोग गरिएको छैन।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (नक्सा उपलब्ध छैन)

- 9 स्वशासित क्षेत्र: खस/खसान, खम्बु/खम्बुवान, गुरुड/तमुवान, तामाङ/ताम्बासालिङ, थारू/थरुहट, नेवार/नेवा खलः, मगर/मगरात, मैथिली/मधेसी र लिम्बू/लिम्बूवान। (भौगोलिक क्षेत्र र जनसंख्यासम्बन्धी विवरण दिइएको छैन।

प्रस्तावित सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

- परराष्ट्र सम्बन्ध, राष्ट्रिय सुरक्षा र मौद्रिक प्रणाली केन्द्रले हेर्ने। स्वायत्त क्षेत्रले आर्थिक, भाषिक, धार्मिक, सांस्कृतिक विकासका नीति, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने।

समावेशी लोकतान्त्रिक मोडेल

कुमार योजन तामाङ, नेकपा (माओवादी) सँग आबद्ध, 2006

उद्देश्य

राज्यको समावेशी स्वायत्त संरचना, दिगो शान्ति र समृद्धि स्थापना गर्नु, सामाजिक आर्थिक तथा क्षेत्रीय विभेद हटाउनु र राष्ट्रिय एकता अभिवृद्धि गर्नु।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

- जातिगत जनसंख्या, भूमि र क्षेत्र
- भाषिक क्षेत्र वा बाहुल्यता
- क्षेत्रीय उत्पीडन

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

विभिन्न जातिको राष्ट्रिय स्तरका मानव विकास सूचक (औसत आयु, साक्षरता र गरिबी) र जातजाति र भाषासम्बन्धी २०४८ को जनगणनाको जिल्ला स्तरको तथ्याङ्क।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.13)

- 11 प्रदेश: किराँत (11 जिल्ला), तामाङ (9 जिल्ला), नेवार (3 जिल्ला) भोटे-तमुवान (6 जिल्ला), मगरात (11 जिल्ला), थारुवान (6 जिल्ला), जडान (7 जिल्ला), खसान (8 जिल्ला), मैथिली (5 जिल्ला), कोचिला (3 जिल्ला) र भोजपुरी (6 जिल्ला)।
- स्वायत्त उपक्षेत्र, स्वायत्त राष्ट्रिय क्षेत्र तथा स्वायत्त राष्ट्रिय ग्रामक्षेत्रहरू र स्वायत्त इलाकाको पनि प्रस्ताव गरिएको छ तर यस्ता क्षेत्रको संख्या, आकार र कामका बारेमा उल्लेख गरिएको छैन।

प्रस्तावित सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

- द्विसदनात्मक संसद (प्रत्येक जातिको कम्तीमा एक जना प्रतिनिधि रहेको जातीय सभा र प्रतिनिधि सभा)
- केन्द्र: परराष्ट्र सम्बन्ध, सुरक्षा, मौद्रिक प्रणाली, राजस्व सङ्कलन र वितरण, देश विकासको नीति निर्माण र कार्यान्वयन, समन्वय।
- स्वायत्त सरकार: प्रशासन, विकास र न्याय व्यवस्था तथा शान्ति र अमनचैन।

प्रस्तावित सङ्घीय शासनमा आधारित पुनर्संरचना

अमरेशनारायण भ्वा, मधेसी आन्दोलनमा सक्रिय, 2006

उद्देश्य

शासन प्रणालीमा प्रादेशिक स्वायत्तता स्थापना गर्नु।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

स्पष्ट उल्लेख छैन।

तथ्याङ्क र सूचनाको तह
विवरण दिइएको छैन।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.14)

10 प्रान्त : मिथिला (9 जिल्ला तथा बारा, इलाम र उदयपुर जिल्लाका केही भाग), भोजपुरी (3 जिल्ला र बारा र चितवनका केही भाग), अवधी (3 जिल्ला र बर्दियाको केही भाग), थारू (3 जिल्ला तथा बाँके, बर्दिया, सल्यान र सुर्खेतका केही भाग), महाकाली-कर्णाली (13 जिल्ला र सुर्खेत र सल्यानको केही भाग), तमुवान (6 जिल्ला), मगरात (11 जिल्ला), तामाङ (9 जिल्ला र चितवन जिल्लाको केही भाग), किराँत (10 जिल्ला र उदयपुरको केही भाग) र नेवार (3 जिल्ला)।

प्रस्तावित सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

- सङ्घीय, प्रादेशिक र जिल्ला। अन्य विस्तृत जानकारी दिइएको छैन।
- सङ्घीय र प्रादेशिक दुवैमा द्विसदनात्मक संसदीय प्रणाली।
- भूमिका र दायित्व तथा सरकारको संरचना र अधिकार प्रत्यायोजनका बारेमा विस्तृत विवरण दिइएको छैन।

सङ्घीय संरचना

बाबुराम आचार्य, इतिहासविद्, 2005 वि.सं.

(सीताराम तामाङ (सं.), 2006, *प्राचीन कालको इतिहास* बाट उद्धृत, 2060 वि.सं.)

उद्देश्य

नेपाललाई प्राकृतिक विशेषता र ऐतिहासिक तथ्यका आधारमा विभिन्न प्रदेशमा विभाजन गर्नु र पुनर्संरचनाका खाका उपलब्ध गराउनु।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

- नदी/नदी प्रसवण क्षेत्र
- भू-बनोट
- भाषा, पुरानो सभ्यता र संस्कृतिका अवशेष
- ऐतिहासिक परम्परा
- सामाजिक आर्थिक सम्बन्ध र सामाजिक आदानप्रदान

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

प्रत्येक क्षेत्रको ऐतिहासिक र गुणात्मक जानकारी।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.15, जिफन्ट 2007 मा आधारित)

चार भुक्ति (भौगोलिक प्रदेश): मलिका, मुक्तिनाथ, पाशुपत, बराह र 15 मण्डल वा अञ्चल, सिलगढी, सेन्जा, राजपुर, बडी, कास्की, बुटवल, गोरखा, काठमाडौं, दोलखा, सिमरावन, जनकपुर, वल्लो किराँत, पल्लो किराँत, सप्तरी र मोरङ।

प्रस्तावित सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन
उल्लेख छैन।

अर्ध-सङ्घीय शासन प्रणाली

चन्द्रकान्त ज्ञवाली, अधिवक्ता, 2007

उद्देश्य

समावेशी लोकतन्त्र स्थापना गर्ने, असमानता घटाउने, प्राकृतिक स्रोतसाधनसम्मको पहुँच बढाउने, सामाजिक र सांस्कृतिक पहिचान निर्माण गर्ने र विकासको हक उपभोग गर्ने।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

भौगोलिक विशिष्टता – हिमाल, पहाड र तराईको सन्तुलित प्रतिनिधित्व – (जलवायु, पर्यटन क्षेत्र, राजस्व उठ्ने नाका, सामाजिक सांस्कृतिक परिवेश, प्राकृतिक स्रोत र साधन, भौतिक पूर्वाधार)।

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

2058 सालको जनगणनाको जातीयता र भाषासम्बन्धी राष्ट्रिय तहको तथ्याङ्क।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.16)

- काठमाडौंमा केन्द्रीय सरकार (4 जिल्ला)
- 7 वटा स्वायत्त राज्य: सुदूरपूर्व (7 जिल्ला), पूर्व (9 जिल्ला), मध्य (15 जिल्ला), लुम्बिनी (16 जिल्ला), पश्चिम (6 जिल्ला), मध्य-पश्चिम (9 जिल्ला), खप्तड (9 जिल्ला)।

प्रस्तावित सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

- केन्द्र 7 वटा स्वायत्त प्रदेश र 25 वटा स्वायत्त जिल्ला
- केन्द्र: मुद्रा, विदेश नीति, राज्यको सीमारेखा, सन्धि सम्झौता, सैनिक सुरक्षा आदि, सुपुर्दगी, भन्सार।

स्वायत्त राज्य सम्बन्धमा विस्तृत विवरण दिइएको छैन।

सङ्घीय राज्यको संरचना

मंगलसिद्धि मानन्धर, शोभा श्रेष्ठ र पुष्पा शर्मा, भूगोलविद्, मानन्धर नेकपा (एमाले) सँग आबद्ध, 2007

उद्देश्य

आर्थिक, सामाजिक अवसर र निर्णय प्रक्रियामा समान खालको पहुँच भएको समावेशी र स्वशासित शासन प्रणालीको स्थापना, जातीय पहिचानको संरक्षण र संवर्द्धन, जनतामा भावनात्मक एकीकरण तथा जिम्मेवारीको अभिवृद्धि र दिगो शान्ति तथा क्षेत्रीय सन्तुलनको प्रवर्द्धन।

लिइएका सिद्धान्त/आधार

- जातीय/भाषिक जनसंख्या वितरणको सघनता, बहुलता
- आदिभूमि, पुर्ख्यौली क्षेत्र, बसोबासको निरन्तरता
- भूमिसँग भावनात्मक सम्बन्ध
- भिन्न समूहगत सांस्कृतिक पहिचान तथा क्षेत्रीयता

तथ्याङ्क र सूचनाको तह

जाति र भाषासम्बन्धी 2058 सालको जनगणनाको गाउँ विकास समिति स्तरीय तथ्याङ्क।

प्रस्तावित सङ्घीय स्वरूप (हेर्नुहोस् नक्सा 1.17)

12 प्रदेश: ताम्बासालिङ (तामाङ), तमुवान (गुरुङ), मगरात (मगर), थरुहट (थारू), खसान (छेत्री), खम्बुवान (खम्बु राई), लिम्बूवान (लिम्बू), नेवा (नेवार), मिश्रित पश्चिम (बाहुन), मिथिला (मैथिली भाषा), मिश्रित पूर्व (छेत्री) र मिश्रित सुदूरपूर्व (बाहुन)।

प्रत्येक प्रदेशले एउटा मुख्य जातीय र भाषिक समूहको प्रतिनिधित्व गर्छ।

प्रस्तावित सरकारका तह र अधिकार प्रत्यायोजन

उल्लेख गरिएको छैन।

1.2 सङ्घीयतासम्बन्धी राजनैतिक दलहरूको धारणा

राजनैतिक दलहरूमध्ये नेकपा (माओवादी) ले मात्रै सङ्घीय गणतान्त्रिक नेपालको विस्तृत भौगोलिक स्वरूप प्रस्तुत गरेको छ। नेपाली कांग्रेस र नेकपा (एमाले) जस्ता अरू प्रमुख दलहरूले सङ्घीय एकाइहरूको विभाजनका लागि उपयोग गरिने आधारहरूका बारेमा अलिअलि सङ्केत गरे तापनि भौगोलिक स्वरूप प्रस्तुत गरेका छैनन्। उनीहरूले यस विषयमा निर्णय गर्ने जिम्मा संविधानसभाले गठन गर्ने राज्य पुनर्संरचनासम्बन्धी आयोगलाई सुम्पेका छन्। मधेसी जनअधिकार फोरम, तराई मधेस लोकतान्त्रिक पार्टी र नेपाल सद्भावना पार्टीका विभिन्न समूहहरूले आफ्नो ध्यान तराई/मधेसमा मात्र केन्द्रित गरेका छन्। उनीहरूले दक्षिणका बीसवटा जिल्लालाई मिलाएर सिङ्गे मधेसलाई एउटै मधेस स्वायत्त क्षेत्र बनाउन प्रस्ताव गरेका छन्।

अधिकांश राजनैतिक दलहरूले पूर्ण रूपमा स्वायत्त सङ्घीय एकाइको माग गरे पनि उनीहरूले राज्य, प्रान्त र स्थानीय सरकारका बीचमा शक्ति विभाजन र शासन प्रणालीका बारेमा त्यति ध्यान दिएका छैनन्। माओवादीले सङ्घीय एकाइहरूलाई आत्मनिर्णयको अधिकारसमेत दिने कुरा उठाएको छ। तर आत्मनिर्णयको प्रकृतिका बारेमा विस्तृत चर्चा गरेको छैन। सङ्घीय एकाइभित्र अर्ध-स्वायत्त एकाइ वा स्वायत्त जिल्ला वा क्षेत्रका बारेमा पनि उल्लेख गरिएको छ तर सङ्घीय प्रणालीका प्रकृति र विशेषताहरूका सम्बन्धमा विस्तृत व्याख्या गरिएको छैन।

नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी)

उद्देश्य : गणतन्त्रलाई संस्थागत गर्ने, लोकतान्त्रीकरण गर्ने, जातीय र क्षेत्रीय स्वायत्तता र आत्मनिर्णयको अधिकार प्रदान गर्ने, विभेद घटाउने, सामूहिक ऐक्यबद्धता र 'मनोवैज्ञानिक' एकता निर्माण गर्ने।

आधार : जातीय, राष्ट्रिय (साभा भाषा, साभा भूगोल, साभा अर्थतन्त्र, साभा 'मनोवैज्ञानिक' बनोट) र क्षेत्रीय पहिचान, जातीय बनोट, भौगोलिक अनुकूलता, प्रमुख भाषा, आर्थिक सम्भाव्यता।

सङ्घीय मोडेल (हेर्नुहोस् नक्सा 2.1)

एघारवटा स्वायत्त गणतन्त्र राज्य— क्षेत्रीय पहिचानका आधारमा सेती महाकाली र भेरी कर्णाली; जातीय पहिचानका आधारमा मगरात, थारुवान, तमुवान, नेवा, ताम्सालिङ, किराँत, लिम्बूवान, कोचिला र मधेस। प्रमुख भाषिक पहिचानका आधारमा मिथिला, भोजपुरा र अवध उप-राज्य। स्थानीय स्तरमा जातीय सघनताका आधारमा धेरै स्थानीय स्वायत्त इलाका स्थापनाको प्रस्ताव गरेको छ तर यस विषयमा विस्तृत व्याख्या गरेको छैन।

अधिकार र उत्तरदायित्व : सीमा सुरक्षा, सैन्य व्यवस्थापन, वैदेशिक सम्बन्ध, अन्तरराज्य व्यापार, मौद्रिक नीति, केन्द्रीय बैंक, भन्सार, राजस्व, ठूला जलविद्युत् परियोजना, रेलवे, हवाईमार्ग, राष्ट्रिय मार्ग, केन्द्रीय विश्वविद्यालय आदि केन्द्रको मातहतमा रहने। तल्लो तहलाई शक्ति प्रत्यायोजन गर्ने विषयमा विस्तृत उल्लेख गरिएको छैन।

शासन प्रणाली

- तीन तहको सरकार: केन्द्रीय सरकार, स्वायत्त राज्य र स्थानीय सरकार।
- केन्द्रमा दुई सदनको र राज्यमा एक सदनको व्यवस्थापिका रहने, तल्लो सदनमा समानुपातिक प्रणालीमार्फत चुनिएका प्रतिनिधि रहने र उपल्लो सदनमा सबै राज्यको समान प्रतिनिधित्व रहने।
- कार्यकारी राष्ट्रपति जनताबाट प्रत्यक्ष रूपमा निर्वाचित हुने, प्रधानमन्त्री व्यवस्थापिकाका सदस्यहरूबाट निर्वाचित हुने।
- राज्यमा गर्भनर र मुख्यमन्त्री रहने।
- तीन तहको न्यायपालिका: केन्द्रमा सर्वोच्च अदालत, राज्यमा उच्च अदालत र जिल्लामा जिल्ला अदालत अनि जिल्लाको मातहतमा लोकअदालत/मेलमिलाप केन्द्रहरू।

नेपाली कांग्रेस

- जातीय, भाषिक, सांस्कृतिक, धार्मिक र क्षेत्रीय विविधतालाई नेपालको राष्ट्रियताको धरोहर मान्ने।
- आधार: राष्ट्रिय अखण्डता, भौगोलिक अवस्थिति र अनुकूलता, जनसंख्या, प्राकृतिक स्रोत र आर्थिक सम्भाव्यता, प्रदेशहरूको अन्तरसम्बन्ध, भाषिक, जातीय एवं सांस्कृतिक सघनता, राजनैतिक/प्रशासनिक सम्भाव्यता, विभिन्न क्षेत्रमा बसोबास गर्ने मधेसी, आदिवासी, जनजाति, दलित तथा अन्य भाषिक समूहका विशिष्टता र भावना।

- तीन तहको सरकार: केन्द्रीय, प्रान्तीय र स्थानीय सरकार।
 - केन्द्रीय सरकार : परराष्ट्र सम्बन्ध, मौद्रिक नीति, राष्ट्रिय सुरक्षा, भन्सार, आयकर, राजस्व सङ्कलनका साथै हवाई यातायात, राजमार्ग, ठूला जलविद्युत् लगायतका राष्ट्रिय महत्त्वका आयोजनाहरू र प्रदेशहरूसँग समन्वय गर्नुपर्ने विषय।
- स्वशासनको अधिकारसहितका स्थानीय स्वायत्त सरकार।
- केन्द्रमा दुई सदनात्मक र प्रदेशमा एक सदनात्मक संसद।
- प्रधानमन्त्री प्रमुख कार्यकारी।
- केन्द्रीय र प्रादेशिक संसदका सदस्यहरूद्वारा निर्वाचित राष्ट्रपति।

नेकपा (एमाले)

- जातीय, भाषिक, सांस्कृतिक र भौगोलिक विशिष्टतालाई ध्यानमा राखेर सङ्घीय संरचनाको निर्माण गर्ने।
- आधार: भौगोलिक अवस्थिति र यसको विशिष्टता, जनसंख्या र जातिगत सघनता, मातृभाषा र बोलिने भाषा, सांस्कृतिक विशेषता, प्रशासकीय सुगमता, सामाजिक अन्तरसम्बन्ध, सामर्थ्य र सम्भाव्यता, प्राकृतिक स्रोतसाधनको उपलब्धता र ऐतिहासिकता।
- प्रदेशहरूको आकार र फैलावटका बारेमा प्रष्ट पारिएको छैन। राष्ट्रिय सुरक्षा, वैदेशिक सम्बन्ध, मौद्रिक नीति, केन्द्रीय बैंक, रेलमार्ग, हवाईमार्ग र राष्ट्रिय राजमार्ग केन्द्रीय सरकारको जिम्मा रहेने।

मधेसी जनअधिकार फोरम

- सहभागितामूलक, सहमतीय र समावेशी लोकतन्त्र, आत्मनिर्णयको अधिकार, क्षेत्रीय स्वायत्तता, मधेस स्वायत्त प्रदेश, राज्यभित्र स्वायत्त क्षेत्र।
- केन्द्रमा दुई सदनात्मक संसद।
- राष्ट्रपति कार्यकारी प्रमुख, राष्ट्रपतिको कार्यकाल पाँच वर्ष।
- केन्द्रीय सरकार: राष्ट्रिय सुरक्षा, परराष्ट्र मामला, मौद्रिक प्रणाली, राष्ट्रिय आर्थिक नीति र सञ्चार।
- प्रत्येक राज्यमा व्यवस्थापिका, कार्यपालिका र न्यायपालिकाको व्यवस्था।

तराई मधेस लोकतान्त्रिक पार्टी

- आत्मनिर्णयको अधिकारसहितको स्वायत्त मधेस प्रदेश।
- एक स्वायत्त प्रदेशका रूपमा शान्त र समृद्ध तराई/मधेस।
- राष्ट्रपति राज्यको प्रमुख र प्रधानमन्त्री कार्यकारी प्रमुख।

जनमोर्चा नेपाल

- विज्ञहरूको सहयोगमा उच्चस्तरीय पुनर्संरचना आयोगले सिफारिस गरी संविधानसभाले सहमतिका आधारमा स्वीकृति प्रदान गरेअनुरूप प्रदेशको सङ्ख्या र क्षेत्रफल निर्धारण।
- आधार: जाति, भाषा, भूगोल, जनसंख्या, प्रशासनिक अनुकूलता, प्राकृतिक सम्पदा एवं आर्थिक साधनस्रोत।
- आत्मनिर्णयको अधिकारमा आधारित जातीय, भाषिक र क्षेत्रीय स्वायत्तता एवं स्वशासन।
- राष्ट्रप्रमुख र प्रमुख कार्यकारी रहने राष्ट्रपति प्रत्यक्ष निर्वाचनमार्फत निर्वाचित हुने।
- तीन तहका सरकार: केन्द्रीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकार।
- केन्द्रमा दुई सदनात्मक संसद (तल्लो सदनमा प्रत्यक्ष निर्वाचनबाट निर्वाचित सदस्य, प्रादेशिक एकाइका प्रतिनिधिहरू तथा मनोनित राष्ट्रिय व्यक्तित्व सदस्य रहने) र प्रदेशमा एक सदनात्मक व्यवस्थापिका सभा।
- समानुपातिक प्रतिनिधित्व र सहमतीय शासन प्रणाली।

नेपाल मजदुर किसान पार्टी

- हालका चौधवटा अञ्चललाई सङ्घीय प्रान्तको रूप दिँदा व्यावहारिक हुने।
- केन्द्रमा दुई सदनात्मक संसद (जातीय प्रतिनिधित्व भएको माथिल्लो/राष्ट्रिय सभा र तल्लो सदन वा प्रतिनिधि सभा) र प्रान्तमा एक सदनात्मक व्यवस्थापिका सभा।
- केन्द्रीय सरकार: रक्षा, परराष्ट्र, यातायात, सञ्चार, मौद्रिक प्रणाली, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार, विज्ञान र प्रविधि, हुलाक सेवा र भन्सार।
- जनताद्वारा प्रत्यक्ष रूपमा निर्वाचित राष्ट्रपति राज्यप्रमुख, सरकारप्रमुख र सेनाप्रमुख रहने।

नेपाल सद्भावना पार्टी (महतो)

- तीनवटा प्रदेश: हिमाल, पहाड, मधेस जस्ता भौगोलिक क्षेत्रहरूका आधारमा तीनवटा स्वायत्त प्रदेश, भाषा, संस्कृति र समुदायका आधारमा धेरै स्वायत्त क्षेत्रको व्यवस्था।
- हरेक प्रदेशमा स्वायत्त प्रादेशिक व्यवस्थापिका।
- प्रदेशप्रति जिम्मेवार स्वायत्त क्षेत्र।
- दुई सदनात्मक राष्ट्रिय संसद।
- तीन तहको न्यायपलिका: सर्वोच्च न्यायालय, प्रादेशिक न्यायालय र जिल्ला न्यायालय।
- तीन तहका प्रशासकीय निकायहरू: राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय।
- राज्यप्रमुखका रूपमा राष्ट्रपति, प्रमुख कार्यकारीका रूपमा प्रधानमन्त्री र प्रदेशमा कार्यकारी अधिकारसहितको मुख्यमन्त्री
- केन्द्र सरकार: मौद्रिक नीति, प्रतिरक्षा, विदेश मामला र समन्वय।

नेपाल सद्भावना पार्टी (आनन्दीदेवी)

- तीन प्रदेश: भौगोलिक विशेषता, इतिहास र संस्कृतिका आधारमा हिमाल, पहाड र तराईका 20 वटा जिल्ला समेटिएको मधेस प्रदेश।
- सरकारका तीन तह : केन्द्रीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकार।
- केन्द्र र प्रदेशमा दुई सदनात्मक संसद।
- राष्ट्रपति राज्यप्रमुख र प्रधानमन्त्री प्रमुख कार्यकारी, मुख्यमन्त्री प्रादेशिक सरकारको प्रमुख रहने र राष्ट्रपतिले नियुक्त गरेका गर्भनर प्रदेशको प्रमुख रहने।
- विदेश, अर्थ, रक्षा, सञ्चार, हवाई यातायात, राजमार्ग, राष्ट्रिय जलविद्युत् र राष्ट्रिय महत्त्वका विषय केन्द्रको जिम्मा रहने।

राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी (नेपाल)

- हिन्दू संवैधानिक राजतन्त्रात्मक अधिराज्य।
- प्रधानमन्त्री प्रमुख कार्यकारी रहने।
- जातीय र भौगोलिक एवं आर्थिक सम्भाव्यताका आधारमा स्वायत्त सङ्घीय राज्य प्रणाली।
- स्थानीय निकाय: स्वशासनको अधिकारसहितका जिल्ला, नगरपालिका र गाविस।

राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी

- भूगोलविद्, इतिहासविद्, नापीज्ञाता, समाजशास्त्री/मानवशास्त्री, भाषाशास्त्री, कानूनविद्, मधेसी र जनजाति समुदायहरूको प्रतिनिधित्व रहेको उच्चस्तरीय विशेषज्ञहरूको सिफारिस र संविधानसभामा प्रतिनिधित्व गर्ने दलहरूको सहमतिका आधारमा सङ्घीय एकाइको गठन।
- आधार: भूगोल, जनसंख्या, जातीय समुदाय, भाषा, सांस्कृतिक पहिचान, प्राकृतिक साधन र आर्थिक सम्भाव्यता।
- केन्द्र सरकार: अर्थ नीति, मौद्रिक नीति, परराष्ट्र नीति, सुरक्षा, सार्वभौमसत्ता, सञ्चार, वैदेशिक वाणिज्य, राष्ट्रिय महत्त्वका विकास आयोजनाहरू, समन्वय र नियन्त्रण।
- प्रान्तीय सरकार मातहतमा जिल्ला परिषद्, क्षेत्र, गाविस/नगरपालिका जसको संख्या उच्चस्तरीय आयोगले निर्धारण गर्ने।

राष्ट्रिय जनशक्ति पार्टी

- सङ्घीय स्वायत्त राज्य।
- आधार: प्राकृतिक र भौगोलिक बनावट, जातीय, भाषिक, सांस्कृतिक संवेदनशीलता, आर्थिक साधनस्रोत र प्रशासनिक स्थिति।
- सरकारका तीन तह: केन्द्रीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकार।
- केन्द्रमा दुई सदनात्मक संसद।
- केन्द्र: रक्षा नीति, विदेश नीति, सञ्चार, मौद्रिक नीति र राष्ट्रिय अर्थ नीति।

राष्ट्रिय जनमोर्चा (चित्रबहादुर के.सी.)

- एकात्मक शासन पद्धति (सङ्घीय शासन पद्धतिको विरोधी)।
- विकेन्द्रीकरण, स्वशासन, स्थानीय जातीय स्वायत्तता।
- राष्ट्रपति राज्यप्रमुख र प्रधानमन्त्री कार्यकारी प्रमुख।
- दुई सदनात्मक संसद।

नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (एकीकृत)

- जातीय क्षेत्रीय स्वायत्त शासन पद्धति (विस्तृत व्याख्या गरिएको छैन)।
- केन्द्रीय सरकार: परराष्ट्र सम्बन्ध, राष्ट्रिय सुरक्षा, मौद्रिक प्रणाली, प्राकृतिक स्रोतसाधनको व्यवस्थापन, राष्ट्रिय राजमार्ग, हवाई उड्डयन, विशेष राजस्व सङ्कलन जस्ता राष्ट्रिय र अन्तर-प्रान्तीय महत्त्वका विषयहरू।
- राष्ट्रपति/राज्यप्रमुख जातीयताका आधारमा पालैसँग बन्ने र प्रधानमन्त्री प्रमुख कार्यकारी हुने।

चुरे भावर राष्ट्रिय एकता पार्टी

चुरे भावर अर्थात् मेचीदेखि महाकालीसम्म फैलिएको महाभारत शृङ्खलाभन्दा दक्षिण र चारकोसे भाडीभन्दा उत्तरको क्षेत्र सङ्घीय एकाइ रहने (अन्य कुराहरूको व्याख्या गरिएको छैन)।

1.3 विभिन्न आदिवासी समूहसँग सम्बन्धित सङ्गठन र तिनका सदस्यका धारणा

पुर्ख्यौली भूमिमा आफ्नो शासनको माग गर्दै आदिवासी जनजाति समूहहरू ऐतिहासिक रूपले यस्तो आन्दोलनको अग्रपङ्क्तिमा रहेका छन्। यही विषयमा मूल रूपले केन्द्रित भए तापनि जनजातिका पुर्ख्यौली थलोसम्बन्धी धारणाका बारेमा जनजाति समूह-समूहबीचमा र एउटै समूहभित्रका व्यक्तिबीचमा पनि मतभिन्नता छ। राज्य पुनर्संरचना गर्दा थरुहट, तमुवान, मगरात र किराँत प्रदेशसँग सम्बन्धित विषयमा विभिन्न जनजाति सङ्गठन तथा त्यसका सदस्यहरूले अघि सारेका धारणा तल प्रस्तुत गरिएका छन्।

थरुहट

थरुहट स्वायत्त राज्य परिषद् नेपाल, पहिलो राष्ट्रिय भेलाद्वारा प्रस्तुत घोषणापत्र, दाङ, 7-8 जून, 2008

- थरुहट क्षेत्र भनेर किटान नगरीकन सम्पूर्ण तराईमा आत्मनिर्णयको अधिकारसहितको जातीय स्वायत्तता दिने।

महेश चौधरी, नेकपा (एमाले) सँग आबद्ध, कान्तिपुर, 4 जुलाई 2008

- तराईमा पाँचवटा प्रदेश- विराट प्रदेश (भापा, मोरङ, सुनसरी), जनकपुर प्रदेश (सिराहा, सप्तरी, धनुषा, महोत्तरी, उदयपुर), सिम्रौनगढ (बारा, पर्सा, रौतहट, सर्लाही), लुम्बिनी (चितवन, नवलपरासी, रूपन्देही, कपिलवस्तु), दङ्गौसरन प्रदेश (दाङ, बाँके, बर्दिया, कैलाली, कञ्चनपुर)।

ज्योति दनुवार, थारू कल्याणकारी सभाद्वारा 29-31 मे, 2008 मा आयोजित भेलामा प्रस्तुत कार्यपत्र

- तराईमा चार स्वायत्त प्रदेश- कोचिला (भापा, मोरङ, सुनसरी), औल थरुहट (सिराहा, सप्तरी, उदयपुर, सिन्धुली, धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, बारा, पर्सा, रौतहटको पूर्व-पश्चिम राजमार्गको उत्तरको सबै, मकवानपुर र चितवन जिल्ला र त्यसका 235 गाउँ विकास समिति। यसलाई चुरे भावर प्रदेश पनि भन्न सकिन्छ), मधेसी प्रदेश (सिराहा, सप्तरी, धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, बारा, पर्सा, रौतहट पूर्व-पश्चिम राजमार्गको दक्षिणको सबै), थारुवान प्रदेश (कञ्चनपुर, कैलाली, बर्दिया, बाँके, दाङ, कपिलवस्तु, रूपन्देही र नवलपरासी) (हेर्नुहोस् नक्सा 3.1)।

तमुवान

जगमान गुरुङ र गुरुङ (तमु) राष्ट्रिय परिषद् द्वारा आयोजित कार्यशालामा प्रस्तुत कार्यपत्र

- पुर्ख्यौली थलो- कास्की, पर्वत, स्याङ्जा, लमजुङ, तनहुँ, मुस्ताङ, मनाङ, गोरखा (बूढीगण्डकीदेखि कालीगण्डकीसम्म)। स्याङ्जा, पर्वत र कास्की जिल्लाको पुनर्रैखाड्न आवश्यक, माथिका आठवटा जिल्लामा 51.5 प्रतिशत गुरुङको बसोबास छ। तर प्रस्तावित तमुवान क्षेत्रमा गुरुङको जनसंख्या यस क्षेत्रको कुल जनसंख्याको 14.8 प्रतिशत छ ((हेर्नुहोस् नक्सा 3.2)।

मगरात

नेपाल मगर संघ केन्द्रीय समिति, एक अन्तरक्रिया कार्यक्रममा प्रस्तुत कार्यपत्र

- के.बी. गुरुङद्वारा प्रस्तुत स्वायत्त मगरात क्षेत्र: पर्वत, पाल्पा, तनहुँ, स्याङ्जा, म्याग्दी, गुल्मी, बागलुङ, अर्घाखाँची, रोल्पा र प्यूठान (10 जिल्ला)।
- बमकुमारी बुढाद्वारा प्रस्तुत स्वायत्त मगरात क्षेत्र: नवलपरासी, गुल्मी, बागलुङ, पाल्पा, अर्घाखाँची, पर्वत, रुकुम, रोल्पा, प्यूठान, सल्यान, दाङ, जाजरकोट, सुर्खेत, दैलेख, डोल्पा, गोरखा, पाल्पा, स्याङ्जा र म्याग्दी (19 जिल्ला)।
- मगर राष्ट्रिय मुक्ति मोर्चाद्वारा प्रस्तुत स्वायत्त मगरात क्षेत्र: गुल्मी, बागलुङ, नवलपरासी, दाङ, पाल्पा, अर्घाखाँची, रुकुम, रोल्पा, प्यूठान, सल्यान, पर्वत, गोरखा र म्याग्दी (13 जिल्ला)।
- नेपाल मगर संघ केन्द्रीय समितिद्वारा प्रस्तुत स्वायत्त मगरात प्रदेश- पाल्पा, नवलपरासी, स्याङ्जा, तनहुँ, गुल्मी, अर्घाखाँची, दाङ, प्यूठान, सल्यान, सुर्खेत, रोल्पा, रुकुम, बागलुङ, म्याग्दी, पर्वत र डोल्पा (16 जिल्ला)। यी क्षेत्रभित्र भाषा संस्कृति र भौगोलिक स्थानका भिन्नताका आधारमा पाल्पा, नवलपरासी, स्याङ्जा र तनहुँलाई 12 मगरात उप-स्वायत्त प्रदेश, र गुल्मी, अर्घाखाँची, दाङ, सल्यान, प्यूठान, सुर्खेत, रोल्पा, रुकुम, बागलुङ, म्याग्दी, पर्वतलाई 18 मगरात उप-स्वायत्त प्रदेश। त्यस्तै उदयपुर, सिन्धुली, रामेछाप, धनकुटा, ओखलढुङ्गालाई उदयपुर उप-स्वायत्त प्रदेश र डोल्पालाई सहारा एकाइ उप-स्वायत्त स्थानीय क्षेत्रका रूपमा व्याख्या गरिएको छ। प्रदेश, उप-प्रदेश र स्थानीय क्षेत्रका सम्बन्धमा व्याख्या गरिएको छैन (हेर्नुहोस् नक्सा 3.3)।

किराँत

किराँत राई यायोख्खा केन्द्रीय कार्यसमिति, केन्द्रीय समितिमा प्रस्तुत कार्यपत्र

- किराँत क्षेत्र: तामाकोसीदेखि मेचीसम्म, कोसी पश्चिम चुरेसम्मको सीमा र कोसीको पूर्वमा सुनसरी, मोरङ, झापा जिल्लासहित भारतसँगको अन्तर्राष्ट्रिय सिमानासम्म।
 - o जातीय उप-स्वायत्त क्षेत्र: कोचिला, लिम्बू (तेह्रथुम, पाचँथर, ताप्लेजुङ, धनकुटा, संखुवासभा र मोरङका केही भागहरू), राई (ओखलढुङ्गा, खोटाङ, सोलुखुम्बु, भोजपुर, धनकुटा, संखुवासभा, सुनसरी, मोरङका भागहरू), र सेर्पा (सोलुखुम्बु, रामेछाप, ओखलढुङ्गा, संखुवासभा र ताप्लेजुङका भागहरू) (हेर्नुहोस् नक्सा 3.4)।
- स्थानीय उप-स्वायत्त क्षेत्र: सुनुवार र याख्खा।
- ६ तहका स्वायत्त क्षेत्र: किराँत स्वायत्त राज्य, किराँत स्वायत्त उप-राज्य, क्षेत्रीय तहको स्वायत्तता, स्थानीय तह, गाउँ तह र टोल तहको स्वायत्तता।

स्वायत्तताका विभिन्न तहको भिन्नता र स्वायत्तताका प्रकारबारे विवरण दिइएको वा व्याख्या गरिएको छैन।

लिम्बूवान

किराँत याकथुम्बा केन्द्रीय कार्यालयद्वारा प्रकाशित

- लिम्बूवान सङ्घीय राज्य पश्चिममा अरुण र कोसी नदीको सिमानासम्म, पूर्वमा मेची नदीसम्म, दक्षिणमा भारतको सीमासम्म र उत्तरमा चीनको स्वायत्त प्रदेश तिब्बतसम्म (हेर्नुहोस् नक्सा 3.5)।
- राज्यभित्र धेरै जातीय स्वायत्त क्षेत्र रहने, स्वायत्तताको प्रकृतिको व्याख्या गरिएको छैन।

ताम्सालिङ

कुमार योजन तामाङ, 2008

नेपाल तामाङ घेदुङ संघका तर्फबाट कुमार योजनले ताम्सालिङ सङ्घीय एकाइको प्रस्ताव अघि सारेका छन्। (हेर्नुहोस् नक्सा 3.6)।

नेपाल चेपाङ संघ

- नेपाल चेपाङ संघले पनि चेपाङ स्वायत्त क्षेत्रको प्रस्ताव गरेको छ, जसमा चितवन, तनहुँ, गोरखा, धादिङ र मकवानपुर जिल्लाका केही भागहरू मिलाइएको छ (हेर्नुहोस् नक्सा 3.7)।

नेपाल लोकतान्त्रिक सेर्पा संघ

- नेपाल लोकतान्त्रिक सेर्पा संघले प्रायः सबै हिमाल क्षेत्रलाई सेर्पा प्रदेश र धादिङ जिल्लादेखि पूर्वको हिमाली भेकलाई सेर्पा स्वायत्त क्षेत्रको प्रस्ताव गरेको छ (हेर्नुहोस् नक्सा 3.8)।

1.4 देशलाई सङ्घीय राज्यमा पुनर्संरचना गर्ने आधार

राज्य पुनर्संरचना गर्ने आधारका बारेमा मात्रै केन्द्रित रहेर धेरै जनाले आफ्नो धारणा प्रस्तुत गरेका छन्। तल केही प्रतिनिधि विचार प्रस्तुत गरिएको छ।

रवीन्द्र अधिकारी, नेकपा एमालेका नेता तथा कार्यकर्ता, 2006

भौगोलिक सुगमता, जनसंख्या, प्राकृतिक र आर्थिक स्रोतसाधन, सामाजिक र आर्थिक सम्बन्ध।

परशुराम घिमिरे, राजनीतिशास्त्री, मिति उल्लेख नभएको

भौगोलिक क्षेत्र, सांस्कृतिक र जातीय घनत्व र सीमान्तीकृत वर्गहरूद्वारा प्रतिनिधित्व गर्ने क्षेत्रहरू।

बुद्धिप्रसाद भण्डारी, प्राध्यापक, 2007

भौगोलिक क्षेत्र, भौगोलिक सुगमता, जातीयता, आर्थिक सम्बन्ध/अन्तरक्रिया। उनले प्रकाशित सामग्रीको अध्ययनका आधारमा 14 वटा प्रदेश (तराईमा 5 र हिमाल-पहाडमा 9) प्रस्ताव गरेका छन्।

बालकृष्ण माबुहाङ, जनजाति आन्दोलनमा सक्रिय तथा जनसंख्या विज्ञ, 2007

जातीय, भाषिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक क्षेत्र र लिङ्गका आधारमा भएका असमानता घटाएर दिगो शान्ति र समृद्धि स्थापना गर्नका लागि समावेशी प्रणाली स्थापना गर्न पुनर्संरचना। उनले नेपाललाई सङ्घीय राज्यमा विभाजन गर्दा 11 वटा मुख्य जातीय समूह (छेत्री, मगर, तामाङ, बाहुन, थारू, गुरुङ, राई, लिम्बू, यादव, मुस्लिम र नेवार) लाई ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ भनेका छन्।

डिल्लीराम दाहाल, मानवशास्त्री, 2007

उनले नेपाललाई बहुजातीय र बहुसांस्कृतिक समूह भएका र तेस्रो र ठाडो (अर्थात् विभिन्न जातिबीच र एउटै जातिभित्र) असमानता भएको, बढ्दो बसाइँसराइले कमजोर पारेको सामाजिक-सांस्कृतिक संरचना भएको देशका रूपमा परिभाषित गरेका छन्। उनले समग्रतामा भन्दा पनि विभेद भोगेका र सीमान्तीकृत समूहका लागि लक्षित गरेर समावेशीकरणको अवधारणा अपनाउन प्रस्ताव गरेका छन्।

शंकरप्रसाद शर्मा, अर्थशास्त्री, 2007

सङ्घीय राज्य बनाउँदा वित्तीय आधार (आम्दानी र खर्च), आर्थिक र प्राकृतिक स्रोतको सम्पन्नता जस्ता कुरामा विचार पुऱ्याउनु आवश्यक, नेपालको उत्तर-दक्षिण आयामलाई एकीकृत गर्ने खालको सङ्घीय संरचना उपयुक्त हुने राय।

कृष्ण खनाल, राजनीतिशास्त्री, 2007

- आफ्नो पहिचान कायम राख्ने जनताको आकाङ्क्षा, समावेशी लोकतन्त्र र जीविकाका अवसर र सेवाको विस्तार र वितरण जस्ता कुरालाई राज्यको पुनर्संरचनाले सम्बोधन गर्न आवश्यक। निम्न सिद्धान्त/आधारमा सामञ्जस्यपूर्ण सङ्घीयताको प्रस्ताव गरिएको छः
- जातीय/सांस्कृतिक भाषिक सघनता
- टाँसिएको भू-क्षेत्र र सुगमता
- प्राकृतिक स्रोतसाधन र आर्थिक सम्भाव्यता
- पारस्परिक आत्मनिर्भरता
- राजनैतिक एवं प्रशासकीय सम्भाव्यता र
- टापु एकाइ (अर्को एउटै प्रदेशले चारैतिर घेरेको) हुन नहुने।

साधारणतः 10 देखि 13 सङ्घीय प्रदेश (3-4 प्रमुख मधेसी बाहुल्य प्रदेश, 1-2 हिमाली क्षेत्रको विशेषता समेटिने गरी र बाँकी मध्य पहाडी क्षेत्रका राज्यको प्रस्ताव। तीन तहका शासन व्यवस्था: केन्द्रीय, प्रादेशिक र स्थानीय (गाउँ-नगर)। केन्द्रमा द्विसदनात्मक र प्रदेशमा एक सदनात्मक व्यवस्थापिका। जनसंख्याको समानुपातिक प्रतिनिधित्व हुने तल्लो सदन र सबै प्रदेशको बराबरीको प्रतिनिधित्व हुने माथिल्लो सदन। शक्ति बाँडफाँडका विषयमा अर्थ, रक्षा, परराष्ट्र, राजमार्ग र ऊर्जा, राष्ट्रिय नीति निर्माण, समन्वय र अनुगमनका क्षेत्रमा केन्द्रको प्रभावकारी भूमिका हुने।

लोकराज बराल, राजनीतिशास्त्री, 2007, 2008

शक्ति र स्रोतसाधनको प्रत्यायोजन र हस्तान्तरणलाई नै नेपाललाई सङ्घीय मोडेलमा पुनर्संरचना गर्ने प्रमुख पक्ष। नेपालका लागि सहयोगात्मक सङ्घीय मोडेल उपयुक्त हुने तर्क। पाँच प्रदेशको प्रस्ताव तर नाम अथवा क्षेत्रको उल्लेख छैन। राज्य पुनर्संरचनाका लागि लिनुपर्ने सिद्धान्त र आधार:

- राष्ट्रिय एकता र अखण्डता
- जातीय/भाषिक र सांस्कृतिक पहिचान
- पारस्परिक अन्तरनिर्भरता, एकता र विभिन्न समुदाय र भौगोलिक क्षेत्रबीच समझदारी
- स्रोतसाधनको उपलब्धता
- आर्थिक र प्रशासनिक सम्भाव्यता
- शक्तिको प्रत्यायोजन (आत्मनिर्णयको अधिकार होइन, केन्द्र र प्रदेशका बीचमा शक्ति बाँडफाँड)
- सङ्घीय एकाइको क्षेत्रफल र
- न्यायिक र प्रशासनिक क्षेत्रमा साभेदारी।

परशुराम तामाङ, जनजाति आन्दोलनमा सक्रिय, 2006

सङ्घीय प्रदेशका लागि लिनुपर्ने आधार:

- जातीय/भाषिक समूहको ऐतिहासिक/मूलथलो
- निश्चित क्षेत्रमा बसोबासको निरन्तरता
- जातिको वितरण
- सांस्कृतिक भूगोल र
- जनताको स्वशासनको चाहना र मनस्थिति।

तीन तहको स्वायत्त सरकारको प्रस्ताव: केन्द्र, क्षेत्र र इलाका। द्विसदनात्मक संसदीय प्रणाली: सबै समुदायको प्रतिनिधित्व भएको र विधायिकाको अधिकारयुक्त जातीय सभाका रूपमा माथिल्लो सदन, र अल्पसंख्यकका लागि सिट आरक्षित तल्लो सदन। स्वायत्त क्षेत्रमा अर्धसमानुपातिक निर्वाचन प्रणाली भएको एक सदनात्मक जातीय स्वायत्त विधानसभा। केन्द्रअन्तर्गत परराष्ट्र, रक्षा र मुद्रा विभाग।

महेन्द्र लावती, राजनीतिशास्त्री, 2006

सांस्कृतिक असमानता हटाउन, शक्ति बाँडफाँडमा साभेदारी बढाउन, दिगो शान्ति र समृद्धि कायम राख्न समावेशी सङ्घीय संरचनाको प्रस्ताव। विभिन्न रूपका सङ्घीयतालाई स्थान दिइएको: सांस्कृतिक र भू-क्षेत्रीय, धेरै मात्रामा छरिएका समूहका लागि गैर भू-क्षेत्रीय सङ्घीय प्रणाली, अल्पसंख्यक समुदायका लागि स्थानीय सामुदायिक स्वशासन र सीमान्तीकृत समुदायका लागि विशेष व्यवस्था। समावेशी लोकतन्त्र स्थापनाका लागि यी सबै अवधारणालाई मिलाउनु आवश्यक छ भन्ने तर्क।

पुष्पराज कँडेल, अर्थशास्त्री, 2006

जनतालाई विकासको मूलप्रवाहमा ल्याउन र उत्पादनका साधनको सर्वोत्तम उपयोग गर्न, असमानता घटाउन सङ्घीय प्रदेशभन्दा पूर्ण विकेन्द्रित र स्वशासित राजनैतिक एकाइहरूको प्रस्ताव। यस्ता स्वशासित स्वायत्त राजनीतिक/प्रशासनिक एकाइको संख्या र तिनले ढाक्ने क्षेत्रका बारेमा विस्तृत उल्लेख छैन। स्वशासित एकाइ निर्धारण गर्नका लागि लिनुपर्ने आधारहरू: जनसंख्या, भूगोल र सुगमता, जातीय वितरण, प्राकृतिक स्रोतसाधनको उपलब्धता र परिपूरकता, समता, ठूलो अर्थतन्त्रका फाइदा, राजस्वका आधार र वित्तीय स्थायित्व। तीन तहका सरकारको प्रस्ताव: केन्द्र, स्वायत्त एकाइ (हर्क गुरुडले प्रस्ताव गरेजस्तै 25 जिल्ला) र गाउँ/नगरपालिका (हालका गाविसलाई घटाएर लगभग एकतिहाइ गाउँ विकास समिति कायम गर्ने जसले गर्दा अनुत्पादक खर्च घट्छ)।

अध्याय दुई

राज्य पुनर्संरचनाका बारेमा प्रस्तावित मोडेल/स्वरूप/अवधारणाहरूको मूल्याङ्कन

अघिल्लो अध्यायमा उल्लेख गरिएका विभिन्न व्यक्ति, राजनैतिक दल र प्रमुख जनजाति सङ्गठन र समूहहरूले अहिलेसम्म प्रस्ताव गरेका राज्यको पुनर्संरचनाका मोडेल/स्वरूप/अवधारणाहरूलाई उद्देश्य, आधार र संघको संरचनात्मक स्वरूपका आधारमा पाँच भागमा बाँड्न सकिन्छ।

1. राज्यको वर्तमान स्वरूपमा परिवर्तन नगरीकन व्यापक स्तरमा विकेन्द्रीकरण र शक्ति प्रत्यायोजन वा हस्तान्तरण मात्रै आवश्यक ठान्ने मोडेल (राष्ट्रिय जनमोर्चा- चित्रबहादुर केसी र नेपाल मजदुर किसान पार्टी)।
2. बहुसंख्या वा बहुलताका आधारमा जातीय/भाषिक/सांस्कृतिक र क्षेत्रीय पहिचानलाई जोड दिने मोडेल (नेउपाने, २०००; बराल, २००४; गुरुङ, २००६; तामाङ, २००६; तामाङ, २००६; मानन्धर र अन्य, २००६; थापा, २००५; भ्ना, २००६; सिंह, २००६; पोखरेल, २००६; श्रेष्ठ, २००६; माबुहाङ, २००७; लावती, २००६ आदि र नेकपा (माओवादी) र लिम्बू, किराँत, राई, थारू, मगर, तामाङ र चेपाङको प्रतिनिधित्व गर्ने सङ्गठन, समूहहरू)।
3. भू-वनोट र भौगोलिक क्षेत्रलाई मात्र ध्यानमा राखी प्रस्तावित मोडेल (नेपाल लोकतान्त्रिक सेर्पा संघ; चुरे भावर राष्ट्रिय एकता दल; नेपाल सद्भावना पार्टी (महतो); नेपाल सद्भावना पार्टी (आनन्दीदेवी); मधेसी जनअधिकार फोरम; तराई मधेस लोकतान्त्रिक पार्टी)।
4. सङ्घीय राज्यहरूलाई योजना एकाइका रूपमा प्रस्तुत गर्दै भौगोलिक विशिष्टता (स्रोतसाधनको उपलब्धता, जाति/भाषा/सांस्कृतिक क्षेत्र) र एकअर्काको परिपूरकतामा जोड दिने मोडेल (शर्मा, २००७; बोहरा, २००७; आचार्य, २००७; एन. आचार्य, २००६; ज्वाली, २००७ आदि; सङ्घीय संरचनाका बारेमा वकालत नगरे तापनि गुरुङ, २००६ पनि यही समूहमा पर्छन्)।
5. सङ्घीय राज्यको भौगोलिक संरचनाका बारेमा जानकारी नदिने तर अवधारणा र आधारमा सीमित (अधिकारी, २००६; भण्डारी, २००७; दाहाल, २००७; शंकर शर्मा, २००७; खनाल, २००७; बराल, २००८ आदि र नेपाली कांग्रेस, नेकपा (एमाले) लगायतका राजनैतिक दलहरू)।

यीमध्ये धेरैजसो मोडेल/स्वरूप जातजाति, भाषा, प्राकृतिक स्रोत र सम्भाव्यता, प्रतिव्यक्ति कुल ग्राहस्थ उत्पादन, गरिबीको अवस्था, आय र व्यय, मूलधारका आर्थिक, राजनैतिक, सामाजिक र प्रशासनिक क्रियाकलाप र निर्णय प्रक्रियामा जनताको सहभागिताका बारेमा जिल्ला र राष्ट्रिय स्तरमा गरिएका तथ्याङ्कको विश्लेषणमा आधारित छन्। शर्मा, २००७; मानन्धर र अन्य, २००८; र माबुहाङ, २००७ ले गाविसस्तरीय तथ्याङ्कका साथै भौगोलिक सूचना प्रणालीको मद्दतले एकीकृत भौगोलिक तथ्याङ्क प्रयोग गरेका छन्। तर, गाविस तहका जानकारीहरू जातजाति र भाषाका बारेमा मात्र सीमित छन्।

यी प्रस्तावित मोडेलहरूको मूल्याङ्कनका लागि समूह दुईबाट दुईवटा – गोविन्द न्यौपाने र नेकपा (माओवादी) र समूह तीनबाट तीनवटा (आलोक बोहरा, रामचन्द्र आचार्य र पीताम्बर शर्मा) मोडेललाई लिइएको छ। पहिलो दुईवटालाई जातजाति/भाषा/जातीय समूहमा आधारित सङ्घीयताका प्रतिनिधि प्रस्तावका रूपमा र दोस्रो तीनवटालाई स्रोतको उपलब्धताका साथै जनजाति/जातीय विशेषताहरूका

आधारमा सङ्घीयताको तर्क प्रस्तुत गर्ने प्रतिनिधि प्रस्तावका रूपमा लिइएको छ। यी मोडेललाई प्रस्तावित एकाइका जनजाति (बहुसङ्ख्या वा बहुलता), स्रोतको उपलब्धता (भू-उपयोगको स्थिति र अनुपात, उनीहरूले ढाकेको क्षेत्र र जमिनको उत्पादन क्षमता), खाद्यान्नको अवस्था (माग र आपूर्ति) र वित्तीय स्रोतको अवस्था (राजस्व र व्यय) सम्बन्धी जिल्लास्तरीय तथ्याङ्कलाई ध्यानमा राख्दै मूल्याङ्कन गरिएको छ।

2.2 प्रस्तावित सङ्घीय एकाइको संख्या, नाम र आकार

सङ्घीय राज्यहरूको संख्या तीनदेखि (नेपाल सद्भावना पार्टी (आनन्दीदेवी) पन्ध्र (शंकर पोखरेल) सम्म प्रस्तावित गरिएको छ (तालिका 1)। अध्ययन गरिएका 25 वटा मोडेलमध्ये चारवटा मोडेलले पाँचभन्दा कम राज्यको प्रस्ताव गरेका छन्। 10 वटाले पाँचदेखि 10 वटा र 11 वटा मोडेलले 11 देखि 15 वटा सङ्घीय एकाइको प्रस्ताव गरेका छन्। सङ्घीय राज्यभित्र रहने जिल्ला/जातीय वा भाषिक क्षेत्रहरूको संख्या 12 देखि 25 वटासम्म प्रस्ताव गरिएको छ। सङ्घीय राज्यहरूको नाम राख्दा जातीय/भाषिक पहिचानदेखि लिएर हिमालय शृङ्खला र शिखर, नदी र ऐतिहासिक स्थलसम्मका धेरै आधार प्रयोग गरिएका छन्।

तालिका 1: प्रस्तावित सङ्घीय एकाइहरूको संख्या

क्रसं	प्रस्तावक	प्रदेश/क्षेत्रहरूको संख्या	आधार	नामकरणको आधार
1	आलोककुमार बोहरा	4:12	जा,भा,तुफा	न
2	अमरेशनारायण भा	10	जा,भा,सं	जा,भा
3	बाबुराम आचार्य	4:15	इ	इ
4	बालकृष्ण माबुहाड	11	भा	विव्या
5	भवानी बराल	10+ 1	भा	भा
6	बृषेष्चन्द्र लाल	4:11:05	जा,भा,सं,पर्या	स्था
7	चन्द्रकान्त ज्ञवाली	8	स्था न	स्था
8	नेकपा (माओवादी)	13	जा,भा,सं,क्षे	जा,भा
9	गोविन्द न्यौपाने	11 or 8	जा,भा	जा,भा
10	हर्क गुरूड	5:25	वि,प्र	हि,न,स्था
11	के.बी. गुरूड	11:06	जा,भा,सं	जा,भा
12	कृष्ण खनाल	13 or 14	जा,भा,सं,तुफा,प	विव्या
13	कुमार योजन तामाङ	11	जा,भा,सं	जा,भा
14	लोकराज बराल	5	तुफ,राय	न
15	मंगलसिद्धि मानन्धर र अन्य	12	जा,भा,सं	हि,न,स्था
16	नरहरि आचार्य	9	पर्या	न
17	नेपाल मजदुर किसान पार्टी	14	अ	हि,न,स्था
18	नेपाल सद्भावना पार्टी (आनन्दीदेवी)	3	पर्या	विव्या
19	परि थापा	9	जा,भा,सं	जा,भा
20	पीताम्बर शर्मा	6:19	जा,भा,तुफ	हि,न,स्था
21	प्रेमबहादुर सिंह	14	जा,भा,सं	भा,स्था
22	राजेन्द्र श्रेष्ठ	14	जा,भा,सं	जा,भा,स्था
23	रामचन्द्र आचार्य	4 + 1:13	जा,भा,सं,तुफा,प	न,स्था
24	शंकर पोखरेल	15	जा,भा,सं,प	स्था
25	सुरेन्द्र के.सी.	8 or 5	जा,भा,सं,तुफा,	भा,न

नोट: जा=जातीयता, भा=भाषिक, सं=संस्कृति, इ=इतिहास, हि=हिमालय शृङ्खला र शिखरहरू, न=नदी/जलाधार, स्था=स्थानको नाम, वि=वित्तीय स्रोतहरू, प्र=प्रशासन, तुफा=तुलनात्मक फाइदा र परिपूरकता, प=पहुँच, राए=राष्ट्रिय एकता, क्षे=क्षेत्र, अ=अञ्चल, पर्या=पर्यावरण, विव्या=विस्तृत व्याख्या नभएको।

तालिका 2 मा छानिएका मोडेलहरूले प्रस्तावित सङ्घीय राज्यहरूको विभाजन कसरी गरेका छन् भन्ने कुरा देखाइएको छ।

तालिका 2: छानिएका मोडेलहरूमा प्रस्तावित सङ्घीय राज्य

नेकपा (माओवादी)	गोविन्द न्यौपाने	रामचन्द्र आचार्य	पीताम्बर शर्मा	आलोककुमार बोहरा
लिम्बूवान	किराँत	कञ्चनजङ्घा	अरुण	जाक्षे 4
किराँत		सगरमाथा	सगरमाथा	
ताम्बासालिङ	ताम्बासालिङ	गौरीशंकर	सैलुङ (गौरीशंकर) + त्रिशूली	जाक्षे 5 + 7
नेवा	नेपा	काठमाडौँ	काठमाडौँ	जाक्षे 6
तमुवान	तमुमगरात	अन्नपूर्णा	मनासलु + अन्नपूर्णा	जाक्षे 8
मगरात		रिडी	रिडी + धवलागिरि + स्वर्गद्वारी	जाक्षे 9 + 10
थारूवान	कपिलवस्तु	पश्चिम तराई	सुदूरपश्चिम तराई	जाक्षे 3
कोचिला	विजयपुर	पूर्वी तराई	पूर्वी तराई	जाक्षे 1
मिथिला	मिथिला	मिथिला		
भोजपुरी	लुम्बिनी	मध्य तराई	मध्य तराई	जाक्षे 2
अवध		लुम्बिनी	लुम्बिनी (पश्चिम तराई)	
भेरी-कर्णाली	पूर्व खसान + मध्य खसान	रारा क्षेत्र	जुम्ला + हुम्ला + भेरी	जाक्षे 11
सेती-महाकाली	पश्चिम खसान	खप्तड	व्यासत्राषि + खप्तड	जाक्षे 12

नोट: जाक्षेले जातीय क्षेत्रीय क्षेत्रहरूले जनाउँछ।

तालिका 3 मा छनोट गरिएका केही प्रस्तावित सङ्घीय मोडेलहरूको जनसंख्या र क्षेत्रफललाई देखाइएको छ। पाँचवटा मोडेलहरूमा न्यूनतम जनसंख्या 204,000 देखि 928,000 रहेको छ भने अधिकतम जनसंख्या 3,003,227 देखि 8,593,000 सम्म रहेको छ। न्यूनतम क्षेत्रफल 899 वर्गकिमि (काठमाडौँ) देखि 19,600 वर्गकिमिसम्म रहेको छ भने अधिकतम क्षेत्रफल 21,000 वर्गकिमिदेखि 61,917 वर्गकिमिसम्म रहेको छ।

तालिका 3: प्रस्तावित सङ्घीय एकाइहरूको आकार

मोडेल	सङ्घीय राज्य वा एकाइको संख्या	जनसंख्या (देखि-सम्म)	क्षेत्रफल (वर्गकिमि)
नेकपा (माओवादी)	13	899,150 - 3,003,227	899 - 27,534
गोविन्द न्यौपाने	11	928,135 - 3,344,823	899 - 21,187
आलोककुमार बोहरा	4	1,645,091 - 8,593,009	899 - 61,917
रामचन्द्र आचार्य	5 + 1 क्षेत्र	203,504 - 7,100,776	19,610 - 39,714
पीताम्बर शर्मा	6	203,504 - 5,914,490	899 - 42,307

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागद्वारा प्रकाशित 2058 सालको जनगणनाको जिल्लास्तरीय तथ्याङ्क।

2.2 सङ्घीय राज्यहरूमा जातीय/भाषिक समूहको हिस्सा

जातीय/भाषिक समूहहरूको भौगोलिक वितरण सङ्घीय राज्य विभाजनको एउटा प्रमुख आधार हो। यसैले मूल्याङ्कनका लागि छानिएका मोडेलहरूले यो कुरालाई कसरी लिएका छन् भन्ने कुराले विशेष महत्त्व राख्छ। तालिका 4 मा आफ्नो पुर्ख्यौली भनिएका थलोमा पहिचान भएका जातीय/भाषिक जनसंख्या समूहहरूको उपस्थिति कति रहेको छ भन्ने कुरा देखाइएको छ। पुर्ख्यौली थलो मानेर जुन जातीय/भाषिक समूहको सङ्घीय राज्य भनी प्रस्ताव गरिएको छ तिनमा त्यस्ता जातीय/भाषिक समूहको जनसंख्या त्यहाँको कुल जनसंख्याको प्रायः 40 प्रतिशतभन्दा कम छ। तामाङ र गुरुङ भने यसका अपवाद हुन्। आफ्नो पुर्ख्यौली थलोमा लिम्बूहरू 23.5 देखि 39.5 प्रतिशत, राईहरू 25.2 देखि 34 प्रतिशत छन्। यस्तै गरी, अन्य समूहमध्ये तामाङ 27.4 देखि 49.5 प्रतिशत, नेवार 35.4 देखि 36.6 प्रतिशत, गुरुङ 17 देखि 48.4 प्रतिशत, मगर 26 देखि 35.6 प्रतिशत र थारू 28 देखि 38.4 प्रतिशत छन्। पुर्ख्यौली थलोमा ती समूहको जनसंख्याको माथि देखिएको अन्तरले पुर्ख्यौली थलोको भौगोलिक क्षेत्रसम्बन्धी बुझाइ फरक-फरक भएको देखाउँछ। यसले के पनि देखाएको छ भने कुनै एउटा जाति वा भाषाको पुर्ख्यौली थलोमा त्यहाँको जनसंख्याको ठूलो हिस्सा (50.5 देखि 83 प्रतिशतसम्म) अर्कै जातीय वा भाषिक समूहको छ।

सङ्घीय राज्यमा रहेका कुनै जातीय वा भाषिक समूहको जनसंख्यालाई त्यस समूहको देशभरको जनसंख्यासँग तुलना गर्ने हो भने अर्को चाखलागदो पक्ष बुझ्न सकिन्छ। उदाहरणका लागि, लिम्बूको पुर्ख्यौली थलोका रूपमा प्रस्तावित सङ्घीय राज्यमा लिम्बूहरूको देशभरको जनसंख्याको 49.5 देखि 72 प्रतिशत जनसंख्या बसोबास गर्छ। अन्य समूहहरूमा राई (40.7 देखि 63.2 प्रतिशत), तामाङ (49 देखि 62.4 प्रतिशत), नेवार (46.8 देखि 49 प्रतिशत), गुरुङ (23.5 देखि 52 प्रतिशत), मगर (34.7 देखि 51 प्रतिशत) र थारू (46 देखि 58 प्रतिशत) रहेको छ। यसले सामान्यतः सम्बन्धित जातीय समूहको 30 देखि 60 प्रतिशत जनसंख्या पुर्ख्यौली थलोको रूपमा पहिचान भएको क्षेत्रभन्दा बाहिर बस्छन् भन्ने कुरा देखाउँछ। मैथिली र अवधी भाषिक समूह मात्र यसको अपवाद हुन्।

यसले खास जातीय/भाषिक समूहको पुर्ख्यौली थलो भनी पहिचान भएका क्षेत्रमा विभिन्न जाति व्यापक रूपमा मिसिएर बसेका छन् भन्ने कुरा देखाउँछ। यसले गर्दा, खास सङ्घीय राज्यको कुल जनसंख्यामा सम्बन्धित जातिको जनसंख्याको अनुपात र सो जातिको देशभरको कुल जनसंख्याको अनुपात दुवैलाई अधिकतम गर्न असम्भव हुन जान्छ। यी दुईका बीचमा उल्टो वा विलोम सम्बन्ध रहेको छ। जातीय जनसंख्याको पुर्ख्यौली थलोको क्षेत्रफल बढ्यो भने सम्बन्धित सङ्घीय राज्यमा उक्त जातीय समूहको जनसंख्याको अनुपात घट्छ र पुर्ख्यौली थलोको आकार घट्यो भने सम्बन्धित सङ्घीय राज्यमा उक्त जातीय समूहको जनसंख्याको अनुपात बढ्छ। सङ्घीय राज्यमा खास जातिको हिस्सा वा प्रतिशत बढाउने कुरा त्यस्ता जातिको घनत्व बढी भएका क्षेत्रलाई मात्र समावेश गरी उक्त सङ्घीय राज्यको आकार सानो बनाएमा मात्र सम्भव हुन्छ। तर यसो गर्दा त्यस क्षेत्रभन्दा बाहिर बसोबास भएका सो जातिका धेरै मानिसहरू उनीहरूको पुर्ख्यौली थलोका रूपमा पहिचान गरिएको सङ्घीय राज्यबाट बाहिर पर्न जान्छन्।

तालिका 4: प्रस्तावित सङ्घीय प्रदेशको क्षेत्रीय र राष्ट्रिय जनसंख्यामा प्रमुख जातजाति र भाषिक समूहको जनसंख्याको प्रतिशत

मुख्य जातीय, भाषिक समूह	नेकपा (माओवादी)		रामचन्द्र आचार्य		पीतान्बर शर्मा		आलोककुमार बोहरा		मङ्गलसिद्धि मानन्धर र अन्य	
	जाभा क्षेत्रमा जाभा जनसंख्याको हिस्सा	जाभा क्षेत्रमा राष्ट्रिय जाभा जनसंख्याको अनुपात	जाभा क्षेत्रमा जाभा जनसंख्याको हिस्सा	जाभा क्षेत्रमा राष्ट्रिय जाभा जनसंख्याको अनुपात	जाभा क्षेत्रमा जाभा जनसंख्याको हिस्सा	जाभा क्षेत्रमा राष्ट्रिय जाभा जनसंख्याको अनुपात	जाभा क्षेत्रमा जाभा जनसंख्याको हिस्सा	जाभा क्षेत्रमा राष्ट्रिय जाभा जनसंख्याको अनुपात	जाभा क्षेत्रमा जाभा जनसंख्याको हिस्सा	जाभा क्षेत्रमा राष्ट्रिय जाभा जनसंख्याको अनुपात
लिम्बू	26.8	67.2	39.5	49.5	23.5	69.3			26.0	72.0
राई	25.7	46.4	25.2	63.2	26.2	40.7			34.0	51.0
तामाङ	27.4	62.4	31.8	59.7					49.5	49.4
नेवार	35.4	46.8	35.4	46.8	35.4	46.8			36.6	49.6
मैथिली			77.2	82.8					52.0	
भोजपुरी			51.8	62.7						
गुरुङ	17.0	52.0	23.4	37.4	26.9	23.5	20.6	38.9	48.4	24.2
मगर	28.4	34.7	26.0	51.1					36.5	43.4
अवधी			32.6	91.7						
थारू	34.6	50.2	38.4	46.0	34.6	50.2	34.6	50.2	28.0	58.6

स्रोत: 2058 सालको जनगणनामा आधारित।

2.3 प्राकृतिक सम्पदाको उपलब्धता

हिमाल र पहाडी क्षेत्रहरू वनजङ्गल र पानीका लागि धनी छन् भने तराई खेतीयोग्य जमिनका लागि धनी छ। तालिका 5 मा नेकपा (माओवादी) ले प्रस्तुत गरेको सङ्घीय राज्यमा जनसंख्याको वितरणको प्रतिशत र विभिन्न किसिमका जमिनको क्षमताको प्रतिशतका बीचमा रहेको भिन्नतालाई प्रस्तुत गरिएको छ। लिम्बूवान, किराँत, ताम्बासालिङ, नेवा, तमुवान, मगरात, भेरी-कर्णाली र सेती-महाकाली जस्ता हिमाल र पहाडका लागि प्रस्तावित सबै राज्यमा अवल (पहिलो र दोस्रो दर्जाको क्षमता भएको जमिन) र सिँचाइयोग्य जमिन त्यहाँ रहेको जनसंख्याको प्रतिशतभन्दा कम छ (यसको अनुपात अनुसूची 1क, 1ख, 1ग र 1घ मा दिइएको छ)। यस्तै गरी, हिमाल र पहाडका लागि प्रस्तावित चार राज्यहरूमा खुद खेतीयोग्य जमिनको अनुपात त्यहाँको जनसंख्याको अनुपातभन्दा कम छ। यसरी हेर्दा ताम्बासालिङ, नेवा, तमुवान र मगरात राज्यहरूमा कृषिको विकास हुने सम्भावना कम देखिन्छ। तर, प्रस्तावित यी राज्यमा वनजङ्गल र चरनक्षेत्र भने प्रशस्त मात्रामा रहेको छ।

तराईमा विशेष गरी कोचिला, मिथिला, अवध र थरुहटमा अवल दर्जाको जमिन प्रशस्त छ र सिँचाई सुविधामा सुधार ल्याई कृषि उत्पादकत्व बढाउन सकिने निकै सम्भावना छ। यहाँ पहाड र हिमालबाट बगेर आएका नदीहरूको पानीलाई डाइभर्सनका माध्यमबाट नदीहरूका बीच स्थानान्तरण गरेर सिँचाई सुविधा उपलब्ध गराउन सकिन्छ। पहाडका जङ्गल/जलविद्युत्/वातावरणीय सेवा/पहाडको पर्यटन र तराईको खाद्यान्न जस्ता एकअर्काका परिपूरकताहरूलाई राष्ट्रको दिगो विकासका लागि उपयोग गर्न सकिन्छ। तराई,

तालिका 5क: जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत, नेकपा (माओवादी) द्वारा प्रस्तावित

सङ्घीय एकाइ	जनसंख्या (1)	क्षेत्रफल (2)	जमिनको क्षमता वा गुणस्तर 1र2 (3)	खुद खेती गरिएको जमिन	सिँचाई भएको	सिँचाईयोग्य	जङ्गल	बुट्यान	चरन
लिम्बूवान	3.9	5.5	0.5	5.3	4.1	2.3	5.0	10.3	2.7
किराँत	4.9	8.9	1.5	6.5	3.9	2.6	9.2	16.4	6.6
कोचिला	9.3	3.2	14.9	10.8	14.6	15.9	1.6	1.0	0.6
ताम्बासालिड	12.6	13.2	7.3	11.7	10.7	8.1	14.8	30.3	7.3
नेवा	7.1	0.6	1.3	1.3	2.4	1.6	0.5	1.5	0.0
मिथिला	13.0	4.1	18.0	13.7	14.6	20.5	2.6	0.1	0.6
भोजपुरा	6.9	2.5	12.0	6.3	11.2	9.3	2.8	0.2	0.5
तमुवान	7.2	11.1	2.7	6.6	4.8	4.0	6.9	10.7	18.5
मगरात	8.6	10.4	1.4	8.4	3.9	2.8	12.1	10.7	12.6
अवध	7.6	3.6	13.3	8.7	11.8	12.6	3.8	2.9	0.4
भेरी-कर्णाली	4.1	18.7	1.4	4.8	2.7	2.4	14.6	4.6	37.2
सेती-महाकाली	5.2	10.0	0.9	5.6	4.8	2.9	11.7	8.6	11.4
थारूवान	9.6	8.3	24.7	10.4	10.6	15.0	14.3	2.7	1.7
जम्मा	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

स्रोत : कोलम 1 र 2 केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले निकालेको 2058 सालको जनगणनामा आधारित छन्। कोलम 3 र 4 भू-उपयोग नापी परियोजना 1986 मा आधारित छन्। कोलम 5 र 6 सिँचाई गुर्योजनामा आधारित छ भने कोलम 7, 8 र 9 केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, इन्भारोमेन्टल स्ट्याटिस्टिक्स अफ नेपाल, 2006 (जाफ्टा 2001 मा आधारित)।

तालिका 5ख: जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत, आलोककुमार बोहराद्वारा प्रस्तावित

क्षेत्र	जनसंख्या (1)	क्षेत्रफल (2)	जमिनको क्षमता वा गुणस्तर 1र2 (3)	खुद खेती गरिएको जमिन	सिँचाई भएको	सिँचाईयोग्य	जङ्गल	बुट्यान	चरन
कोसी	37.1	28.6	36.3	42.1	41.4	44.1	25.6	47.6	14.4
4-जाक्षे	8.8	14.4	2.0	11.8	8.0	4.9	14.2	26.7	9.3
5-जाक्षे	6.0	6.9	1.4	5.8	4.3	2.8	7.1	19.8	4.0
1-जाक्षे	22.3	7.3	32.9	24.5	29.2	36.3	4.2	1.1	1.2
काठमाडौँ	7.1	0.6	1.3	1.3	2.4	1.6	0.5	1.5	0.0
6-जाक्षे	7.1	0.6	1.3	1.3	2.4	1.6	0.5	1.5	0.0
गण्डकी	33.3	28.7	34.8	31.8	36.7	32.8	27.0	30.7	28.7
7-जाक्षे	4.6	4.8	2.0	4.1	3.4	2.8	5.2	10.2	2.7
8-जाक्षे	4.4	9.3	1.7	4.1	3.2	2.6	5.0	8.9	17.8
9-जाक्षे	7.7	7.1	1.9	6.9	4.0	3.0	7.6	8.2	6.8
2-जाक्षे	16.5	7.6	29.2	16.6	26.1	24.4	9.1	3.4	1.4
कर्णाली	22.5	42.1	27.6	24.8	19.5	21.5	47.0	20.2	56.8
10-जाक्षे	3.6	5.1	0.5	4.0	1.5	1.2	6.3	4.3	6.6
11-जाक्षे	4.1	18.7	1.4	4.8	2.7	2.4	14.6	4.6	37.2
12-जाक्षे	5.2	10.0	0.9	5.6	4.8	2.9	11.7	8.6	11.4
3-जाक्षे	9.6	8.3	24.7	10.4	10.6	15.0	14.3	2.7	1.7
जम्मा	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

नोट: जाक्षेले जातीय क्षेत्रहरूलाई जनाउँछ।

स्रोत : कोलम 1 र 2 केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले निकालेको 2058 सालको जनगणनामा आधारित छन्। कोलम 3 र 4 भू-उपयोग नापी परियोजना 1986 मा आधारित छन्। कोलम 5 र 6 सिँचाई गुर्योजनामा आधारित छ भने कोलम 7, 8 र 9 केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, इन्भारोमेन्टल स्ट्याटिस्टिक्स अफ नेपाल, 2006 (जाफ्टा 2001 मा आधारित)।

तालिका 5ग: जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत, रामचन्द्र आचार्यद्वारा प्रस्तावित

क्षेत्र	जनसंख्या (1)	क्षेत्रफल (2)	जमिनको क्षमता वा गुणस्तर 1र2 (3)	खुद खेती गरिएको जमिन	सिंचाइ भएको	सिंचाइयोग्य	जङ्गल	बुट्यान	चरन
मेची	18.1	17.6	16.9	22.5	22.5	20.8	15.8	27.7	9.9
कञ्चनजङ्गा	1.9	3.8	0.1	2.9	2.2	1.2	3.0	7.3	2.3
सगरमाथा	6.9	10.6	1.9	8.9	5.7	3.7	11.2	19.4	7.0
पूर्वी तराई	9.3	3.2	14.9	10.8	14.6	15.9	1.6	1.0	0.6
कोसी	30.7	16.4	22.7	25.0	24.6	27.7	15.4	31.6	7.3
गौरीशङ्कर	10.6	11.7	3.3	10.0	7.7	5.7	12.3	30.0	6.7
काठमाडौं	7.1	0.6	1.3	1.3	2.4	1.6	0.5	1.5	0.0
मिथिला	13.0	4.1	18.0	13.7	14.6	20.5	2.6	0.1	0.6
गण्डक	27.1	27.0	23.8	25.1	25.7	21.4	26.0	24.4	32.5
अन्नपूर्णा	3.8	8.9	1.6	3.6	2.6	2.2	4.7	8.6	17.5
रिडी	14.4	14.1	6.2	13.6	8.8	7.4	16.0	15.2	13.9
मध्य तराई	9.0	4.0	16.0	8.0	14.3	11.7	5.3	0.5	1.1
कर्णाली	23.2	25.7	36.4	26.2	26.7	29.6	36.7	14.5	19.1
खप्तड	8.4	15.4	2.0	9.2	6.9	4.8	20.3	11.4	17.3
लुम्बिनी	6.8	3.7	14.1	8.4	10.2	12.5	5.0	0.6	0.3
पश्चिम तराई	7.9	6.7	20.3	8.5	9.5	12.3	11.4	2.5	1.5
रारा क्षेत्र	0.9	13.3	0.3	1.2	0.5	0.5	6.1	1.7	31.3
जम्मा	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

स्रोत : कोलम 1 र 2 केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले निकालेको 2058 सालको जनगणनामा आधारित छन्। कोलम 3 र 4 भू-उपयोग नापी परियोजना 1986 मा आधारित छन्। कोलम 5 र 6 सिंचाइ गुरुयोजनामा आधारित छ भने कोलम 7, 8 र 9 केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, इन्भारोमेन्टल स्ट्याटिस्टिक्स अफ नेपाल, 2006 (जाफ्टा 2001 मा आधारित)।

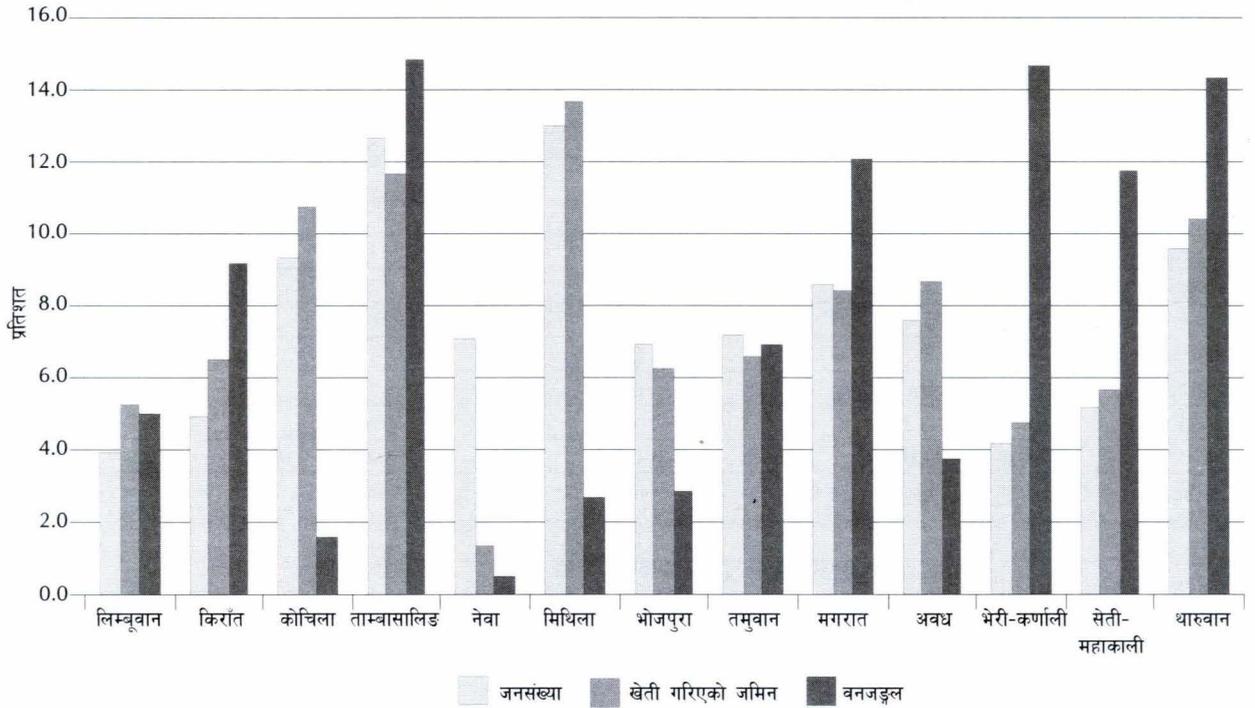
तालिका 5घ: जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत, पीताम्बर शर्माद्वारा प्रस्तावित

क्षेत्र	जनसंख्या (1)	क्षेत्रफल (2)	जमिनको क्षमता वा गुणस्तर 1र2 (3)	खुद खेती गरिएको जमिन	सिंचाइ भएको	सिंचाइयोग्य	जङ्गल	बुट्यान	चरन
पूर्वाञ्चल	23.1	19.3	24.1	28.4	19.8	29.5	16.9	27.7	10.1
अरूण	4.6	7.9	0.5	6.3	4.0	2.6	7.3	18.0	4.9
सगरमाथा	4.3	6.5	1.5	5.5	3.0	2.3	6.9	8.7	4.4
पूर्वी तराई	14.3	4.9	22.1	16.6	12.7	24.6	2.7	1.0	0.8
मध्यमाञ्चल	25.5	16.5	26.1	24.1	35.5	26.7	16.7	30.4	7.5
सैलुङ वा गौरीशंकर	6.0	6.9	1.4	5.8	4.6	2.8	7.1	19.8	4.0
त्रिशूली	4.6	4.8	2.0	4.1	4.3	2.8	5.2	10.2	2.7
मध्य तराई	15.0	4.8	22.8	14.1	26.5	21.1	4.4	0.3	0.8
राजधानी	7.1	0.6	1.3	1.3	3.1	1.6	0.5	1.5	0.0
काठमाडौं	7.1	0.6	1.3	1.3	3.1	1.6	0.5	1.5	0.0
पश्चिमाञ्चल	21.8	21.5	20.9	21.4	22.0	20.6	18.9	20.3	25.5
मनासलु	2.1	5.1	0.9	2.2	1.3	1.3	3.0	6.7	7.4
अन्नपूर्णा	5.1	3.5	1.7	4.2	3.4	2.6	3.6	3.4	2.7
धवलागिरि	1.7	5.2	0.3	1.8	0.7	0.7	3.3	2.4	12.8
रिडी	3.3	2.5	0.7	2.9	2.0	1.0	2.7	4.7	1.6
पश्चिम तराई वा लुम्बिनी	9.6	5.1	17.3	10.3	14.6	15.0	6.3	3.2	0.9
कर्णाली	0.9	13.3	0.3	1.2	0.6	0.5	6.1	1.7	31.3
जुम्ला	0.5	7.1	0.2	0.7	0.3	0.3	2.9	0.8	18.0
डुम्ला	0.4	6.2	0.1	0.6	0.3	0.2	3.2	1.0	13.3
सुदूरपश्चिमाञ्चल	21.6	28.7	27.3	23.6	19.1	21.0	40.9	18.4	25.6
स्वर्गद्वारी	3.6	5.1	0.5	4.0	1.9	1.2	6.3	4.3	6.6
भेरी	3.3	5.4	1.2	3.6	2.5	1.9	8.5	2.8	5.9
खप्तड	3.1	6.3	0.5	3.6	4.1	1.8	7.4	4.5	6.6
व्यासराष्ट्रि	2.1	3.7	0.4	2.1	2.8	1.1	4.4	4.0	4.9
सुदूरपश्चिम तराई	9.6	8.3	24.7	10.4	7.8	15.0	14.3	2.7	1.7
जम्मा	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

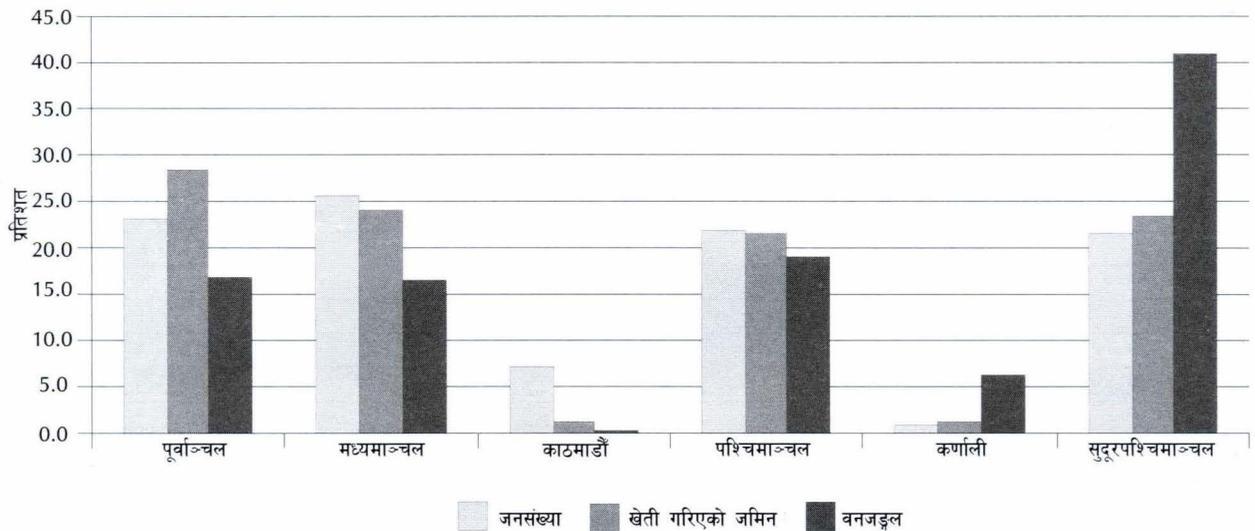
स्रोत : कोलम 1 र 2 केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले निकालेको 2058 सालको जनगणनामा आधारित छन्। कोलम 3 र 4 भू-उपयोग नापी परियोजना 1986 मा आधारित छन्। कोलम 5 र 6 सिंचाइ गुरुयोजनामा आधारित छ भने कोलम 7, 8 र 9 केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, इन्भारोमेन्टल स्ट्याटिस्टिक्स अफ नेपाल, 2006 (जाफ्टा 2001 मा आधारित)।

पहाड र हिमाली क्षेत्रहरूलाई मिलाएर सङ्घीय राज्य बनाएमा जनसंख्याको वितरण र प्राकृतिक स्रोतमा विभिन्न क्षेत्रबीच रहेको असमानतालाई कम गर्न सकिन्छ (तालिका 5ख, 5ग र 5घ)। चित्र 1 मा नेकपा (माओवादी), पीताम्बर शर्मा, आलोककुमार बोहरा र रामचन्द्र आचार्यले प्रस्तुत गरेका सङ्घीय राज्यहरूमा जनसंख्या, खेतीयोग्य जमिन र वनजङ्गलको प्रतिशत देखाइएको छ।

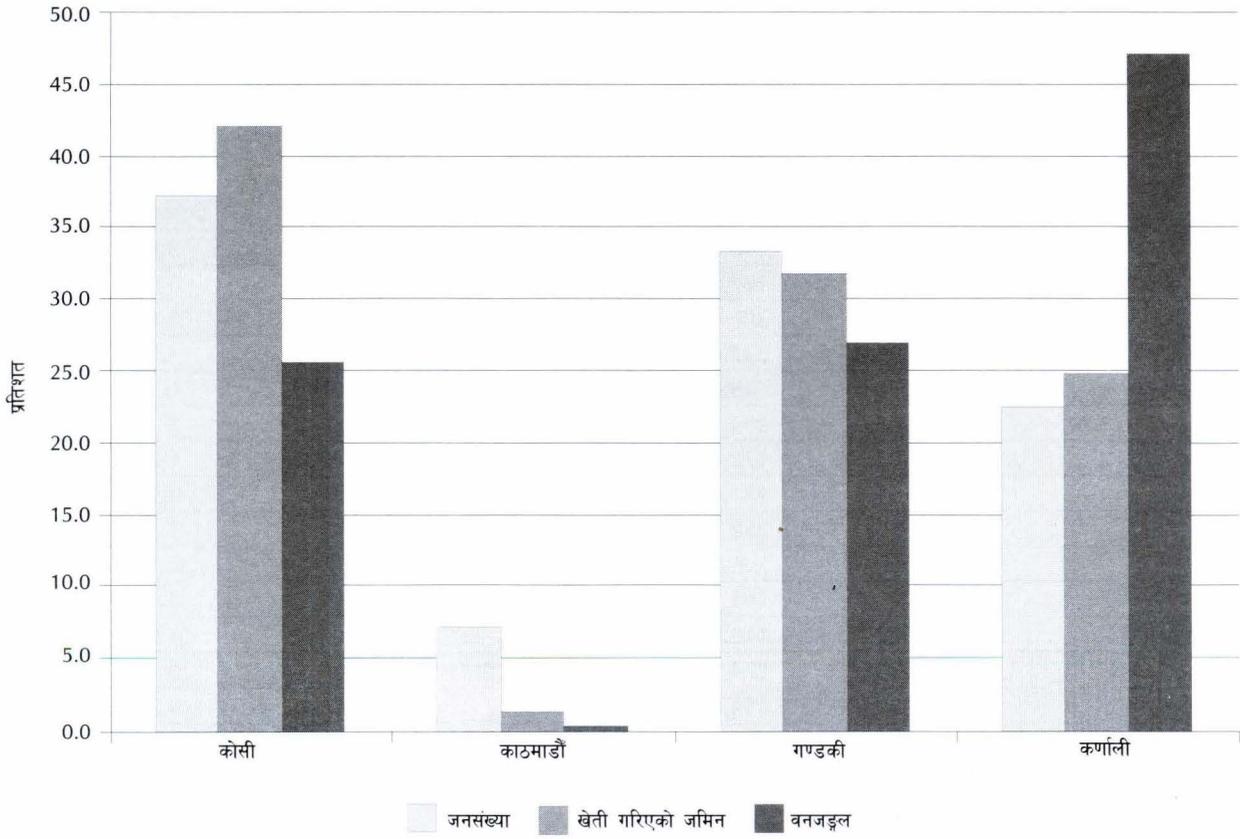
चित्र 1क: नेकपा (माओवादी) द्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइमा जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत

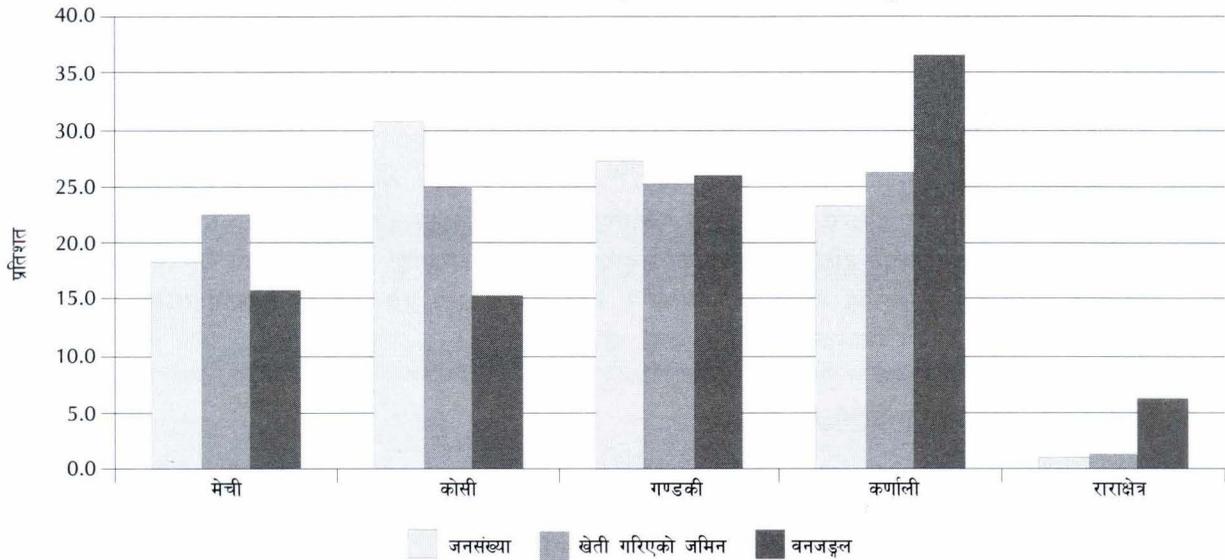
चित्र 1ख: पीताम्बर शर्माद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइमा जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत

चित्र 1ग: आलोककुमार बोहराद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइमा जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत

चित्र 1घ: रामचन्द्र आचार्यद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइमा जनसंख्या र भू-सम्पदाको प्रतिशत

तराईमा सिँचाइ सुविधाको विस्तार गरी कृषि उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने धेरै सम्भावना रहेको छ। तर तराईमा बाढीको अत्यधिक खतरा छ। बाढी/भूक्षयले गर्दा अनुत्पादक बनेको जग्गाको अनुपात तुलनात्मक रूपले तराईमा विशेष गरी मध्य (मिथिला, भोजपुरा) र पश्चिमी (अवध) क्षेत्रमा धेरै रहेको छ (तालिका 6)। यहाँ के कुरा पनि ख्याल राख्नुपर्छ भने, सङ्घीय राज्यको आकार ठूलो भएमा आर्थिक विकासका लागि लागतको फाइदा मात्र बढ्दैन अपितु बाढी, पहिरो, खडेरी जस्ता प्राकृतिक विपत्तिहरूको खतरासँग जुम्ने एकीकृत रणनीतिको कार्यान्वयन गर्न र ती विपत्तिलाई कम गराउनसमेत मद्दत गर्छ। सामान्यतया, सङ्घीय राज्यको आकार बढाएर ठूलो अर्थतन्त्रको फाइदा प्राप्त गर्न सकिन्छ र जोखिम घटाउन सकिन्छ।

तालिका 6: जग्गाको स्वामित्वको संख्या र क्षेत्रफल, बाढी/भूक्षयले खेतीका लागि अयोग्य बनाएको जग्गाको क्षेत्रफल (नेकपा-माओवादी मोडेल)

	जग्गा स्वामित्वको संख्या	क्षेत्रफल (हेक्टरमा)	प्रभावित जग्गा	प्रभावित क्षेत्रफल	प्रभावित जग्गाको प्रतिशत	क्षेत्रफलको प्रतिशत
लिम्बूवान	153,127.0	148,830.2	5,912.0	755.6	3.9	0.5
किराँत	200,989.0	177,193.1	7,848.0	1,917.1	3.9	1.1
कोचिला	301,496.0	306,471.9	11,404.0	2,822.0	3.8	0.9
ताम्बासालिङ	494,176.0	317,635.4	21,188.0	3,253.2	4.3	1.0
नेवा	111,966.0	29,244.1	7,014.0	439.9	6.3	1.5
मिथिला	399,585.0	393,948.3	33,041.0	8,669.1	8.3	2.2
भोजपुरा	184,505.0	172,411.2	11,356.0	3,332.5	6.2	1.9
तमुवान	281,151.0	151,062.0	11,638.0	1,111.8	4.1	0.7
मगरात	351,313.0	258,484.5	12,455.0	1,092.4	3.5	0.4
अवध	226,460.0	206,983.9	19,297.0	4,924.5	8.5	2.4
भेरी कर्णाली	161,016.0	106,123.4	3,014.0	260.2	1.9	0.2
सेती महाकाली	202,320.0	110,861.6	3,621.0	267.0	1.8	0.2
थारूवान	296,035.0	274,787.6	9,096.0	2,000.0	3.1	0.7
कुल	3,364,139.0	2,654,037.0	156,884.0	30,845.3	4.7	1.2

स्रोत : यो हिसाब CBS, 2004. National Sample Census of Agriculture, Nepal 2001/02: District Summary, पृष्ठ 151-152. मा आधारित छ ।

2.4 खाद्यान्नको अवस्था

पाँच वर्षको अवधिको मुख्य खाद्यान्न बालीको औसत वार्षिक उत्पादनका आधारमा उपलब्ध क्यालोरी र 2001 को जनगणनाका आधारमा जनसंख्यालाई आवश्यक पर्ने क्यालोरी जिल्लास्तरमा हिसाब गरिएको थियो। माओवादीद्वारा प्रस्तावित पाँचवटा सङ्घीय राज्यहरू (तमुवान, कोचिला, भोजपुर, अवध, मिथिला) मा उपलब्ध क्यालोरी र आवश्यक क्यालोरीबीचको सन्तुलन अधिक भएको देखिन्छ भने पहाड र हिमाली क्षेत्रका लागि प्रस्तावित सङ्घीय राज्यहरूमा क्यालोरी कमी भएको देखिन्छ। प्रस्तावित नेवा सङ्घीय राज्य खाद्यान्न अवस्थाका दृष्टिले सबैभन्दा नराम्रो स्थितिमा रहेको छ। नेवा सङ्घीय राज्यपछि खाद्यान्नको अवस्था नराम्रो भएका राज्यहरू ताम्बासालिङ, मगरात, तमुवान, सेती-महाकाली, किराँत, भेरी-कर्णाली हुन्। बोहरा, आचार्य र शर्माले प्रस्तुत गरेका मोडेलमा खाद्यान्न अवस्थामा सुधार देखिन्छ। बोहराद्वारा प्रस्तावित मोडेलमा काठमाडौँबाहेक सबै सङ्घीय राज्यहरू (कोसी, गण्डकी र काठमाडौँ) मा खाद्यान्न बचत देखिन्छ। आचार्यको सङ्घीय मोडेलमा काठमाडौँ र राराक्षेत्र मात्रै खाद्यान्न अभाव भएका राज्यहरू हुन्। यस्तै गरेर, शर्माको सङ्घीय मोडेलमा काठमाडौँ र कर्णालीबाहेक अन्य सबै प्रस्तावित सङ्घीय राज्यहरू (पूर्वाञ्चल, मध्यमाञ्चल, पश्चिमाञ्चल, सुदूरपश्चिमाञ्चल) खाद्यान्न बचत रहेका राज्य हुन्।

2.5 आर्थिक स्रोत: राजस्वको वर्तमान अवस्था

तालिका 8 मा जिल्लाको राजस्व र विकास व्ययको हिसाब गरी त्यसको नतिजा प्रस्तुत गरिएको छ। नेकपा (माओवादी) ले प्रस्तुत गरेको मोडेलमा तीनवटा राज्य— भोजपुरा, कोचिला, अवधबाहेक अरू सबै सङ्घीय राज्यमा आय र व्ययबीचको सन्तुलनमा घाटा देखिन्छ। शर्माको मोडेलअन्तर्गतको सैलुङ र त्रिशूली (ताम्बासालिङ) आचार्य र बोहराको मोडेलअन्तर्गतको मगरात र तमुवान (गण्डक) मा घाटा कम देखिन्छ।

तालिका 7: खाद्यान्नको अवस्थाको सन्दर्भमा सङ्घीय राज्य (उपलब्ध क्यालोरी र आवश्यकताको सन्तुलनको तुलनात्मक स्थिति)

खाद्यान्नको अवस्था	नेकपा (माओवादी)	आलोककुमार बोहरा	रामचन्द्र आचार्य	पीताम्बर शर्मा
बचत	थारूवान कोचिला भोजपुरा अवध मिथिला	कोसी गण्डकी कर्णाली	कर्णाली मेची गण्डकी	पूर्वाञ्चल मध्यमाञ्चल सुदूरपश्चिमाञ्चल पश्चिमाञ्चल
घाटा	नेवा ताम्बासालिङ मगरात तमुवान सेती-महाकाली किराँत भेरी-कर्णाली लिम्बूवान	काठमाडौं	कोसी राराक्षेत्र	काठमाडौं कर्णाली

स्रोत : न्यु एराको अघ्ययन 'A Study on Population Pressure Index (PPI) in Nepal', 2003 मा आधारित ।

तालिका 8: प्रस्तावित सङ्घीय राज्य र तिनीहरूको वित्तीय अवस्था (आय र व्यय सन्तुलन) स्तरका आधारमा

खाद्यान्नको अवस्था	नेकपा (माओवादी)	आलोककुमार बोहरा	रामचन्द्र आचार्य	पीताम्बर शर्मा
बचत	भोजपुरा (वीरगन्ज) कोचिला (विराटनगर) (भैरहवा)	गण्डकी	गण्डकी	मध्यमाञ्चल
घाटा	नेवा भेरी-कर्णाली मगरात तमुवान सेती-महाकाली थारूवान ताम्बासालिङ किराँत मिथिला लिम्बूवान	काठमाडौं कर्णाली कोसी	कोसी कर्णाली राराक्षेत्र मेची	काठमाडौं सुदूरपश्चिमाञ्चल पश्चिमाञ्चल पूर्वाञ्चल कर्णाली

अध्याय ३

निष्कर्ष

यस अध्ययनमा विभिन्न व्यक्ति, राजनैतिक दल र जनजाति सङ्गठनहरूद्वारा प्रस्तावित राज्य पुनर्संरचनाका 50 भन्दा बढी मोडेल/संरचना/अवधारणाका उद्देश्य, सिद्धान्त/आधार, उनीहरूले उपयोग गरेका तथ्याङ्क र स्रोत, सङ्घीय एकाइको भौगोलिक विभाजन र अधिकार प्रत्यायोजनको समीक्षा गरिएको छ। समीक्षा गरिएका मोडेलमध्ये 20 वटाले मात्र सङ्घीय एकाइको सीमाङ्कनसहितको भौगोलिक विभाजन गरेका छन्। मूल उद्देश्यका आधारमा राज्यलाई सङ्घीय एकाइमा पुनर्संरचना गर्ने प्रस्तावहरूलाई दुई श्रेणीमा बाँड्न सकिन्छ: 1) एकथरी जसले समाजमा रहेका सामाजिक-सांस्कृतिक विभेदका समस्यालाई समाधान गर्ने, स्वायत्तता र आत्मनिर्णयको अधिकारका साथमा जातीय/सांस्कृतिक पहिचान अभिवृद्धि गर्ने आशय राख्दछन् र 2) अर्काथरी जसले विकेन्द्रीकरण र शक्ति तथा अधिकार प्रत्यायोजन, हस्तान्तरणका माध्यमबाट पारस्परिक आर्थिक सहयोग बढाउँदै विकासका चुनौतीहरूको सम्बोधन गर्ने र क्षेत्रीय सन्तुलन हासिल गर्ने आशय राख्दछन्। दोस्रो श्रेणीका मोडेलले जिल्ला तहमा जातीय/भाषिक पहिचान र प्रादेशिक तहमा भौगोलिक परिपूरकतामा जोड दिएको देखिन्छ।

धेरै मोडेल/संरचना/अवधारणाले प्रायः समान किसिमका आधारको उपयोग गरेका छन्। जस्तै— जातीय/भाषिक/सांस्कृतिक पहिचान, आर्थिक सम्भाव्यता, प्राकृतिक स्रोतसाधनको उपलब्धता र परिपूरकता। तीमध्ये केहीले सङ्घीय एकाइको सिमाना निर्धारण गर्नका लागि जातीय/भाषिक/सांस्कृतिक समूहको पुख्यौली थलोमा अत्यधिक जोड दिएका छन् र भौगोलिक परिपूरकता जस्ता कुरालाई कम आँकेका छन्।

अधिकांश मोडेलले तीनदेखि चार तहका सरकारको संरचना प्रस्तावित गरेका छन्: केन्द्रीय, प्रान्तीय/प्रादेशिक र स्थानीय (जिल्ला र गाउँ/नगरपालिका)। तर धेरैले शासन प्रणाली, शक्तिको बाँडफाँड, विभिन्न तहका सरकारको भूमिका र दायित्वका बारेमा उल्लेख गरेका छैनन्।

धेरै मोडेलले 2058 सालको जनगणनाको जिल्ला तहको तथ्याङ्कलाई आधार मानेका छन्। तीनवटा मोडेलले मात्रै गाविस तहको तथ्याङ्कको उपयोग गरेका छन्। तर, जिल्ला र गाविस तहको प्रकाशित तथ्याङ्कमा केही अन्तर छ। जनगणनाको तथ्याङ्कको छापिएको संस्करण र केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागद्वारा वितरित सिडीमा राखिएका तथ्याङ्कबीचमा पनि थोरैतिनो अन्तर छ। यसबाहेक 2058 को जनगणनालाई विद्रोहले पनि असर पारेको थियो। फलस्वरूप 12 वटा जिल्लाका 83 गाविसका 957 वडामा जनगणना हुन सकेको थिएन। 2058 सालको जनसंख्याको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा यस तथ्यलाई मनन गर्नुपर्छ।

समीक्षा गरिएका मोडेलले 3 देखि 15 वटा सङ्घीय एकाइको प्रस्ताव गरेका छन्। केही मोडेल मूल रूपमा भौगोलिक विशेषता (तराई, पहाड र हिमाल) मा आधारित छन्। केही मोडेल जाति/भाषा/संस्कृति, जलाधार, तुलानात्मक लाभ र परिपूरकता र अवस्थितिको लाभ (दुई ठूला छिमेकी देश भारत र चीनसँग जोडिएका वा तराई, पहाड र हिमाललाई एउटै सङ्घीय एकाइमा गाभिएका) मा आधारित छन्।

सङ्घीय एकाइलाई थुप्रै किसिमले नामकरण गरिएको छ। जातिगत/भाषागत आधारमा जोड दिने मोडेलले जाति र भाषिक समूहका आधारमा नामकरण गर्नुपर्छ भनेका छन् भने अरु मोडेलले मुख्य नदी, पर्वत शृङ्खला वा चुचुरा र ऐतिहासिकताका आधारमा सङ्घीय एकाइको नामकरण गरेका छन्।

विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरिएका पाँचवटा प्रमुख मोडेलमा, पुर्ख्यौली थलोका रूपमा जातीय आधारमा सीमाङ्कन गरिएका सङ्घीय एकाइमा सो एकाइ जुन समूहको हो सो समूहको बहुमत छैन। यसको अपवाद छेत्री मात्रै हुन्। धेरैजसो पुर्ख्यौली थलोमा सो थलो जुन समूहको पुर्ख्यौली थलो हो सो समूहका मानिस उल्लेखनीय मात्रामा सो थलोभन्दा बाहिर बस्छन्। फलस्वरूप, त्यस्तो सङ्घीय एकाइको खाका कोर्न गाह्रो छ जसमा 1) सम्बन्धित समूहको जनसंख्या सबैभन्दा बढी प्रतिशतको होओस् र 2) सो समूहको देशभरको जनसंख्याको बहुमतको बसोबास पनि सो क्षेत्रमा भएको होओस्। विभिन्न जातिको अत्यधिक मिश्रण भएको आवादीले गर्दा यस्तो भएको हो।

जातीय/भाषिक पुर्ख्यौली थलोका बारेमा पनि विभिन्न जनजाति समूह र राजनैतिक दलहरूका बीचमा बुझाइमा भिन्नता छ। फलस्वरूप, कुनै क्षेत्रलाई कसैले आफ्नो थलो भनी दाबी गरेका छन् भने अरूले सो समूहको होइन भनी प्रतिदाबी गरेका छन्। उदाहरणका लागि, माओवादीले कोचिलाको थलो भनी प्रस्ताव गरेको भापा, मोरङ र सुनसरीलाई लिम्बूहरूले लिम्बूवान भनी दाबी गरेका छन् भने मधेसी राजनैतिक दलले यी क्षेत्रलाई मधेस एक प्रदेशअन्तर्गत राख्नुपर्ने माग गरेका छन्। यस्तै गरी, मगरले दुईवटा पकेट क्षेत्रलाई उनीहरूको पुर्ख्यौली थलो भनी दाबी गरेका छन्। उनीहरूले सुर्खेतदेखि तनहुँ र रामेछापदेखि धनकुटालाई समेत मगरात राज्य बनाउन माग गरेका छन्। त्यस्तै, थारूहरूले पनि थारू बाहुल्य भएका पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्मका क्षेत्रलाई थारुवान सङ्घीय एकाइमा राख्न माग गरेका छन्।

प्राकृतिक सम्पदाको उपलब्धता र सम्पन्नताका दृष्टिले विशेषत जमिनको उर्वरता र सिँचाइका दृष्टिले तराईका राज्यहरू अवल दर्जामा पर्दछन्। तर तराईका जिल्लाहरू विशेष गरी मिथिला, भोजपुरा र अवधमा बाढीपहिरोले गर्दा खेतीयोग्य जमिन विनाश हुँदै गएको छ। मध्य, मध्य पश्चिम र सुदूरपश्चिमका पहाडी सङ्घीय एकाइमा वनजङ्गल र चरन क्षेत्रको अवस्था राम्रो छ।

जलविद्युत् र प्राकृतिक सम्पदामा आधारित पर्यटन तथा प्राकृतिक र सांस्कृतिक सम्पदाका दृष्टिले पहाडी-हिमाली सङ्घीय एकाइ धनी छन्। तराईमा प्रस्ताव गरिएका सङ्घीय एकाइमा तीर्थस्थल र वन्यजन्तुसँग सम्बन्धित पर्यटनको सम्भावना छ।

पहाडी-हिमाली क्षेत्रका सङ्घीय एकाइहरूमा सामान्यतया खाद्यान्न अपुग हुन्छ। नेपालमा वातावरणीय सम्पदा र विकास सम्भाव्यताका दृष्टिले विभिन्न भू-पर्यावरणीय क्षेत्रबीच तुलनात्मक लाभ हुने स्थिति छ र एकाइहरूबीच परिपूरकता छ। एउटै जलाधार क्षेत्रलाई राजनैतिक/प्रशासनिक रूपले भिन्न सङ्घीय एकाइमा पारियो भने त्यस्तो सीमाङ्कनले स्रोतसाधनको बहावमा बाधा खडा गर्ने मात्र होइन वातावरणीय सम्पदाको दिगो व्यवस्थापनमा पनि समस्या ल्याउने खण्ड बन्छ।

प्रस्तावित सङ्घीय एकाइमध्ये धेरैको वित्तीय आधार नाजुक छ। पहाडी क्षेत्रमा प्रस्ताव गरिएका अधिकांश एकाइ आम्दानी र खर्चका आधारमा घाटामा छन्। अहिलेको स्थितिमा सङ्घीय एकाइको संख्या जति बढायो यस्तो घाटा त्यति नै बढ्दै जान सक्छ।

सन्दर्भसामग्री

नेपाली

- अधिकारी, रवीन्द्र। 2006 (2063)। *संविधानसभा, लोकतन्त्र र पुनर्संरचना*। पोखरा: न्यु हेला स्टेसनरी एन्ड बुक हाउस।
- आचार्य, बाबुराम। 2006 (2063)। 'नेपालको भुक्ति (क्षेत्रीय) संरचना', सीताराम तामाङ (सं) मा *नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना* (तेस्रो संस्करण)। काठमाडौं: सामना प्रकाशन, नेपाल।
- आचार्य, नरहरि। 2005 (2062)। *राज्यको लोकतान्त्रीकरण: नेपालका लागि लोकतान्त्रिक राज्य संरचना*। काठमाडौं: संवत्सर प्रकाशन।
- आचार्य, नरहरि। 2006 (2063)। 'प्रादेशिक/सङ्घीय अवधारणा', सीताराम तामाङ (सं) मा *नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना* (तेस्रो संस्करण)। काठमाडौं: सामना प्रकाशन, नेपाल।
- कणेल, पुष्पराज। 2006 (2063)। *राज्यको पुनर्संरचनामा अर्थराजनीतिक सन्दर्भ र सङ्घीयताको प्रश्न*। काठमाडौं: एसिया पब्लिकेसन।
- के.सी., सुरेन्द्र। 2006 (2063)। *नेपालको राज्य पुनर्संरचना र संविधानसभा*। काठमाडौं: पैरवी प्रकाशन।
- खनाल, कृष्ण। 2007 (2064)। 'सङ्घीय राज्य संरचना: मान्यता र अभ्यास', *नेपालमा सङ्घीय शासन प्रणाली: चुनौती र अवसरहरू* मा। काठमाडौं: नेसनल पिस क्याम्पेन।
- गुरुङ, के.बी.। 2006 (2063)। 'आदिवासी जनजाति अधिकार र राज्यको पुनर्संरचना', सीताराम तामाङ (सं) मा *नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना* (तेस्रो संस्करण)। काठमाडौं: सामना प्रकाशन, नेपाल।
- गुरुङ, जगमान। 2008। 'तम्वानको कित्ता' (अप्रकाशित कार्यपत्र)।
- गुरुङ, हर्क। 2000। 'पच्चीस जिल्लाको नयाँ नेपाल: विकेन्द्रीकरणको जुक्ति, जिल्ला सुधारीकरण', *हिमाल खबरपत्रिका*, 16-19 फागुन (2058 वि.सं.)।
- घिमिरे, परशुराम। (मिति उल्लेख नभएको)। 'राज्यको पुनर्संरचनाका लागि संविधानसभा' (अप्रकाशित)।
- ज्वाली, चन्द्रकान्त। 2007 (2064)। *सङ्घीय शासन प्रणाली: राज्यको पुनर्संरचना*। काठमाडौं: अमिता ज्वाली र जनसेवा प्रिन्टर्स प्रा.लि.।
- भा, अमरेशनारायण। 2006 (2063)। 'सङ्घीय शासन व्यवस्थाको आधारमा राज्यको पुनर्संरचना', सीताराम तामाङ (सं) मा *नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना* (तेस्रो संस्करण)। काठमाडौं: सामना प्रकाशन, नेपाल।
- तामाङ, कुमार योजन। 2006 (2063)। 'नेपाल राज्यको पुनर्संरचना र लोकतन्त्रको समावेशी मोडेल', सीताराम तामाङ (सं) मा *नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना* (तेस्रो संस्करण)। काठमाडौं: सामना प्रकाशन, नेपाल।
- तामाङ, कुमार योजन। 2008 (2065)। *ताम्सालिङ: चुनौती र सम्भावनाहरू*। काठमाडौं: दुर्गाबहादुर तामाङ स्मृति।
- तामाङ, परशुराम। 2006 (2063)। 'लोकतन्त्र र राज्यको पुनर्संरचना: आवश्यकता, अवधारणा र प्रारूप', सीताराम तामाङ (सं) मा *नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना* (तेस्रो संस्करण)। काठमाडौं: सामना प्रकाशन, नेपाल।
- तामाङ, सीताराम। 2006 (2063)। 'नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना: सम्भावना र चुनौती', सीताराम तामाङ (सं) मा *नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना* (तेस्रो संस्करण)। काठमाडौं: सामना प्रकाशन, नेपाल।
- थापा, परि। 2006 (2063)। 'वर्तमान राज्यको पुनर्संरचना: समावेशी लोकतन्त्र र बहुसांस्कृतिक पहिचानहरूको मान्यता', सीताराम तामाङ (सं) मा *नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना* (तेस्रो संस्करण)। काठमाडौं: सामना प्रकाशन, नेपाल।
- दाहाल, डिल्लीराम। 2007 (2064)। 'राष्ट्र पुनर्निर्माण: सामाजिक-सांस्कृतिक परिदृश्य', *नेपालमा सङ्घीय शासन प्रणाली: चुनौती र अवसरहरू* मा। काठमाडौं: नेसनल पिस क्याम्पेन।

- न्यौपाने, गोविन्द। 2000। *नेपालमा जातीय प्रश्न: सामाजिक बनोट र साभेदारीको सम्भावना*। काठमाडौं: सेन्टर फर डेभलपमेन्ट स्टडिज।
- न्यौपाने, गोविन्द। 2006 (2063)। 'बहुजातीय संघात्मक राज्य र समावेशी लोकतान्त्रिक स्वशासन प्रणाली', सीताराम तामाङ (सं) मा *नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना* (तेस्रो संस्करण)। काठमाडौं: सामना प्रकाशन, नेपाल।
- पोखरेल, शंकर 2006। *संविधानसभा, राज्यको पुनर्संरचना र समावेशी लोकतन्त्र*। काठमाडौं: नेपाल ट्रेड युनियन महासंघ (जिफन्ट)।
- बराल, भवानी। 2004 (2061)। *यस्तो हुनुपर्दछ राज्यको संरचना*। काठमाडौं: स्वायत्त शासन सरोकार मञ्च नेपाल।
- बराल, भवानी। 2006 (2063)। 'सङ्घीय संरचनाको व्यवस्थापन', सीताराम तामाङ (सं) मा *नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना* (तेस्रो संस्करण)। काठमाडौं: सामना प्रकाशन, नेपाल।
- बराल, भवानी र कमल तिरोला लिम्बू। 2007 (2064)। *लिम्बूवानको राजनीति (इतिहास, वर्तमान र दस्तावेज)*। धरान: बुक क्लब प्रकाशनका निमित्त भनेन्द्रकुमार लिम्बू।
- बराल, लोकराज। 2007 (2064)। *सङ्घीय प्रणालीको आवश्यकता* (समसामयिक लेखमाला-17)। काठमाडौं: नेपाल समसामयिक अध्ययन केन्द्र (एनसीसीएस)।
- बराल, लोकराज 2008 (2065)। 'सङ्घीय प्रणालीको औचित्य र विशेषता', *शिक्षक*, वैशाख, 2065।
- भण्डारी, बुद्धिप्रसाद। 2007 (2064)। *संविधानसभा, लोकतन्त्र, समावेशीकरण र सङ्घीय राज्य प्रणाली*। काठमाडौं: पैरवी प्रकाशन।
- मानन्धर, मंगलसिद्धि, शोभा श्रेष्ठ र पुष्पा शर्मा। 2008। *नेपालमा सङ्घीय राज्य: एक प्रारूप*। काठमाडौं: राधिका मानन्धर।
- मानन्धर, मंगलसिद्धि, श्रेष्ठ शोभा, र शर्मा पुष्पा। 2007 (2064)। 'सङ्घीय राज्यको बनोट', *कान्तिपुर*, 27 पुस, 2064।
- माबुहाङ, बालकृष्ण। 2007 (2064)। 'राज्य पुनर्निर्माणका लागि सङ्घीय शासन प्रणाली: जातीय जनसांख्यिक दृष्टिकोण', *नेपालमा सङ्घीय शासन प्रणाली: चुनौती र अवसरहरू* मा। काठमाडौं: नेसनल पिस क्याम्पेन।
- लाल, वृषेचन्द्र। मिति उल्लेख नभएको। *सङ्घीय स्वशासनतिर*। जनकपुरधाम: सुदामा प्रकाशन।
- लावती, महेन्द्र। 2006 (2063)। 'राज्यको पुनर्संरचनाको सवाल र समावेशी प्रजातन्त्र', सीताराम तामाङ (सं) मा *नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना* (तेस्रो संस्करण)। काठमाडौं: सामना प्रकाशन, नेपाल।
- शर्मा, पीताम्बर। 2006। 'सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको प्रादेशिक स्वरूप', *मूल्याङ्कन*, साउन। यसको परिमार्जित संस्करण 'सङ्घीय राज्याका आधार: भूगोल र योजनापरक दृष्टि', *नेपालमा सङ्घीय शासन प्रणाली: चुनौती र अवसरहरू* मा (2007)। काठमाडौं: नेसनल पिस क्याम्पेन।
- शर्मा, पीताम्बर। 2008। *नेपाली क्यानभासका रडहरू: जातीयताको भौगोलिक पक्ष*। काठमाडौं: सोशल साइन्स बहा: /हिमाल किताब।
- शर्मा, शंकरप्रसाद। 2007 (2064)। 'सङ्घीय शासन प्रणालीका आर्थिक पक्ष: चुनौती र अवसर', *नेपालमा सङ्घीय शासन प्रणाली: चुनौती र अवसरहरू* मा। काठमाडौं: नेसनल पिस क्याम्पेन।
- श्रेष्ठ, राजेन्द्र। 2006 (2063)। 'राज्यको पुनर्संरचना र समावेशी लोकतन्त्रका आधारहरू', सीताराम तामाङ (सं) मा *नेपालको सन्दर्भमा राज्यको पुनर्संरचना* (तेस्रो संस्करण)। काठमाडौं: सामना प्रकाशन, नेपाल।
- सिंह, प्रेमबहादुर। 2006 (2063)। *संविधानसभा, राज्यको पुनर्संरचना र समावेशी लोकतन्त्र: एक प्रस्ताव*। काठमाडौं: प्रेमबहादुर सिंह।

अङ्ग्रेजी

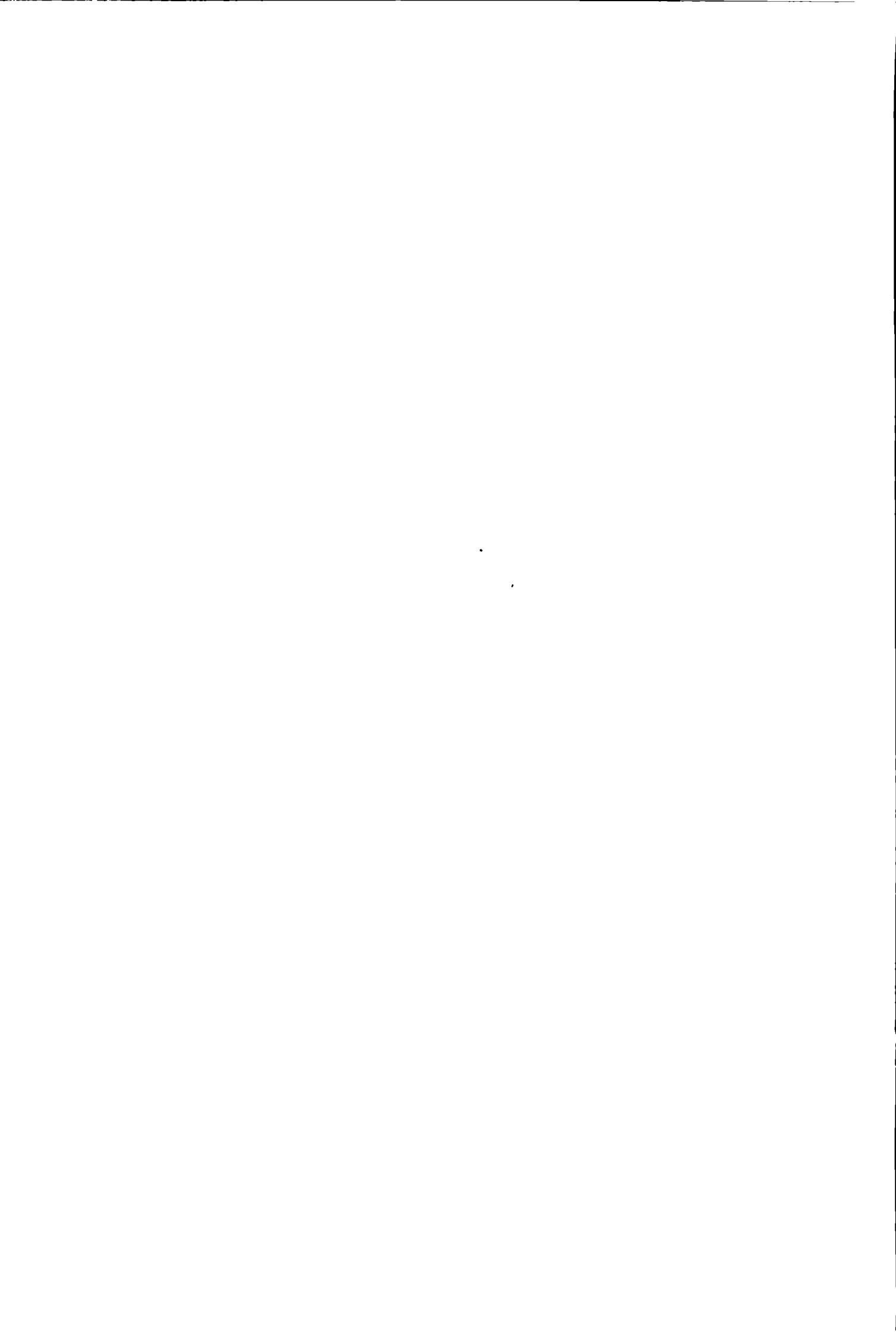
- Acharya, Ramchandra. 2007. 'A Model for Political Restructuring and Electoral System of Federal Nepal: Building on the Strength of Ethnic Diversities and Regional Complementarities'. Unpublished paper presented in the Interaction Program, May 10, 2007, Kathmandu, organised by National Peace Campaign.
- Bohara, Alok K. 2008. 'Comparative Federal Structure: A Workable Political-Economy Approach for a New Nepal', 1 August, 2008, www.nepalnews.com. Some versions of this article appeared as 'A Workable Solution? Cooperative Regional Federal States', *The Kathmandu Post*, 3 April, 2007, <http://kantipuronline.com/kolnews.php?&nid=105529>; and with Mani Nepal, 'Equal Opportunity Poverty: Identity Politics Obscures All-Round Deprivation', *Nepali Times*, <http://www.nepalitimes.com/issue/338/Nation/13285>.
- CBS. 2006. *Environment Statistics of Nepal*. Kathmandu: Central Bureau of Statistics, National Planning Commission, Government of Nepal.

- CBS. 2004. *National Sample Census of Agriculture, Nepal, 2001/02: District Summary*. Kathmandu: Central Bureau of Statistics, National Planning Commission Secretariate, Government of Nepal.
- Gurung, Harka 2006. "Decentralization and Regional Development: A Perspective". In D.N. Dhungel and A.M. Amatya (eds) *Nepal: Conflict Resolution and Sustainable Peace, Decentralization and Regional Development*. Kathmandu, Institute for Integrated Development Studies. Vol. 1:7-50.
- Japan Forest Technology Association (JAFTA), 2001. Information System Development Project for the Management of Tropical Forest, Activity Report of Wide Area Tropical Resources Survey (Kingdom of Nepal), Japan Forest Technology Association, Kathmandu.
- Land Resource Mapping Project. 1986. Land Capability Report. Kathmandu: Land Resource Mapping Project
- New ERA 2003. A Study on Population Pressure Index (PPI) in Nepal. Unpublished report submitted to UNFPA/Nepal, UN Building Pulchowk, Lalitpur
- Rimal, Gauri Nath 2007. *Infused Ethnicities: Nepal's Interlaced and Indivisible Social Mosaic*. Kathmandu, Institute for Social and Environmental Transition - Nepal and ActionAid Nepal.

विभिन्न जनजाति सङ्गठनहरूका अप्रकाशित दस्तावेज

- गुरुङ (तमु) राष्ट्रिय परिषद्। 2008। 'राज्यको पुनर्संरचनाभित्र तमुवान स्वायत्त क्षेत्र: आजको तातो बहस', काठमाडौं, 2065, साउन।
- किराँत याकथुङ चुम्लुङ केन्द्रीय कार्यालय। 2007। 'लिम्बूवानको प्रस्तावित मस्यौदा खाका: छलफल तथा थप सुझावका लागि', काठमाडौं, 2064।
- किराँत राई यायोख्खा केन्द्रीय कार्यसमिति। 2007। 'किराँत स्वायत्त राज्य (प्रदेश) को अवधारणा', धरान, 2064 चैत।
- थारू कल्याणकारिणी सभा केन्द्रीय कार्यालय। 2008। 'संघात्मक नेपालमा थरुहट तराई: अन्तरक्रियात्मक विचार गोष्ठी, अवधारणापत्र', काठमाडौं, 2065 जेठ।
- नेपाल चेपाङ संघ, 2007। 'बृहत् चेपाङ राष्ट्रिय राजनीतिक गोलमेच सम्मेलन: घोषणापत्र', चितवन, 2064।
- नेपाल मगर संघ केन्द्रीय समिति। 2008। 'राज्यको सङ्घीय पुनर्संरचना र मगरात स्वायत्तता', काठमाडौं, 2065 पुस।
- नेपाल लोकतान्त्रिक सेर्पा संघ। 2008। 'हिमाली सेर्पा स्वायत्त प्रदेश: अवधारणापत्र', काठमाडौं, 2065 भदौ।

अनुसूची

अनुसूची 1क: क्यालोरीको अवस्था, नेकपा (माओवादी)

	आवश्यक क्यालोरी	उपलब्ध क्यालोरी	क्यालोरीको अवस्था
लिम्बूवान	1,839,930,645	1,709,502,867	-130,427,778
किराँत	2,344,411,124	1,925,913,134	-418,497,990
कोचिला	4,037,185,775	6,224,508,298	2,187,322,523
ताम्बासालिङ	5,901,997,046	4,903,011,165	-998,985,881
नेवा	3,366,349,714	1,280,497,205	-2,085,852,509
मिथिला	5,621,139,976	7,566,209,162	1,945,069,186
भोजपुरा	2,997,501,346	5,111,122,066	2,113,620,720
तमुवान	3,398,415,234	2,839,677,294	-558,737,940
मगरात	4,054,565,420	3,327,435,157	-727,130,263
अवध	3,281,586,100	5,337,152,592	2,055,566,492
भेरी-कर्णाली	1,959,700,584	1,685,351,172	-274,349,412
सेती-महाकाली	2,448,876,785	1,970,205,663	-478,671,122
थारूवान	4,165,402,840	6,520,336,371	2,354,933,531
कुल	45,417,062,589	50,400,922,146	4,983,859,557

अनुसूची 1ख: क्यालोरीको अवस्था, आलोककुमार बोहरा

	आवश्यक क्यालोरी	उपलब्ध क्यालोरी	क्यालोरीको अवस्था
कोसी	16,682,905,318	19,821,249,274	3,138,343,956
जाक्षेत्र * 4	4,184,341,769	3,635,416,001	-548,925,768
जाक्षेत्र 5	2,840,237,798	2,395,115,813	-445,121,985
जाक्षेत्र 1	9,658,325,751	13,790,717,460	4,132,391,709
काठमाडौं	3,366,349,714	1,280,497,205	-2,085,852,509
जाक्षेत्र 6	3,366,349,714	1,280,497,205	-2,085,852,509
गण्डकी	15,106,804,425	17,496,854,380	2,390,049,955
जाक्षेत्र 7	2,178,227,006	1,579,006,192	-599,220,814
जाक्षेत्र 8	2,104,013,845	1,846,292,609	-257,721,236
जाक्षेत्र 9	3,661,943,886	2,694,391,761	-967,552,125
जाक्षेत्र 2	7,162,619,688	11,377,163,818	4,214,544,130
कर्णाली	10,261,003,132	11,802,321,287	1,541,318,155
जाक्षेत्र 10	1,687,022,923	1,626,428,081	-60,594,842
जाक्षेत्र 11	1,959,700,584	1,685,351,172	-274,349,412
जाक्षेत्र 12	2,448,876,785	1,970,205,663	-478,671,122
जाक्षेत्र 3	4,165,402,840	6,520,336,371	2,354,933,531
कुल	45,417,062,589	50,400,922,146	4,983,859,557

* जातीय क्षेत्रीय क्षेत्र

अनुसूची 1ग: क्यालोरीको अवस्था, रामचन्द्र आचार्य

	आवश्यक क्यालोरी	उपलब्ध क्यालोरी	क्यालोरीको अवस्था
मेची	8,221,527,544	9,859,924,299	1,638,396,755
कञ्चनजङ्घा	920,558,749	918,563,350	-1,995,399
सगरमाथा	3,263,783,020	2,716,852,651	-546,930,369
पूर्वी तराई	4,037,185,775	6,224,508,298	2,187,322,523
कोसी	14,005,954,494	12,820,828,372	-1,185,126,122
गौरीशंकर	5,018,464,804	3,974,122,005	-1,044,342,799
काठमाडौं	3,366,349,714	1,280,497,205	-2,085,852,509
मिथिला	5,621,139,976	7,566,209,162	1,945,069,186
गण्डक	12,387,538,021	13,690,756,211	1,303,218,190
अन्नपूर्णा	1,781,054,501	1,530,606,640	-250,447,861
रिडी	6,725,449,932	6,120,138,345	-605,311,587
मध्य तराई	3,881,033,588	6,040,011,226	2,158,977,638
कर्णाली	10,385,612,294	13,757,120,861	3,371,508,567
खप्तड	3,992,147,133	3,383,264,432	-608,882,701
लुम्बिनी	2,950,239,049	4,871,921,319	1,921,682,270
पश्चिम तराई	3,443,226,112	5,501,935,110	2,058,708,998
राराक्षेत्र	416,430,236	272,292,403	-144,137,833
कुल	45,417,062,589	50,400,922,146	4,983,859,557

अनुसूची 1घ: क्यालोरीको अवस्था, पीताम्बर शर्मा

	आवश्यक क्यालोरी	उपलब्ध क्यालोरी	क्यालोरीको अवस्था
पूर्वाञ्चल	10,360,283,571	12,985,004,809	2,624,721,238
अरूण	2,165,707,744	1,999,869,924	-165,837,820
सगरमाथा	2,018,634,025	1,635,546,077	-383,087,948
पूर्वी तराई	6,175,941,802	9,349,588,808	3,173,647,006
मध्यमाञ्चल	11,498,350,099	13,526,372,723	2,028,022,624
सैलुङ वा गौरीशंकर	2,840,237,798	2,395,115,813	-445,121,985
त्रिशूली	2,178,227,006	1,579,006,192	-599,220,814
मध्य तराई	6,479,885,295	9,552,250,718	3,072,365,423
राजधानी	3,366,349,714	1,280,497,205	-2,085,852,509
काठमाडौं	3,366,349,714	1,280,497,205	-2,085,852,509
पश्चिमाञ्चल	9,931,076,073	10,806,726,122	875,650,049
मनासलु	971,726,481	935,635,198	-36,091,283
अन्नपूर्णा	2,396,033,133	1,864,192,315	-531,840,818
धौलागिरि	815,174,299	662,687,349	-152,486,950
रिडी	1,583,023,818	1,078,169,508	-504,854,310
पश्चिम तराई वा लुम्बिनी	4,165,118,342	6,266,041,752	2,100,923,410
कर्णाली	416,430,236	272,292,403	-144,137,833
जुम्ला	243,452,404	174,030,016	-69,422,388
हुम्ला	172,977,832	98,262,387	-74,715,445
सुदूरपश्चिमाञ्चल	9,844,572,896	11,530,028,884	1,685,455,988
स्वर्गद्वारी	1,687,022,923	1,626,428,081	-60,594,842
भेरी	1,543,270,348	1,413,058,769	-130,211,579
खप्तड	1,461,381,516	1,149,866,684	-311,514,832
व्यासत्राषि	987,495,269	820,338,979	-167,156,290
सुदूरपश्चिम तराई	4,165,402,840	6,520,336,371	2,354,933,531
कुल	45,417,062,589	50,400,922,146	4,983,859,557

अनुसूची 2क : राजस्व र व्ययको सन्तुलन, नेकपा (माओवादी)

क्षेत्र	रकम
लिम्बूवान	-2,230,122,937
किराँत	-2,554,476,249
कोचिला	3,274,649,701
ताम्बासालिङ	-2,933,567,480
नेवा	-31,053,131,089
मिथिला	-2,383,499,279
भोजपुरा	16,105,361,505
तमुवान	-3,942,741,382
मगरात	-4,255,895,598
अवध	2,268,689,742
भेरी-कर्णाली	-3,967,727,690
सेती महाकाली	-3,615,947,245
थारूवान	-3,318,664,324
कुल	-38,607,072,323

अनुसूची 2ख: राजस्व र व्ययको सन्तुलन, आलोककुमार बोहरा

क्षेत्र	रकम
कोसी	-5,286,935,649
जाक्षेत्र 4	-4,784,599,185
जाक्षेत्र 5	-1,393,486,887
जाक्षेत्र 1	891,150,423
काठमाडौँ	-31,053,131,089
जाक्षेत्र 6	-31,053,131,089
गण्डकी	10,462,943,443
जाक्षेत्र 7	-1,914,958,727
जाक्षेत्र 8	-2,706,373,513
जाक्षेत्र 9	-3,664,653,698
जाक्षेत्र 2	18,748,929,382
कर्णाली	-12,729,949,028
जाक्षेत्र 10	-1,827,609,768
जाक्षेत्र 11	-3,967,727,690
जाक्षेत्र 12	-3,615,947,245
जाक्षेत्र 3	-3,318,664,324
कुल	-38,607,072,323

अनुसूची 2ग: राजस्व र व्ययको सन्तुलन, रामचन्द्र आचार्य

क्षेत्र	रकम
मेची	-1,509,949,484
कञ्चनजङ्घा	-1,066,425,344
सगरमाथा	-3,718,173,841
पूर्वी तराई	3,274,649,701
कोसी	-36,745,075,982
गौरीशंकर	-3,308,445,614
काठमाडौँ	-31,053,131,089
मिथिला	-2,383,499,279
गण्डक	7,335,812,874
अन्नपूर्णा	-2,194,427,746
रिडी	-6,949,999,020
मध्य तराई	16,480,239,639
कर्णाली	-6,152,022,635
खप्तड	-6,047,837,839
लुम्बिनी	2,692,508,549
पश्चिम तराई	-2,796,693,345
राराक्षेत्र	-1,535,837,096
कुल	-38,607,072,323

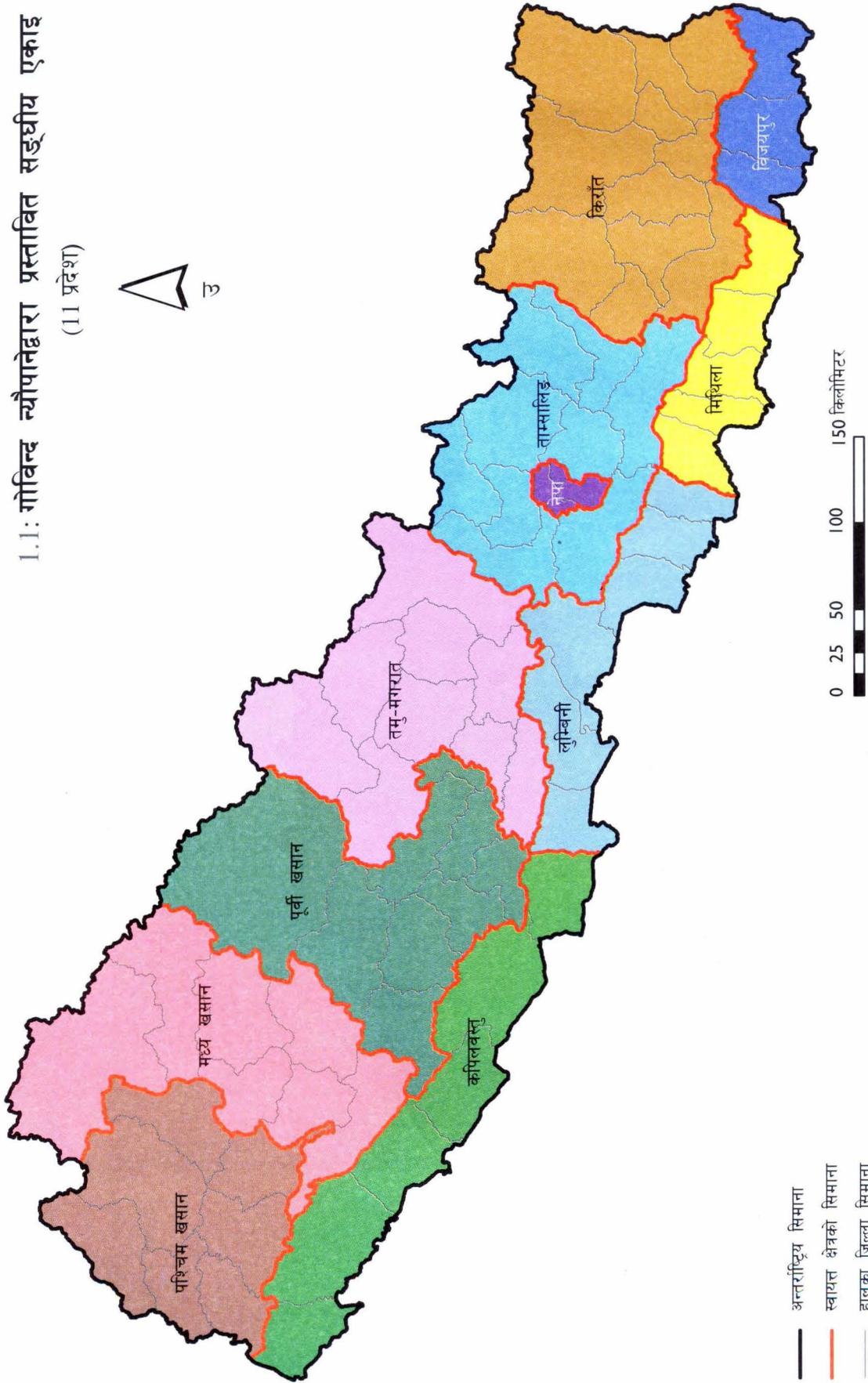
अनुसूची २घ: राजस्व र व्ययको सन्तुलन, पीताम्बर शर्मा

क्षेत्र	रकम
पूर्वाञ्चल	-2,748,385,944
अरुण	-2,587,238,439
सगरमाथा	-2,197,360,746
पूर्वी तराई	2,036,213,241
मध्यमाञ्चल	11,651,853,073
सैलुङ वा गौरीशंकर	-1,393,486,887
त्रिशूली	-1,914,958,727
मध्य तराई	14,960,298,687
राजधानी	-31,053,131,089
काठमाडौं	-31,053,131,089
पश्चिमाञ्चल	-3,727,459,335
मनासलु	-1,204,671,385
अन्नपूर्णा	-2,498,695,910
धौलागिरि	-1,170,769,852
रिडी	-1,496,890,064
पश्चिम तराई वा लुम्बिनी	2,643,567,876
कर्णाली	-1,535,837,096
जुम्ला	-847,031,154
हुम्ला	-688,805,942
सुदूरपश्चिमाञ्चल	-11,194,111,932
स्वर्गद्वारी	-1,827,609,768
भेरी	-2,431,890,594
खप्तड	-2,107,163,310
व्यासक्रषि	-1,508,783,935
सुदूरपश्चिम तराई	-3,318,664,324
कुल	-38,607,072,323

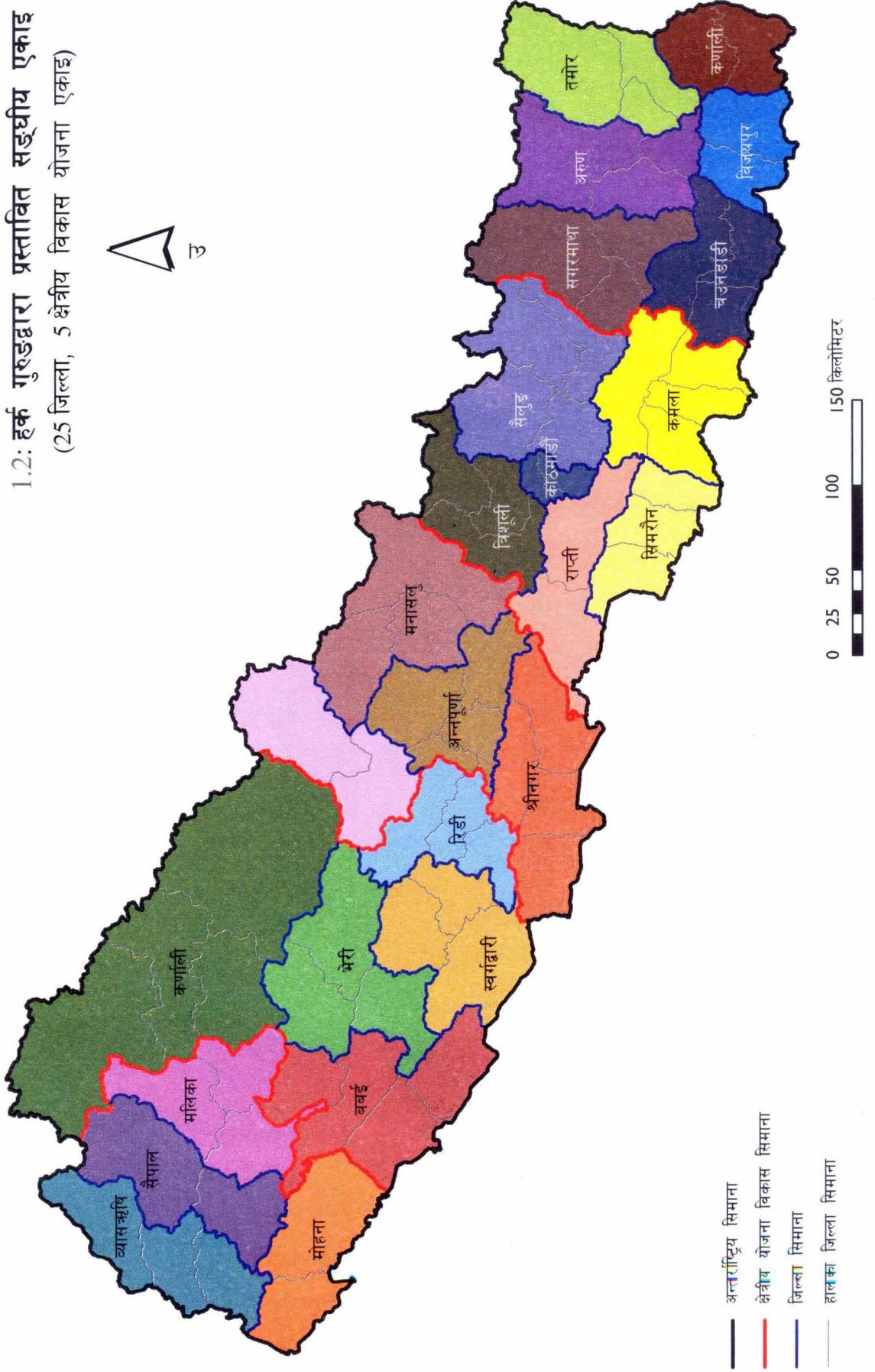
नक्सा

नोट: तल दिइएका केही नक्साहरू शाब्दिक विवरणमा आधारित छन् ।

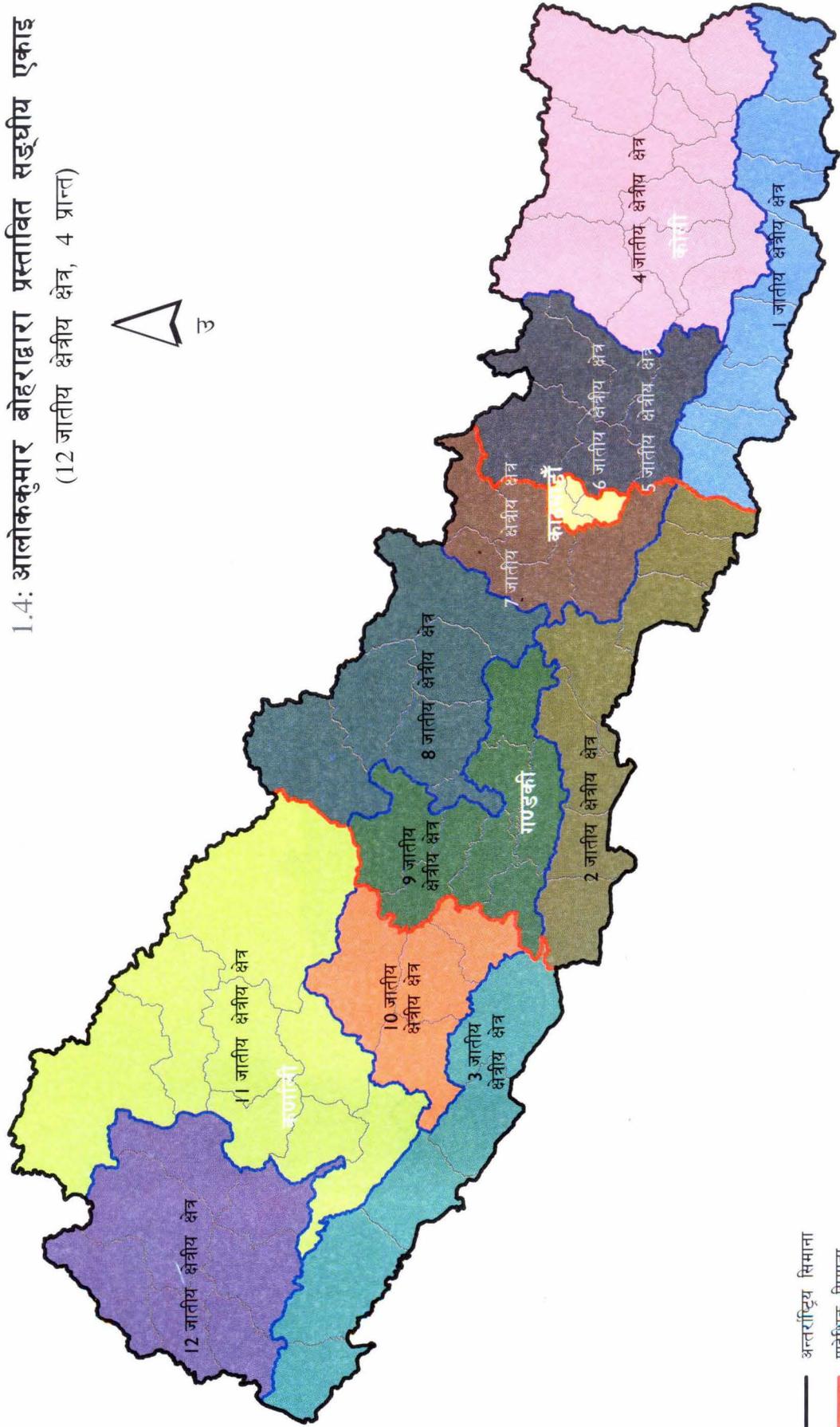
1.1: गोविन्द न्यौपानेद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(11 प्रदेश)

1.2: हर्क गुरुडद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(25 जिल्ला, 5 क्षेत्रीय विकास योजना एकाइ)

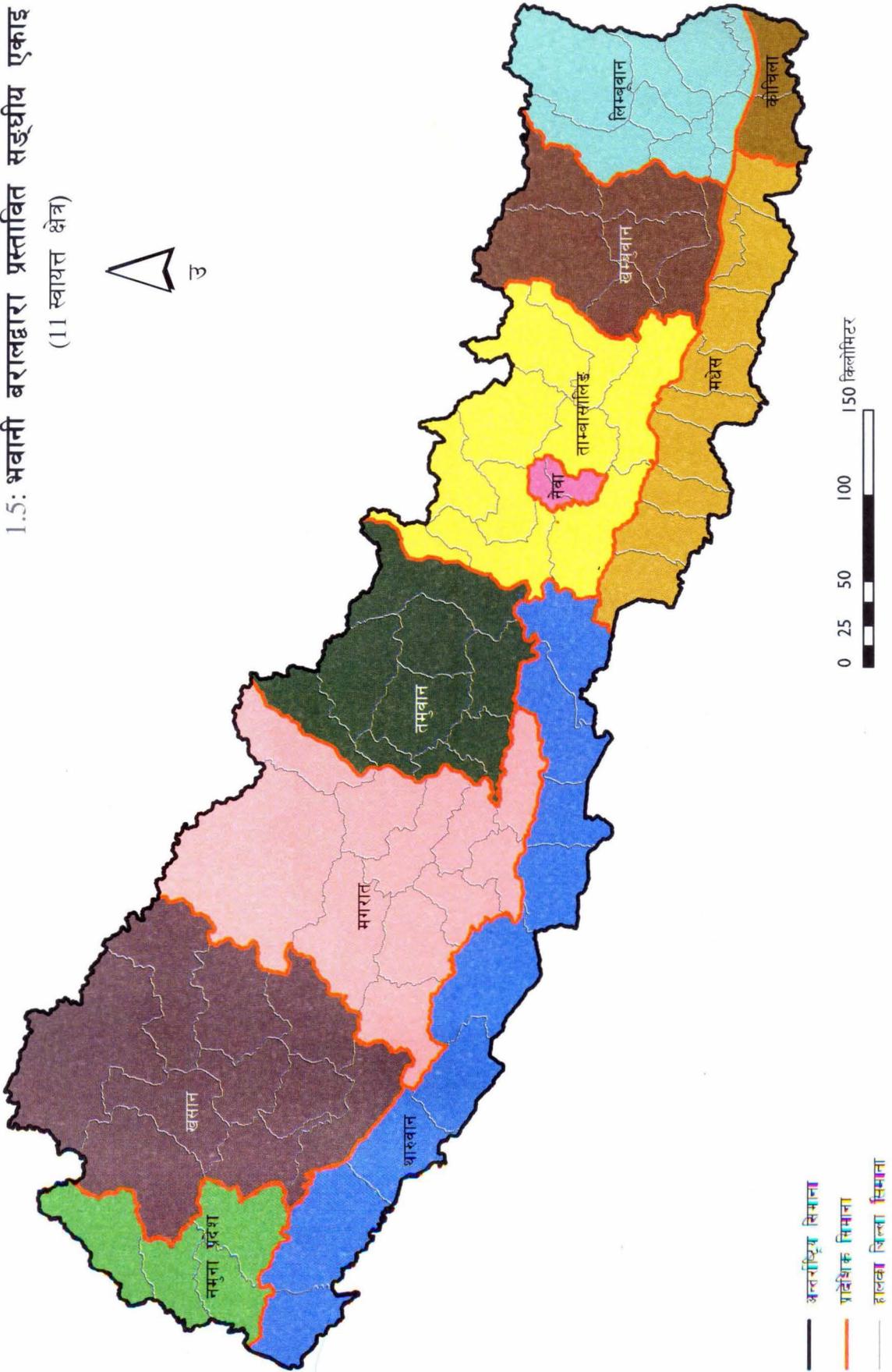

1.4: आलोककुमार बोहराद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(12 जातीय क्षेत्रीय क्षेत्र, 4 प्रान्त)

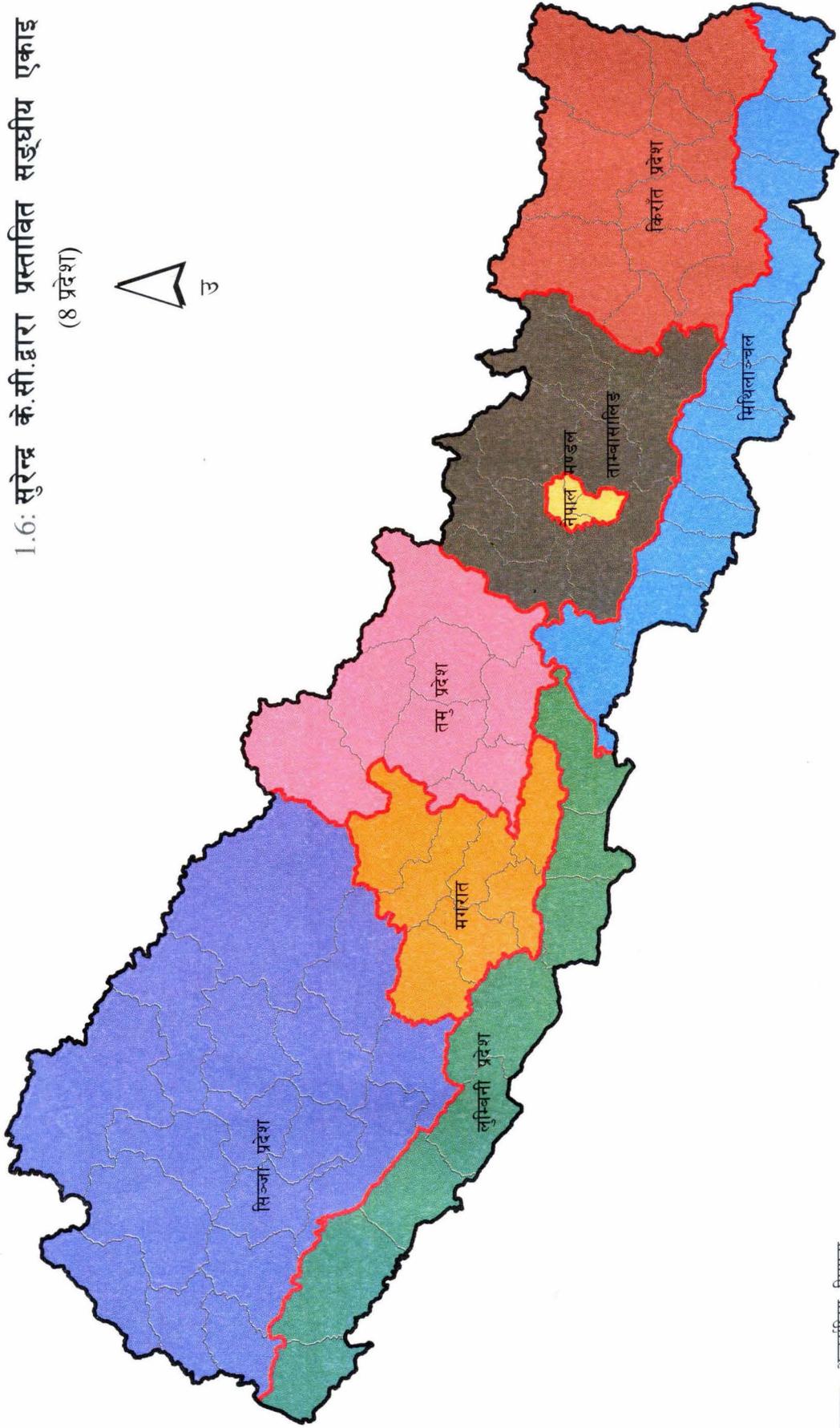

- अन्तर्राष्ट्रिय सिमाना
- प्रादेशिक सिमाना
- जिल्ला सिमाना
- हालका जिल्ला सिमाना

1.5: भवानी बरालद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(11 स्वायत्त क्षेत्र)

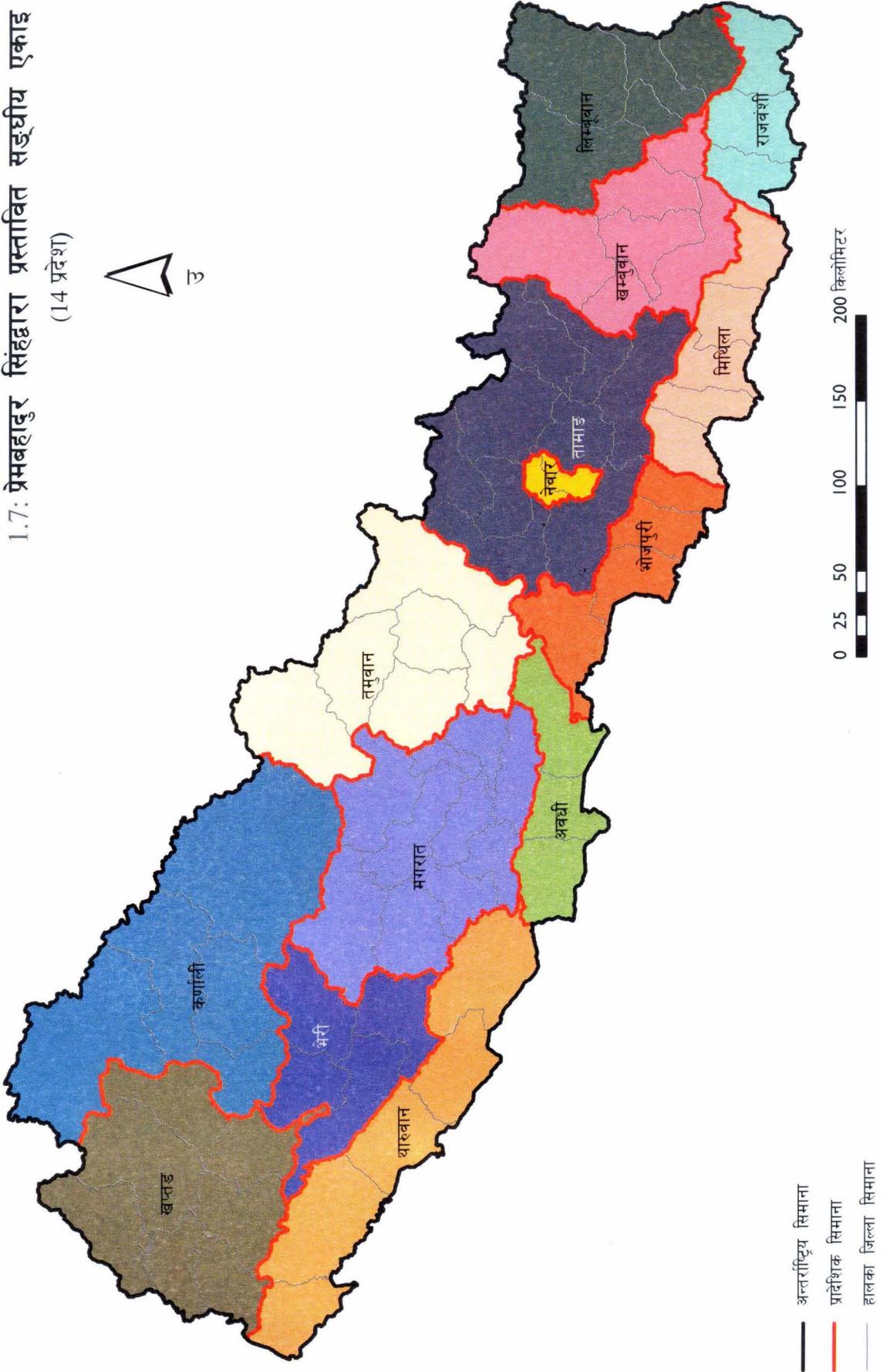
1.6: सुरेन्द्र के.सी.द्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(8 प्रदेश)

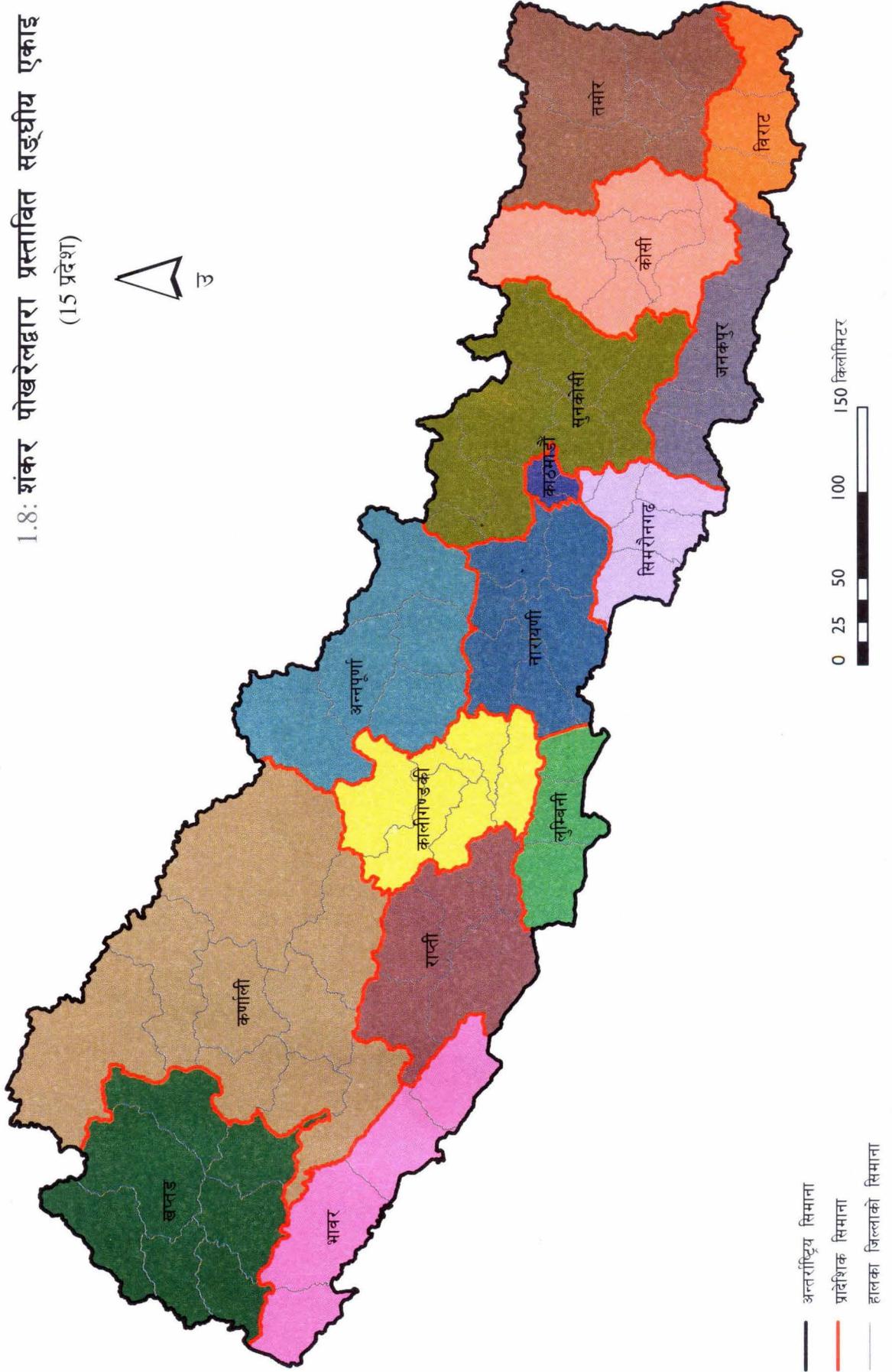
- अन्तर्राष्ट्रिय सिमाना
- प्रादेशिक सिमाना
- हालका जिल्ला सिमाना

0 25 50 100 150 200 किलोमिटर

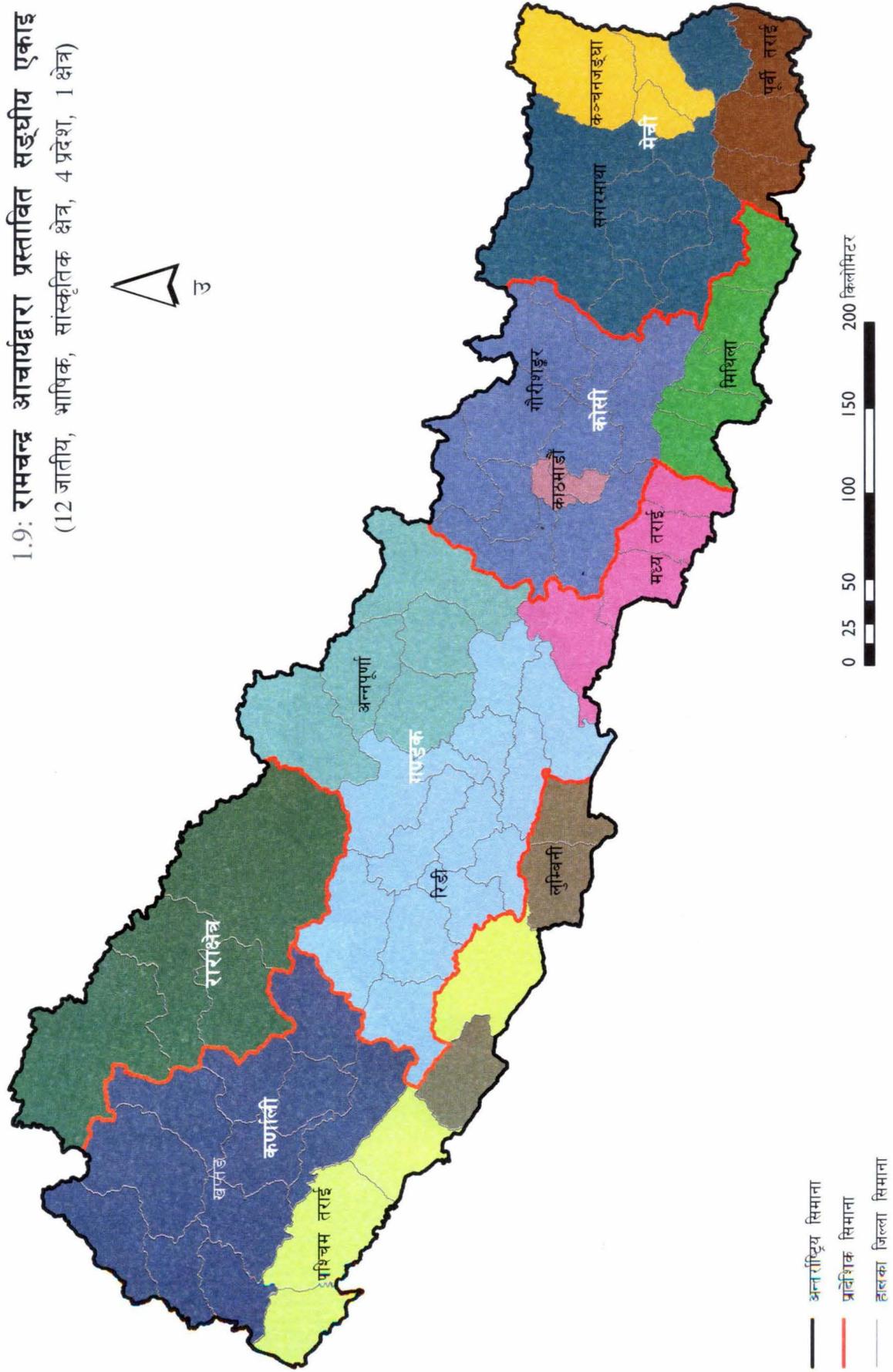
1.7: प्रेमबहादुर सिंहद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(14 प्रदेश)

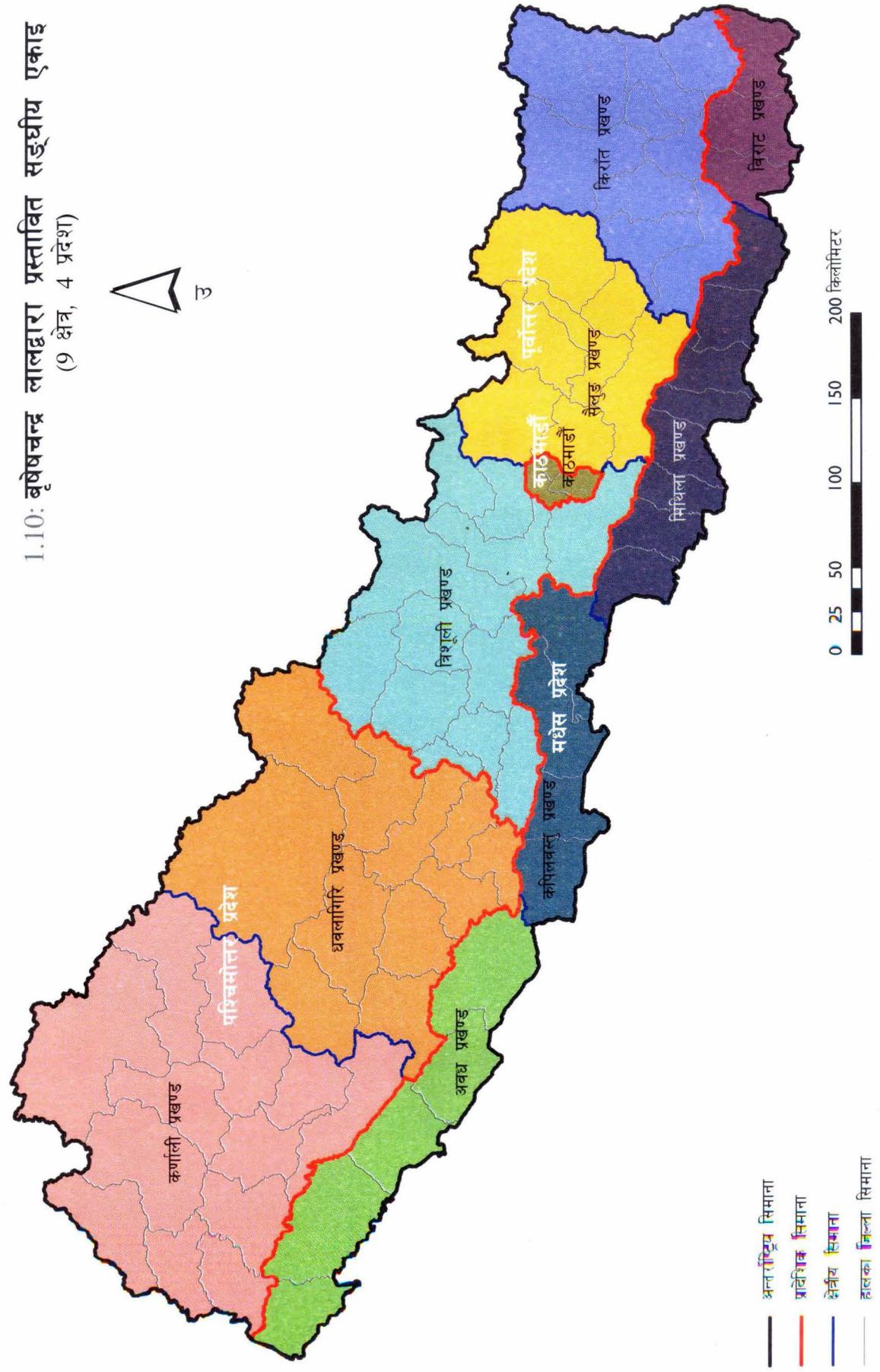
1.8: शंकर पोखरेलद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(15 प्रदेश)

1.9: रामचन्द्र आचार्यद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(12 जातीय, भाषिक, सांस्कृतिक क्षेत्र, 4 प्रदेश, 1 क्षेत्र)

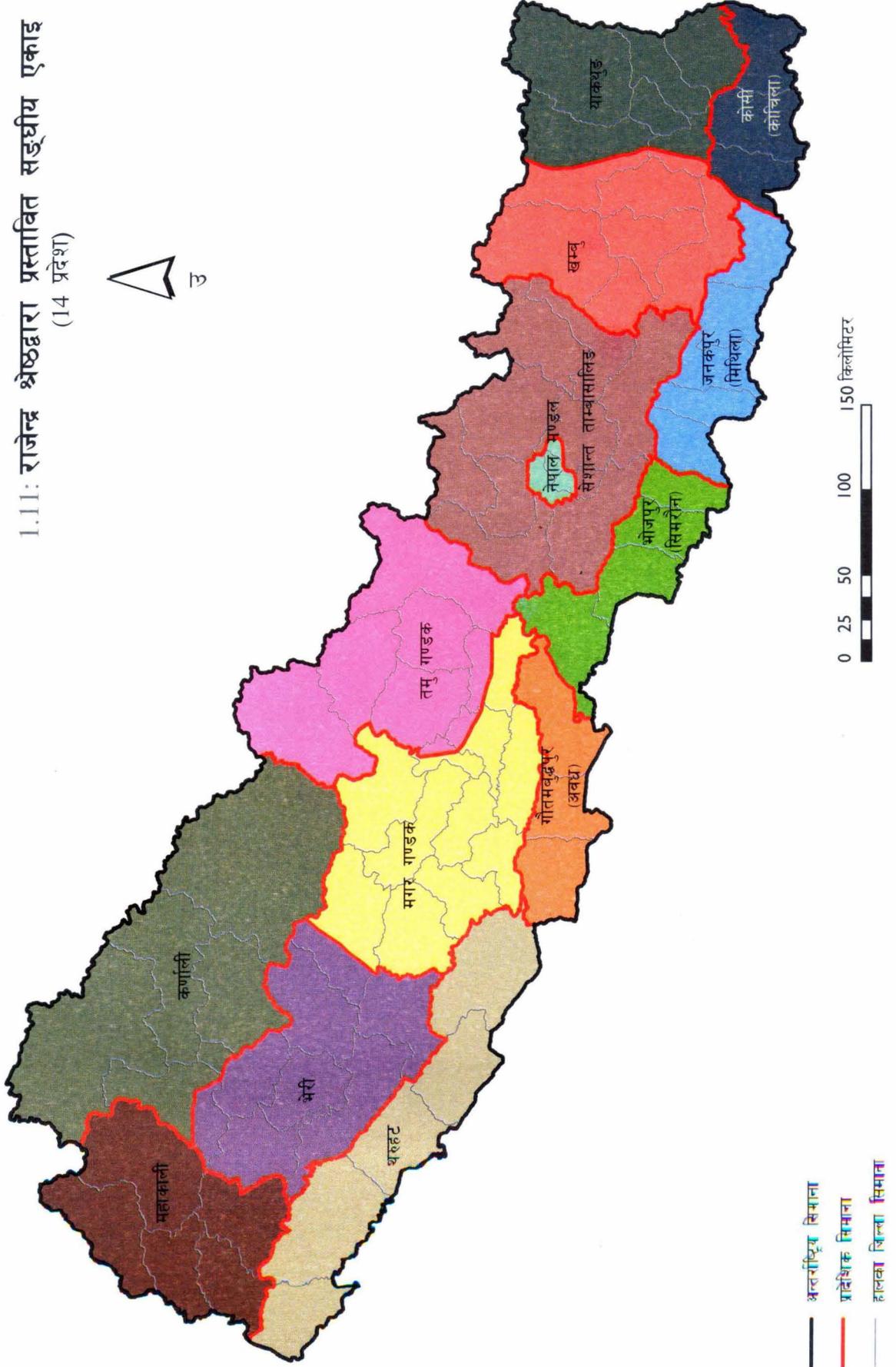
1.10: बृषेचन्द्र लालद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(9 क्षेत्र, 4 प्रदेश)

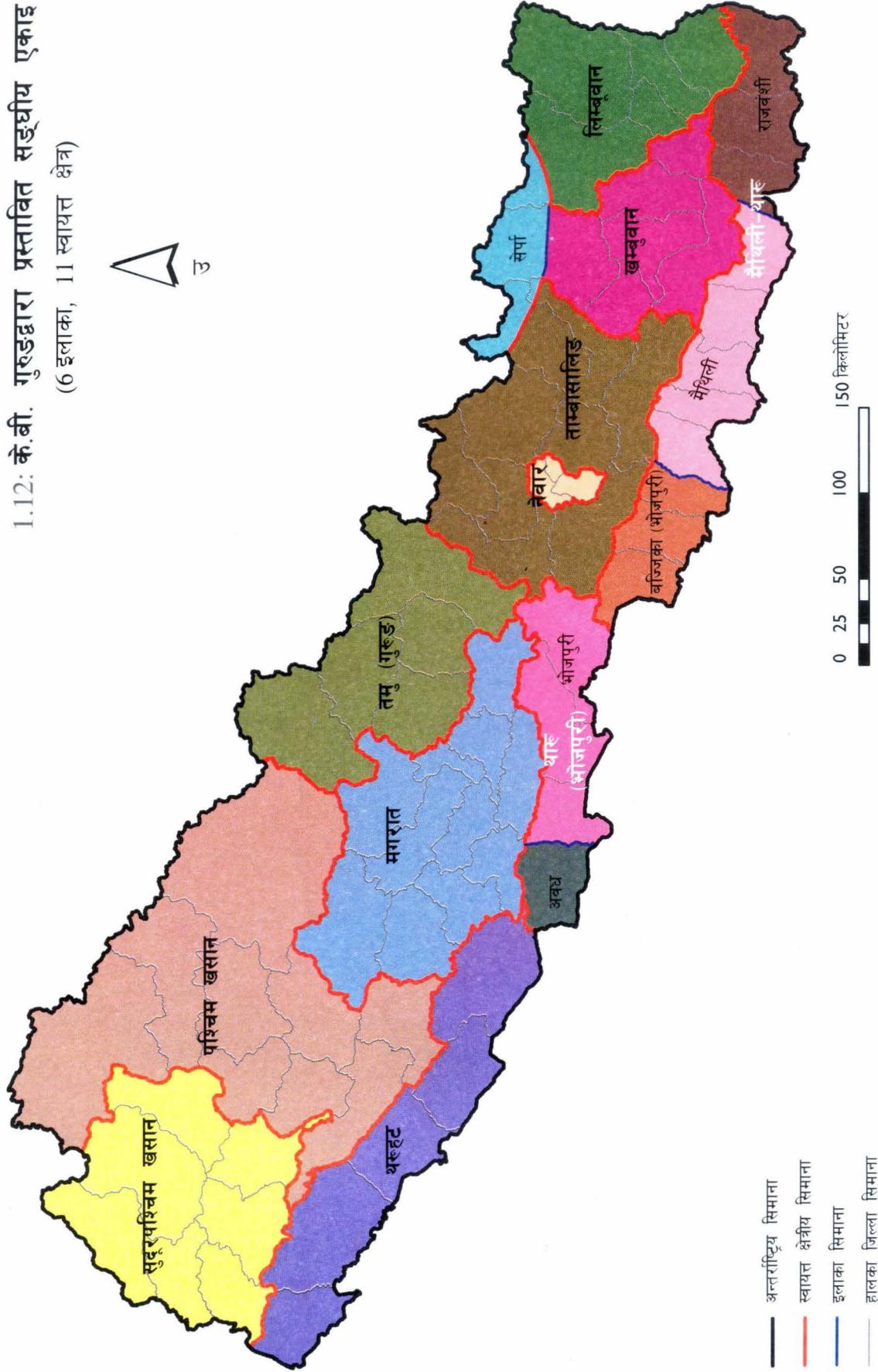
- अन्तर्राष्ट्रिय सिमाना
- प्रादेशिक सिमाना
- क्षेत्रीय सिमाना
- हालका जिल्ला सिमाना

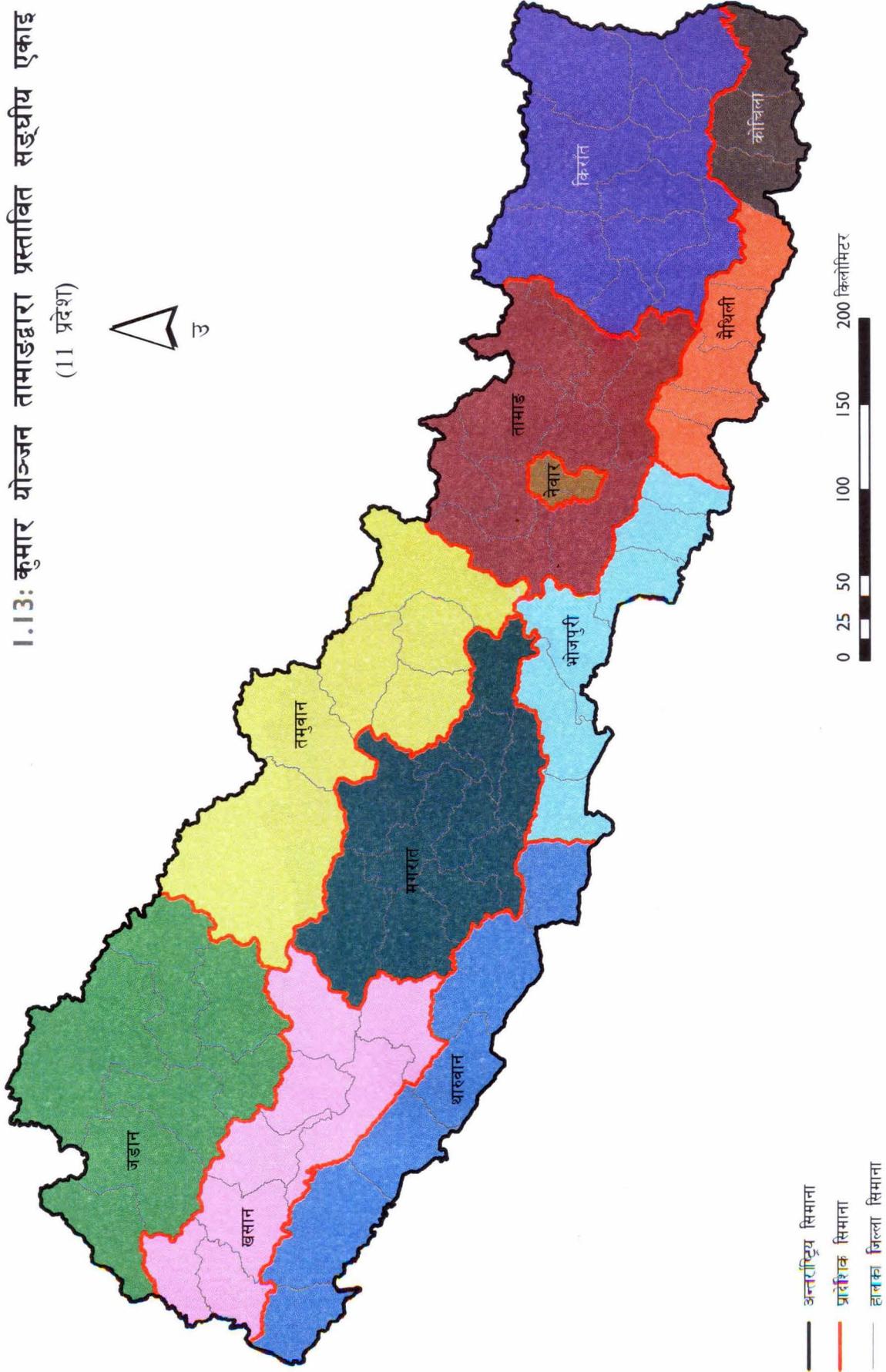
1.11: राजेन्द्र श्रेष्ठद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(14 प्रदेश)

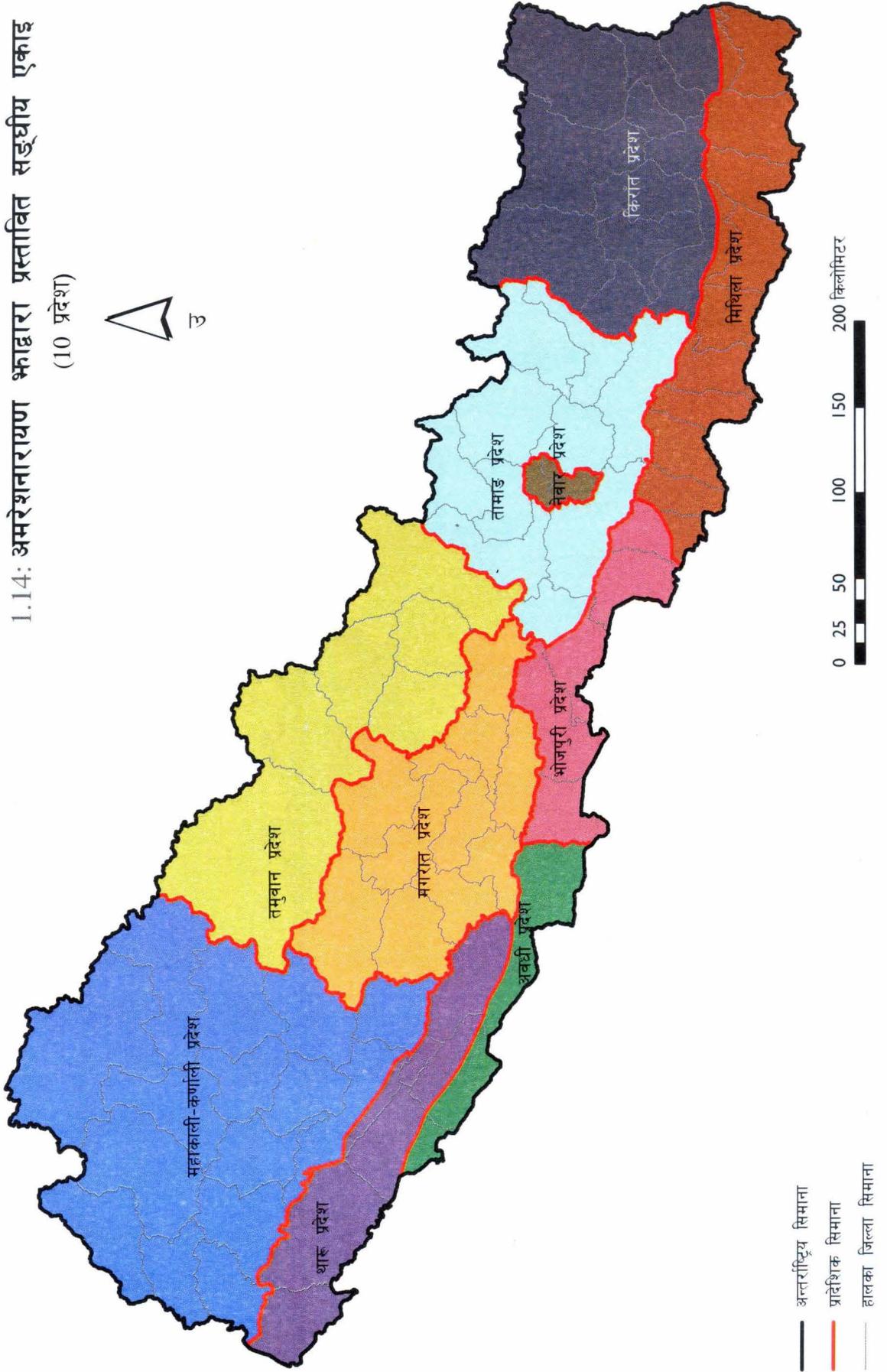
1.12: के.बी. गुरुडद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(6 इलाका, 11 स्वायत्त क्षेत्र)

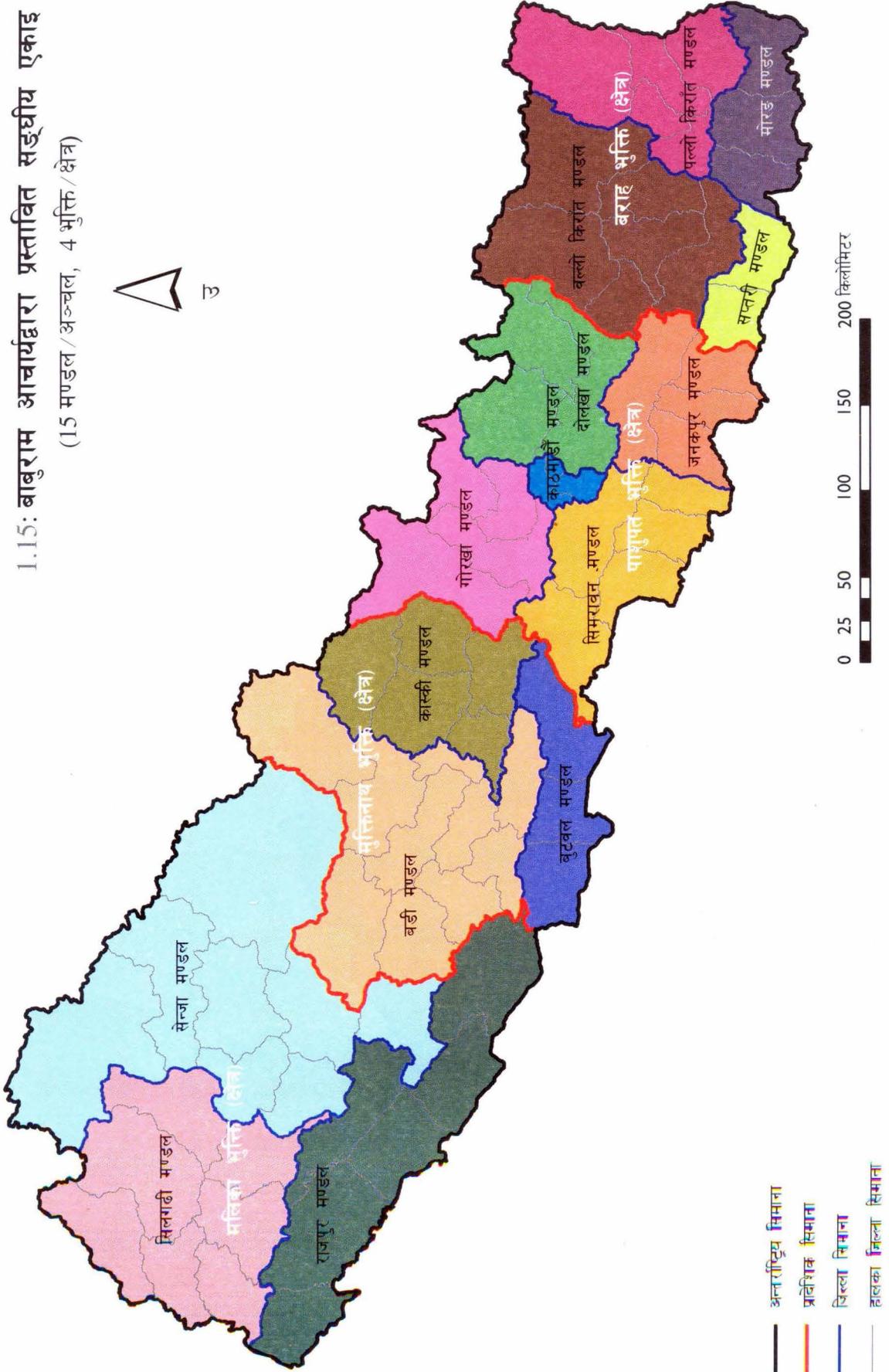
I.13: कुमार योजना तामाङद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(11 प्रदेश)

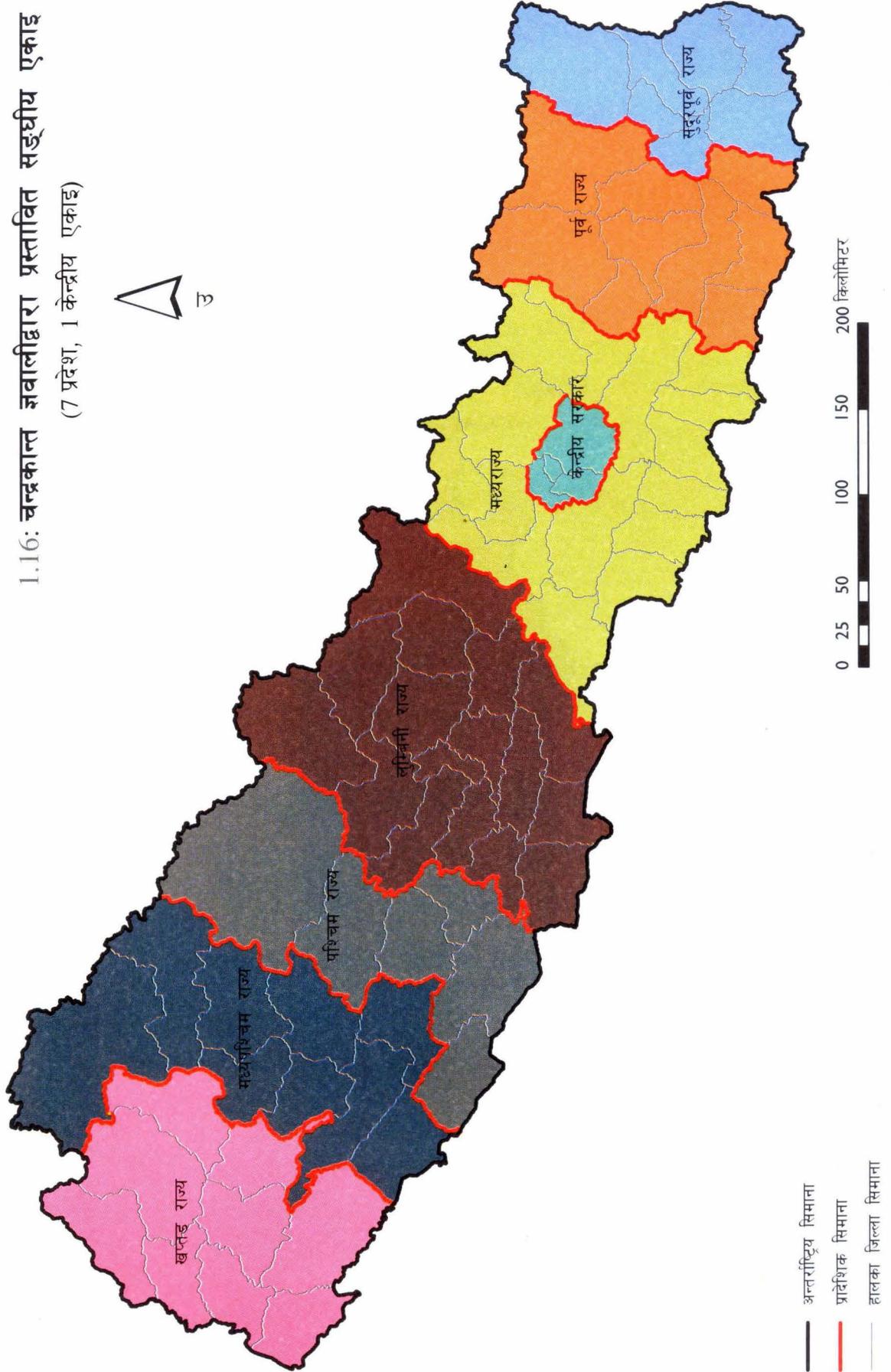
1.14: अमरेशनारायण भूद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(10 प्रदेश)

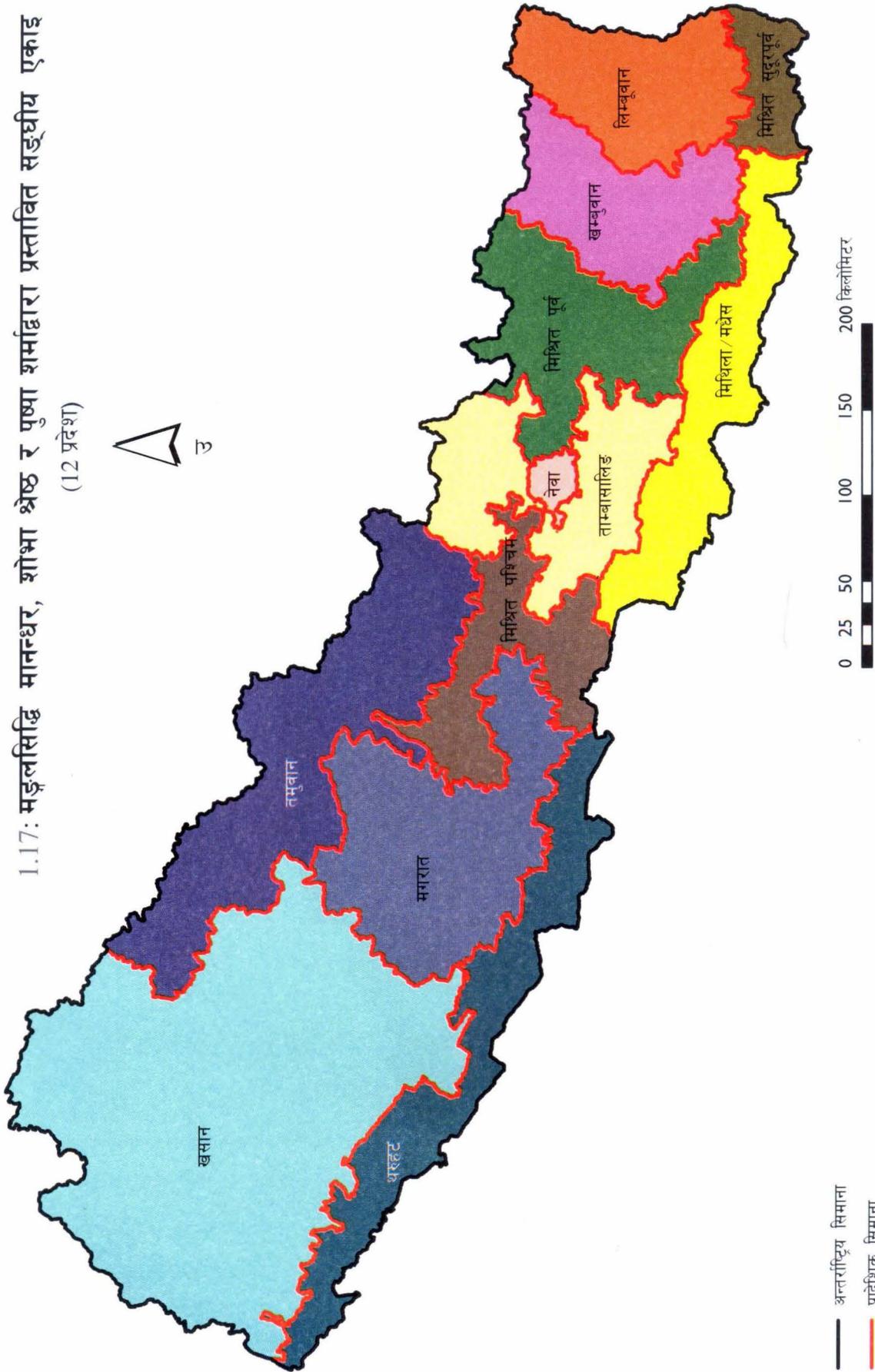
1.15: बाबुराम आचार्यद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(15 मण्डल/अञ्चल, 4 भुक्ति/क्षेत्र)

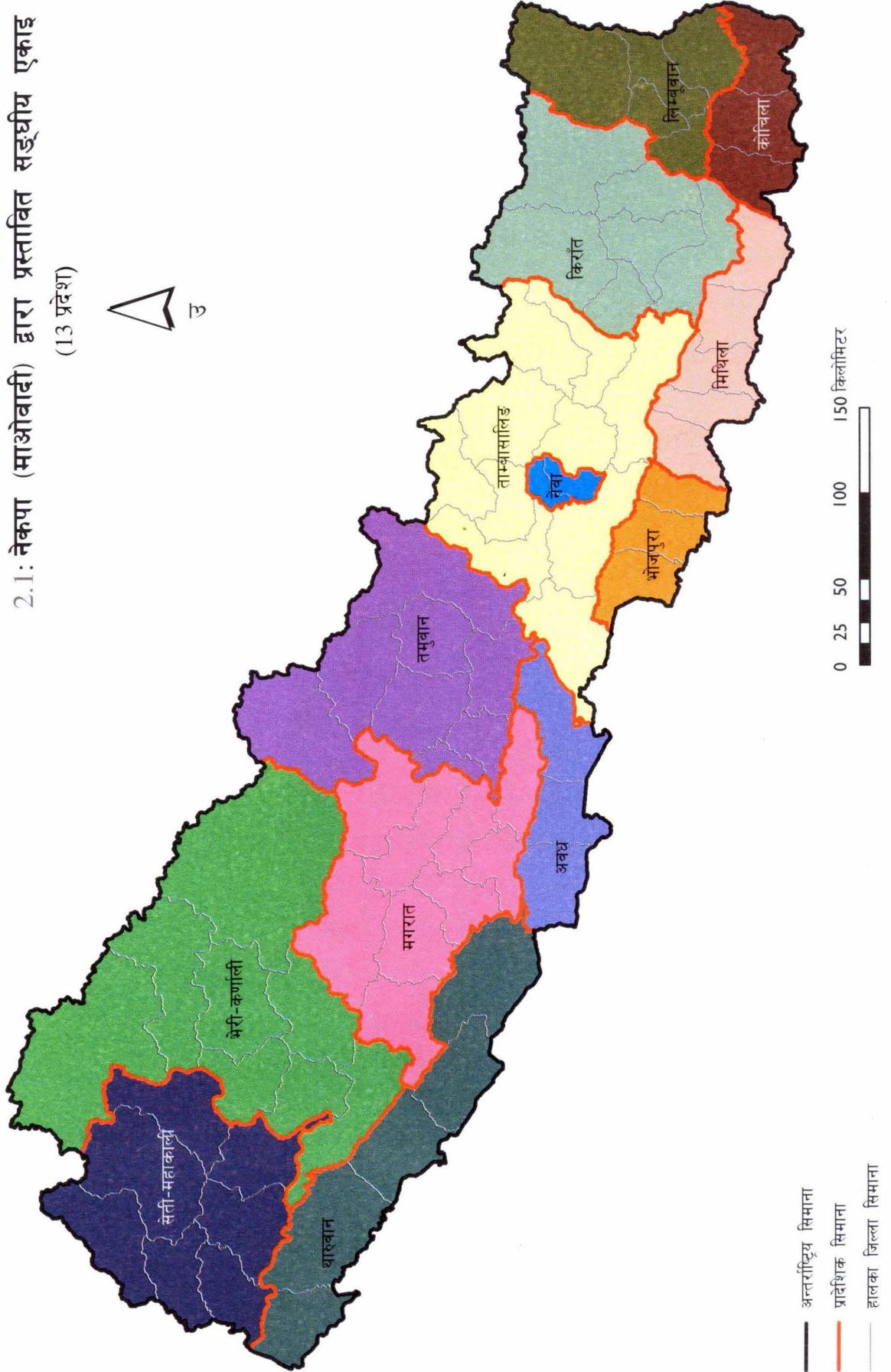
1.16: चन्द्रकान्त जवालीद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(7 प्रदेश, 1 केन्द्रीय एकाइ)

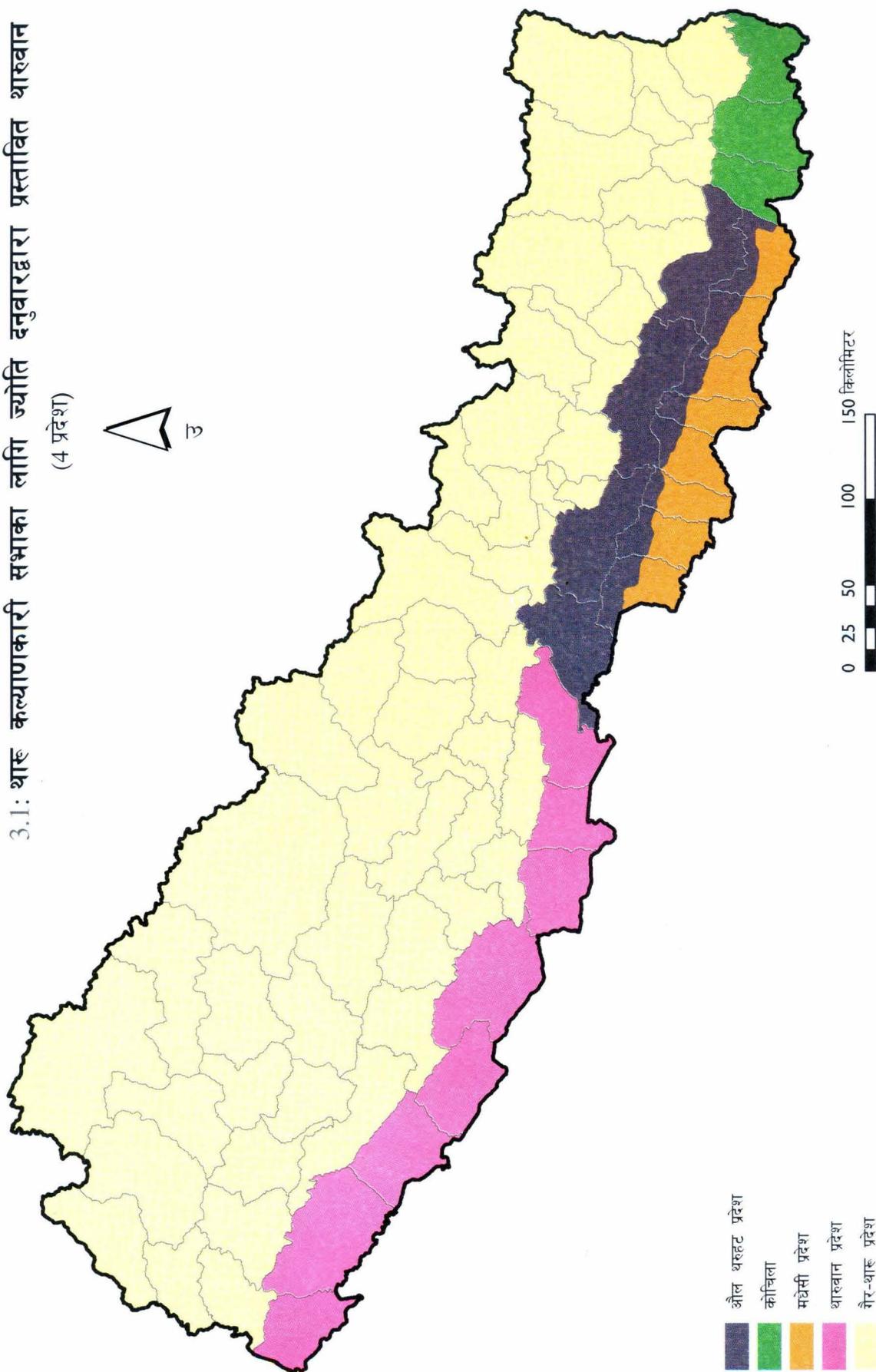
1.17: मङ्गलसिद्धि मानन्धर, शोभा श्रेष्ठ र पुष्पा शर्माद्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(12 प्रदेश)

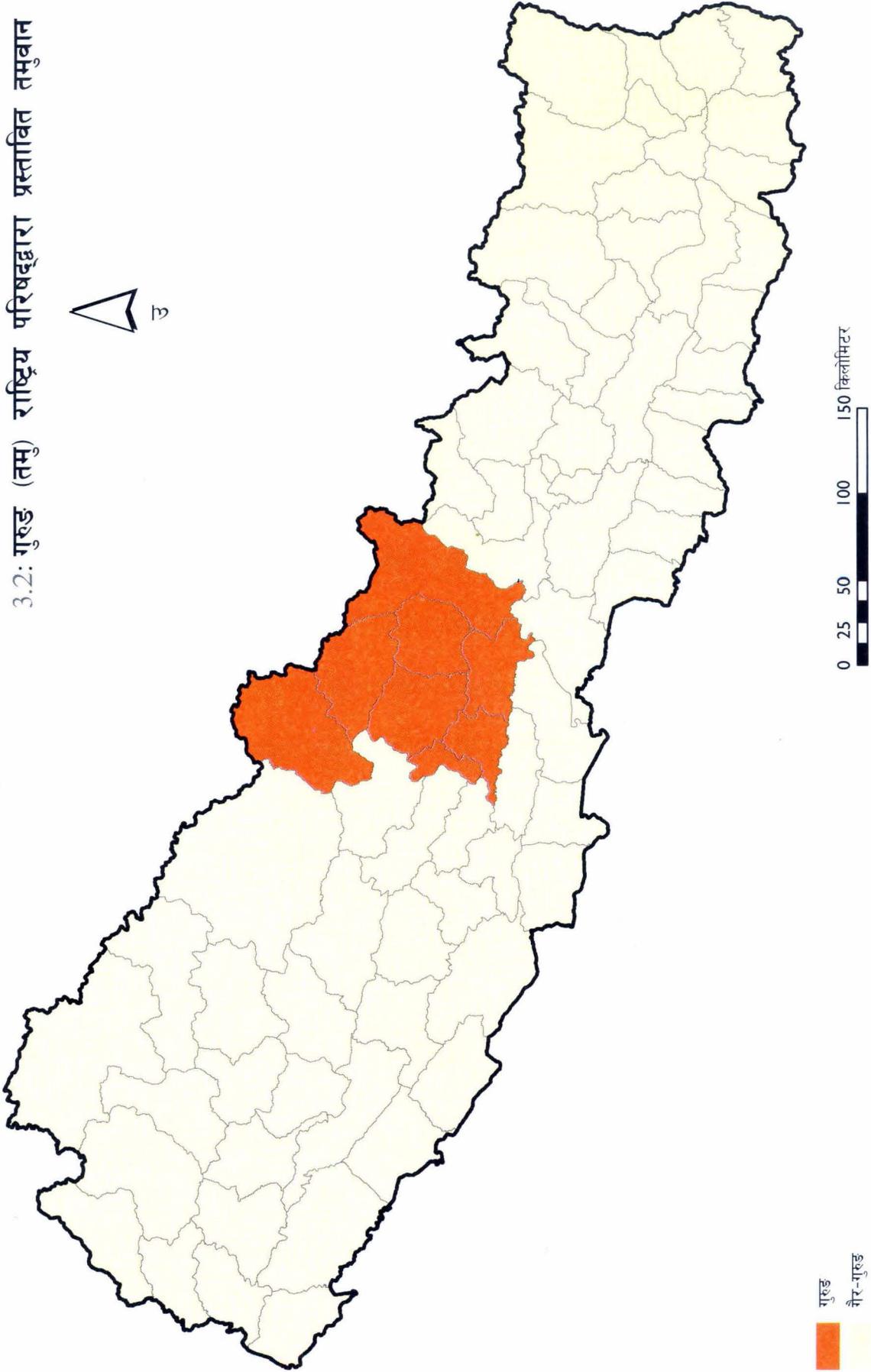
2.1: नैकपा (माओवादी) द्वारा प्रस्तावित सङ्घीय एकाइ
(13 प्रदेश)

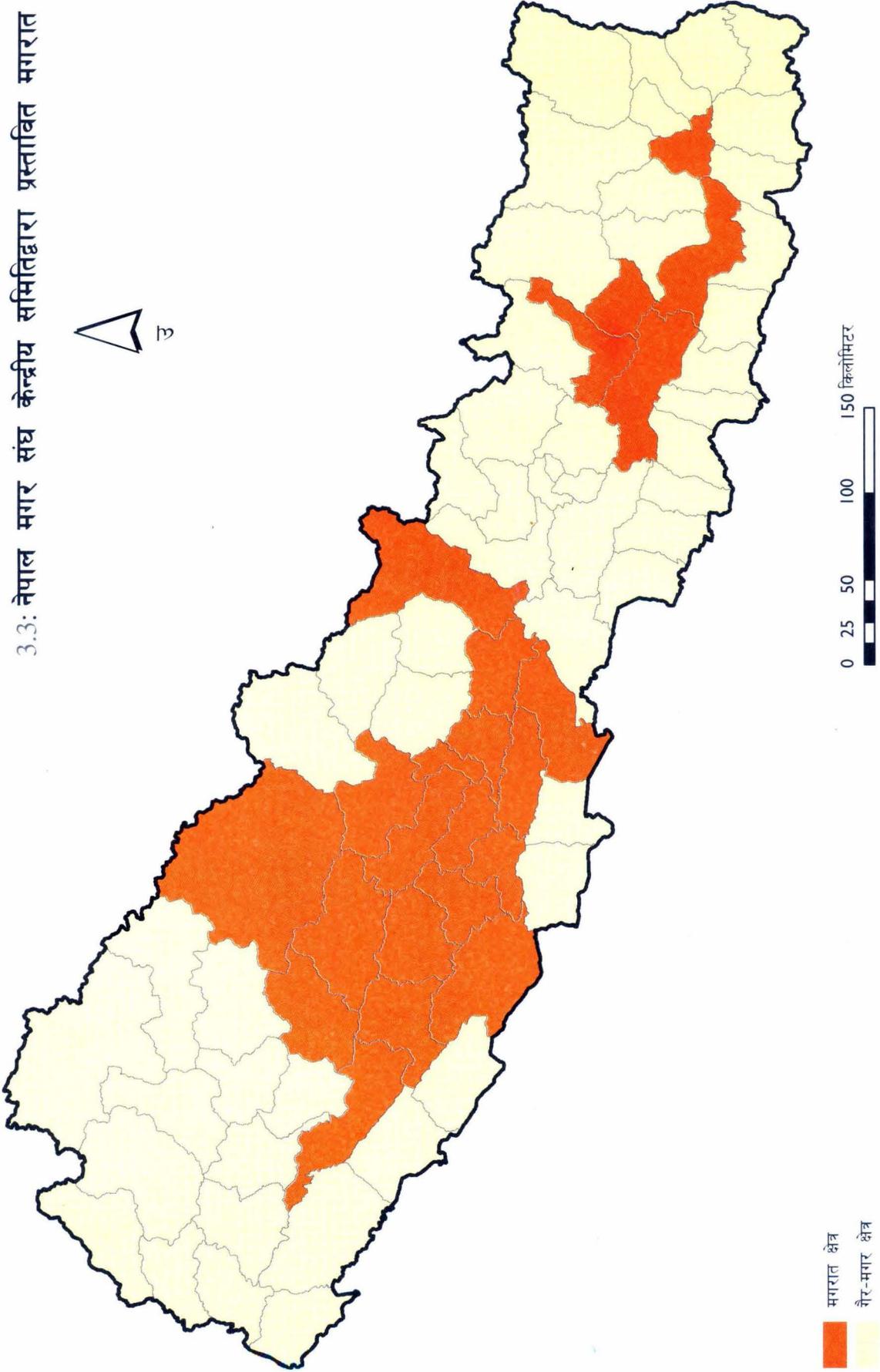
3.1: थारू कल्याणकारी सभाका लागि ज्योति दनुवारद्वारा प्रस्तावित थारुवान
(4 प्रदेश)

3.2: गुरुड (तमु) राष्ट्रिय परिषद्द्वारा प्रस्तावित तमुवान

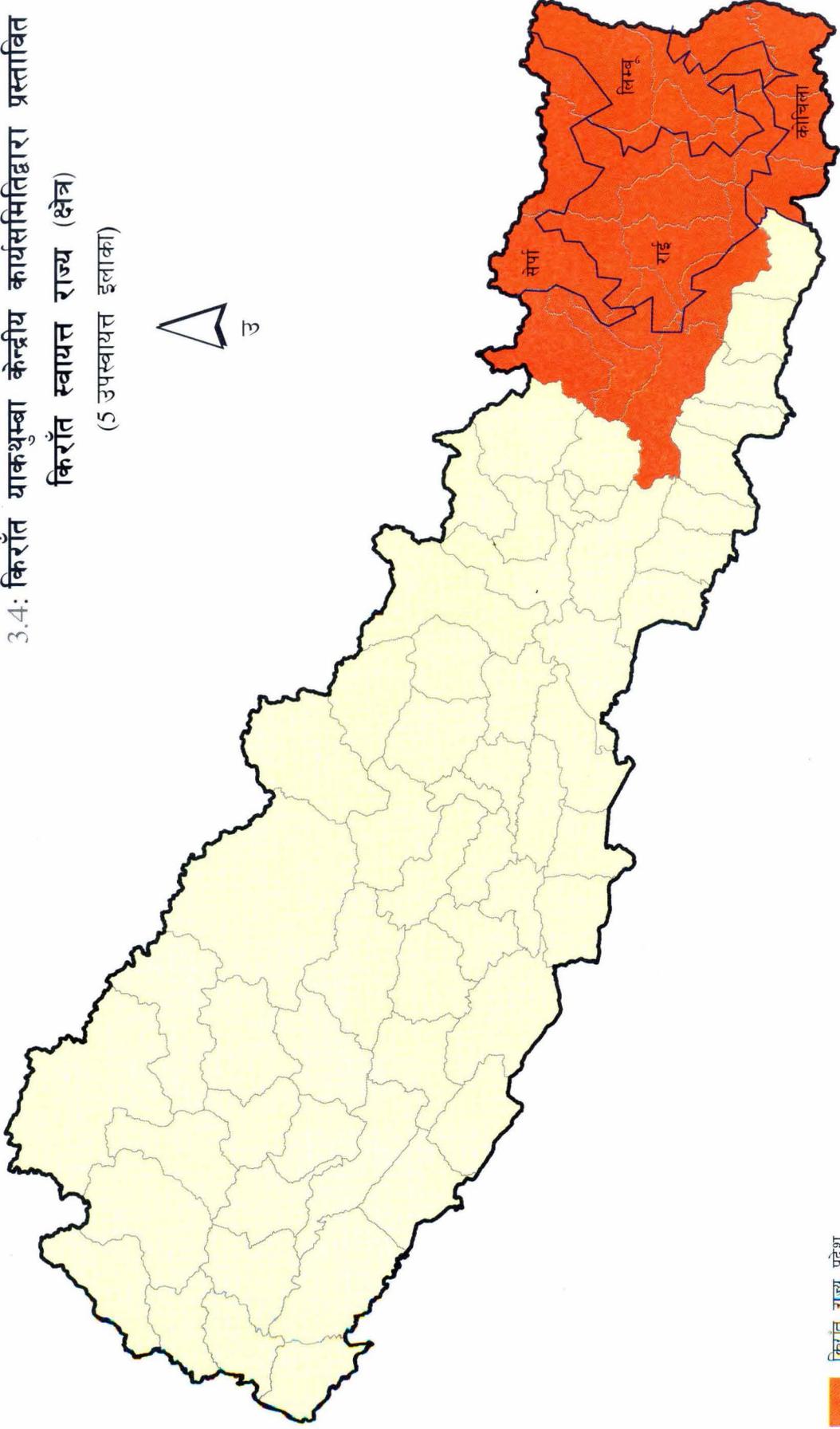
3.3: नेपाल मगर संघ केन्द्रीय समितिद्वारा प्रस्तावित मगरात

मगरात क्षेत्र
नैर-मगर क्षेत्र

0 25 50 100 150 किलोमिटर

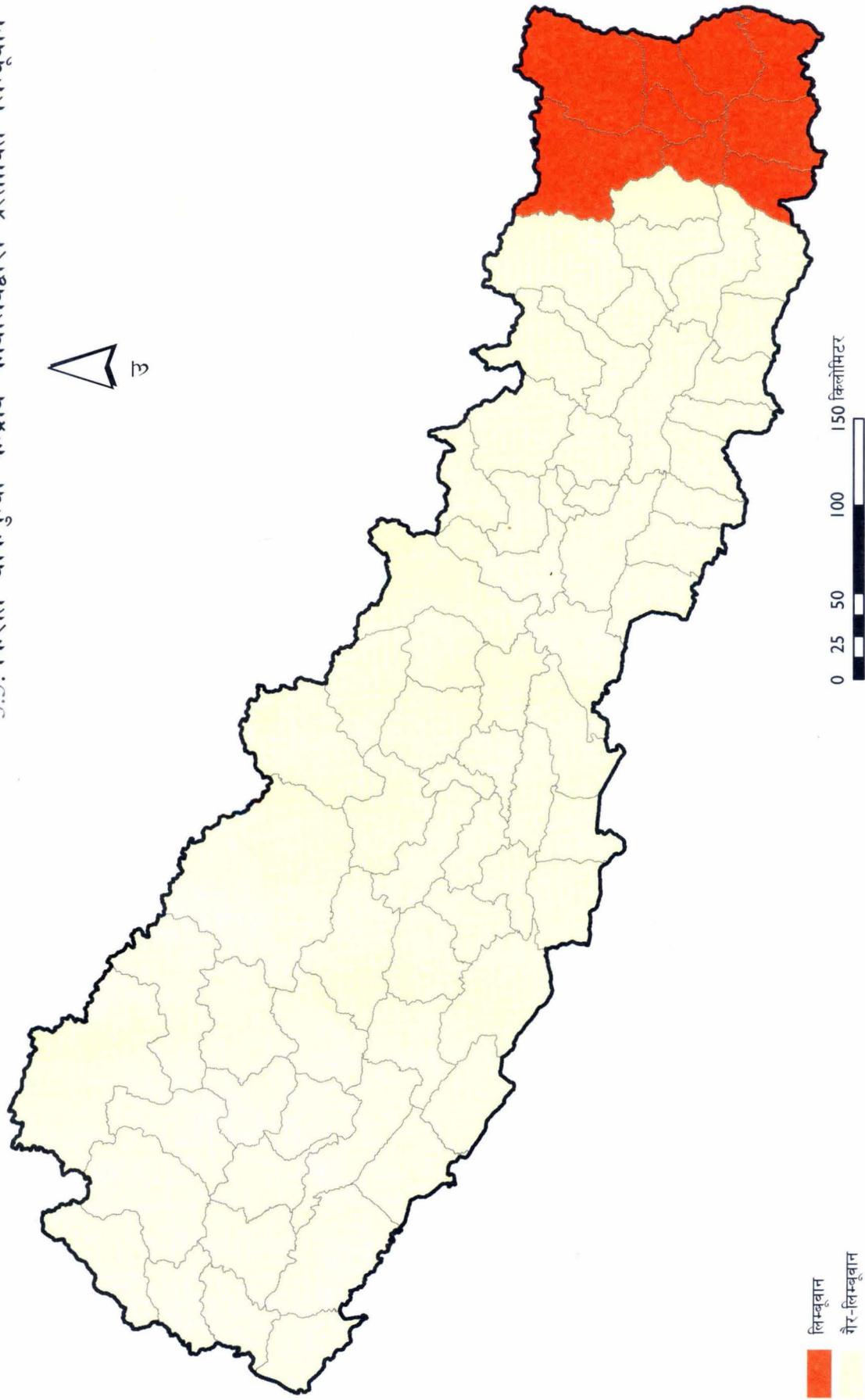
3.4: किराँत याकथुम्बा केन्द्रीय कार्यसमितिद्वारा प्रस्तावित
किराँत स्वायत्त राज्य (क्षेत्र)
(5 उपस्वायत्त इलाका)

किराँत राज्य प्रदेश
गैर-किराँत
उपस्वायत्त क्षेत्र

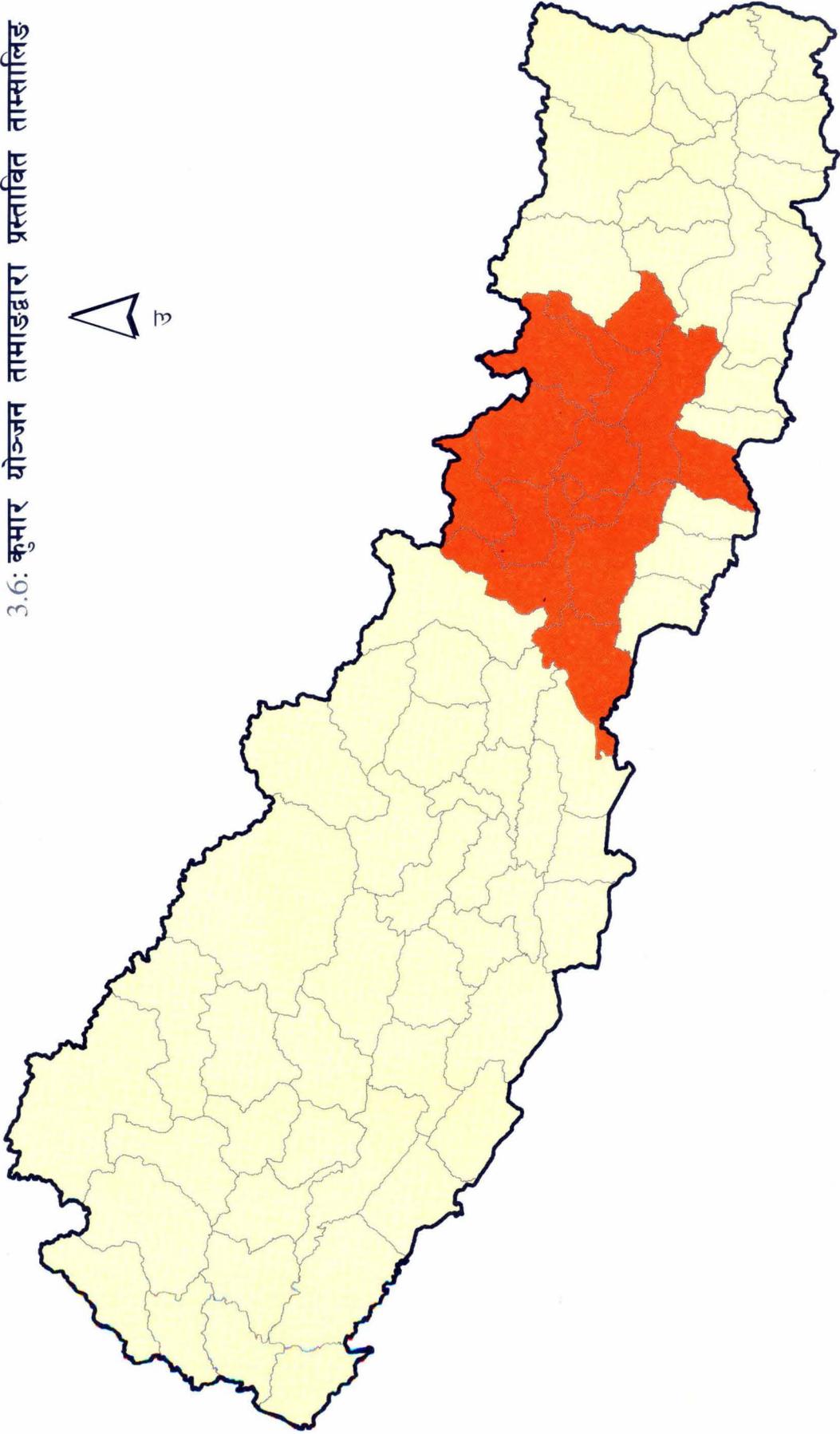
0 25 50 100 150 किलोमिटर

3.5: किराँत याकथुम्बा केन्द्रीय कार्यालयद्वारा प्रस्तावित लिम्बूवान

लिम्बूवान
किराँत-लिम्बूवान

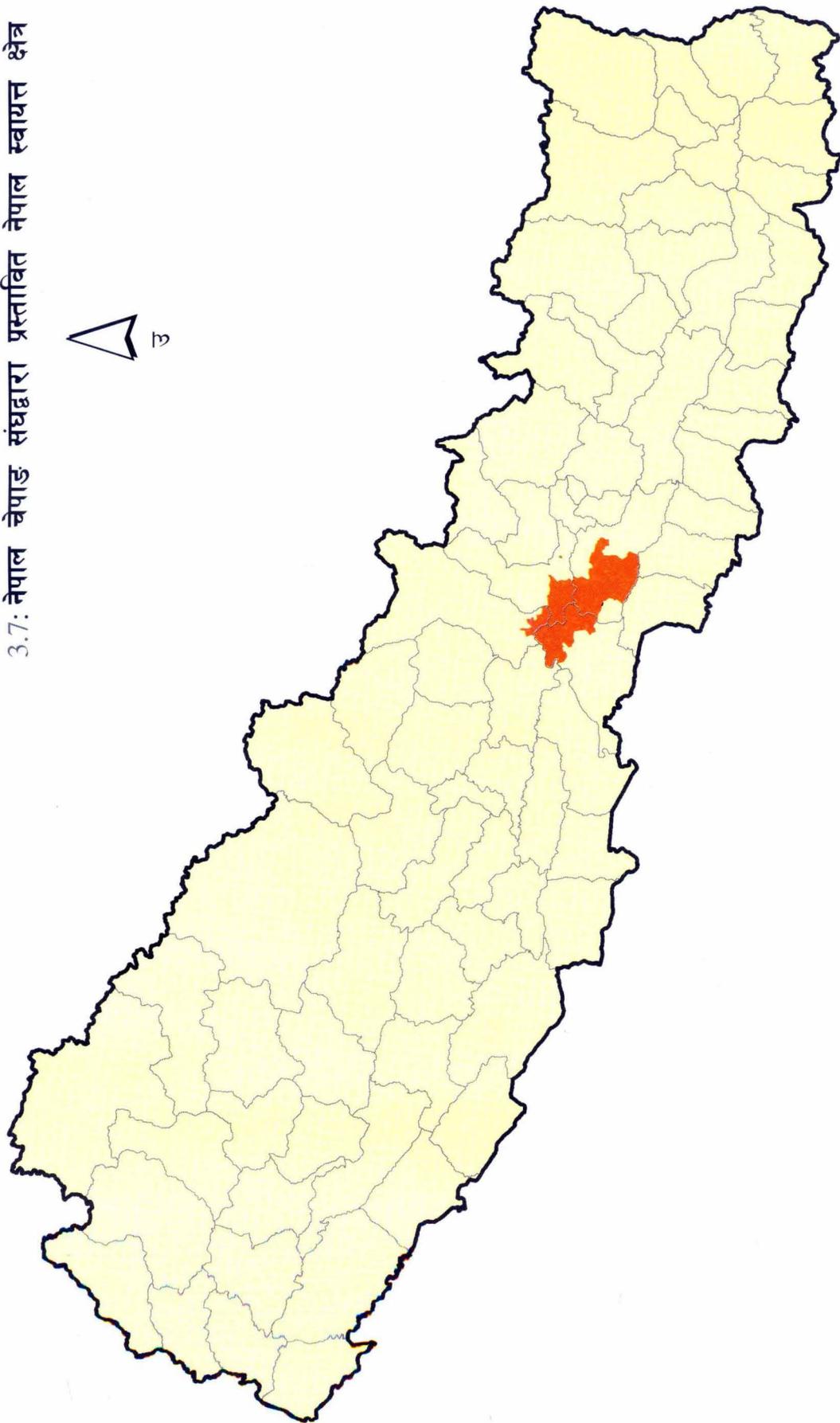
3.6: कुमार योजना तामाङद्वारा प्रस्तावित ताम्सालिङ

तामाङ
बैर-तामाङ

0 25 50 100 150 किलोमिटर

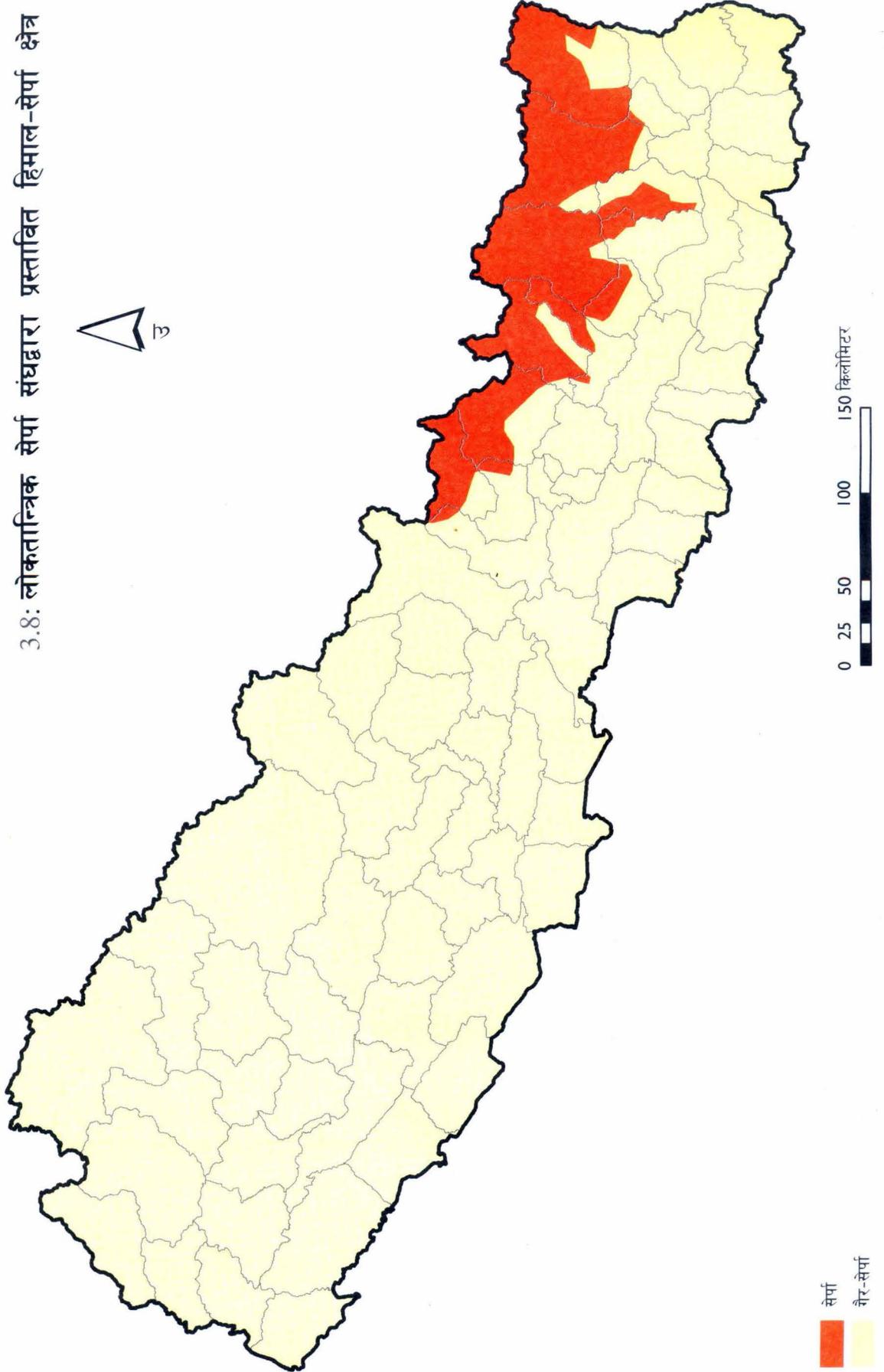
3.7: नेपाल चेपाङ संघद्वारा प्रस्तावित नेपाल स्वायत्त क्षेत्र

चेपाङ स्वायत्त क्षेत्र
नेपाल-चेपाङ क्षेत्र

3.8: लोकतान्त्रिक सेर्पा संघद्वारा प्रस्तावित हिमाल-सेर्पा क्षेत्र

पर्वत जिल्लाको फलेवास खानीगाउँमा सन् 1947 मा जन्मेका पीताम्बर शर्माले सन् 1967 मा त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट भूगोल र सन् 1971 मा संयुक्त अधिराज्य बेलायतको एडिनबर्ग विश्वविद्यालयबाट सहरी र प्रादेशिक योजनामा स्नातकोत्तर अनि सन् 1979 मा संयुक्त राज्य अमेरिकाको कोर्नेल विश्वविद्यालयबाट सहरी र प्रादेशिक योजनामा पीएचडी उपाधि हासिल गरेका हुन्। उनी त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुरमा भूगोलका प्राध्यापक थिए। साथै, एक दशकभन्दा बढी समयसम्म उनी प्रादेशिक योजनाविद्का रूपमा एकीकृति पर्वतीय विकासका लागि अन्तर्राष्ट्रिय केन्द्र (इसिमोड) मा कार्यरत रहे। उनले राष्ट्रिय योजना आयोगको उपाध्यक्षको जिम्मेवारी सम्हालेका थिए। उनको अध्ययन र चाखका विषयहरू सहरीकरण र बसाइँसराइ, पर्वतीय पर्यटन र विकास अनि प्रादेशिक, आर्थिक र वातावरणीय योजना हुन्। उनका प्रकाशनहरूमा *Urbanization in Nepal* (1989), *Tourism as Development* (2000), and *Market Towns in the Hindu Kush-Himalayas* (2001) पर्दछन्।

नरेन्द्रराज खनाल त्रिभुवन विश्वविद्यालयको केन्द्रीय भूगोल विभागका प्राध्यापक हुन्। उनले त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट भूगोलमा विद्यावारिधि गरेका छन्। उनी शिक्षण र अनुसन्धानका काममा सक्रिय छन्। उनले धेरै पुस्तक र लेख लेखेका छन्। भौगोलिक विश्लेषण, प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन र प्राकृतिक प्रकोप खतरा न्यूनीकरण उनका रचिका विषय हुन्।

सुभाष चौधरी थारूले विभिन्न क्षेत्रका अनुसन्धानका काम गरेका छन्। उनले त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट अङ्ग्रेजीमा एमएम गरेका छन्। उनले *विहान* र *हमार पाहुरा* जस्ता थारू भाषाका पत्रिकामा कथा र लेख लेखेका छन्।